

9(44кр-44р)
С 17

28

Г. В. САМОЙЛЕНКО

**НАРИСИ
КУЛЬТУРИ НІЖИНА**

ЧАСТИНА I
ЛІТЕРАТУРА

Ніжин — 1995

39584

Інвентарний
номер книги
758677

92

Г. В. САМОЙЛЕНКО

НАРИСИ КУЛЬТУРИ НІЖИНА

ЧАСТИНА I
ЛІТЕРАТУРА

Даруючи цей нестигмий
музей рідкісної книги бібліотеці
з широким маєм до колективу
і вдячність за допомогу. Без них
не було б і цього унікального
видання. З повагою Сабова

15. XI. 99

9(4Укр-44р)
С 17

63.3(4Укр)0-7+83.3(4Укр)
С 17

У книзі висвітлюється багате літературне життя Ніжина з XVII ст. до нашого часу, аналізуються твори видатних українських і російських письменників С. Яворського, Г. Кониського, М. Гоголя, Є. Гребінки, Л. Глібова та багатьох інших художників слова.

Рецензенти: Кандидати філологічних наук, доценти, члени Спілки письменників України П. О. Сердюк та О. Г. Астаф'єв.

Книга друкується за рішенням Ради Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя від 27 травня 1994 р., протокол № 6.

У написанні окремих розділів книги брав участь С. Г. Самойленко.

Самойленко Г. В. Нариси культури Ніжина.— Ніжин: НДПІ, 1995.— 100 с.

758617

ISBN 5-7707-6986-6

М. В. Гоголь писав: «Моя радість! Життя моє! Пісні! Як я вас люблю. Пісень я знаю і маю багато, нікому раніше невідомих... Я не можу жити без пісень... Україна дзвенить піснями». Ці його рядки з'явилися під враженнями почутих пісень не тільки на Полтавщині, а й у Ніжині. Невелике провінційне містечко з сільськими хатами і звичаями було багате піснями і талановитими людьми. З джерел народнопоетичної творчості Ніжина черпав великий письменник те неповторне, що потім розкривалося в образах його творів.

Фольклор Ніжина — це широке розмаїття тем та жанрів. Тут збереглися пам'ятки стародавніх народних пісень, переказів, дум.

Розвиток професійної літератури Ніжина теж має славі традиції, хоч і не такі давні, як фольклорні.

XVII століття, наповнене різноманітними історичними подіями, зафіксувало і перші факти, пов'язані з літературним життям Ніжина. У цей час на Чернігівщині продовжувала розвиватися літописна література. Серед творів цього жанру виділяється «Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и о междоусобицах, которые были в Малой России после его смерти». Її автором, як вважають історики М. Петровський та М. Грушевський¹, є **Роман Анисимович Ракушка-Романовський** (Ракущенко, 1623—1703), який народився в Ніжині і понад 40 років жив тут. Він був спочатку козаком першої сотні Ніжинського полку, а потім генеральним підскарбним. Р. Ракушка брав участь у народновизвольній війні 1648—1654 років. У 1659 р. як полковий суддя їздив у складі делегації від Ніжина на переговори до Москви, брав участь у переговорах з Польщею. Р. Ракушка — учасник «Чорної ради» 1663 р., яка проходила в Ніжині. Після падіння гетьмана І. Брюховецького і його загибелі Р. Ракушка сходить з політичної арени, переїжджає до м. Брацлави, де стає протопопом, а потім, після усунення гетьмана Д. Многогрішного, повертається на Україну і до кінця життя

¹ Микола Петровський. Нариси історії України XVII — початку XVIII століть. — Харків, 1930. — С. 134—183; М. Грушевський. Самовидець Руїни и его позднейшие отражения. // Труды Института славяноведения АН СССР. Т. I. — Л., 1932. — С. 162—171.

служить священником Миколаївської церкви у місті Стародубі, де і почав писати свій літопис.

Учасник багатьох важливих історичних подій, Р. Ракушка висвітлює у літописі факти життя України з 1648 по 1702 рік. Автор писав про визвольну війну українського народу 1648—1654 років під керівництвом Богдана Хмельницького, а також про жорстокі бої під Черніговом у 1648 році, про перемогу народних мас та звільнення міста. Розповів автор і про «Чорну Раду» в Ніжині у 1663 році.

Самовидець виступив як рішучий противник шляхетської Польщі, султанської Туреччини та кримського ханства. Він осудив дії тих козацьких старшин, які йшли на послуги до правителів цих держав, зраджуючи інтереси України. Літописець позитивно оцінив акт воз'єднання України з Росією, створив яскраві характеристики відомих політичних діячів свого часу. Особливо колоритно він змалював образ Богдана Хмельницького. У художніх образах відтворені також картини суспільно-політичного, побутового та культурного життя Лівобережної України 40—90-х років XVII століття. Р. Ракушка тут виступив не тільки як літописець, а й талановитий письменник, який вдається до художнього домислу, використовує народні перекази, прислів'я, приказки. Багато з них він запозичив у ніжинців. Літопис Самовидця є не тільки історичною, а й літературною пам'яткою, яка написана українською писемною мовою того часу.

У ніжинського полкового обозного Івана Васильовича Величковського збереглися рукописи його діда, відомого українського поета **Івана Величковського** (? — 1701, Полтава), який довгий час жив на Чернігівщині, входив до відомої чернігівської літературної школи, написав тут основні свої твори, які увійшли до збірників «Зегара з полузегарком» і «Млеко од овці пастору належное». Переїжджаючи у 1687 році з Чернігова до Полтави, Іван Величковський зупинявся у Ніжині. Твори поета були відомі і ніжинцям. Рукописи у 1908 році були виявлені у ніжинського священника Олександра Величковського.

З Ніжином пов'язане також ім'я **Івана (Іоана) Максимовича** (1651—1715, Тобольськ), відомого письменника, культурного та церковного діяча. Майбутній поет народився у Ніжині в сім'ї підданого Києво-Печерської лаври Максима Васильківського. Вчився Іван Максимович у Києво-Могилянській колегії, тут же викладав, був її професором. Провідник Києво-Печерської лаври, намісник брянського Успенського монастиря, а потім архимандрит Єлецького монастиря в Чернігові — такі етапи віхи його початкової діяльності. 10 січня 1697 р. І. Максимович був висвячений чернігівським архієпископом. Він здійснив мрію свого попередника вчителя і наставника чернігівського архієпископа Лазаря Барановича і перетворив чернігівську слав'яно-латинську школу в колегію на зразок Києво-Могилянської. З іменем І. Максимовича пов'язане не тільки будівництво спеціального будинку для колегії, а і Єкатерининської церкви (1698—1705 рр.) у Чернігові, яка стоїть при від'їзді в місто з боку київського шосе.

Іван Максимович створив багато цікавих художніх, публіцистичних та духовних творів, які увійшли до збірників «Алфавит собранный, риф-

мамн сложеный...» (1705), «Зерцало от писання...» (1705), «Богородице диво» (1707), «Театрон» (1708), «Ось блаженства евангельские» (1709), «Царский путь Христа господнего» (1709). Писав він дидактичні і духовні вірші церковно-слов'янською мовою. І. Максимович бував у Ніжині і в період його праці в Чернігові.

В останні роки свого життя І. Максимович був митрополитом сибірським і тобольським. Помер у Тобольську 1715 р.

З Ніжином зв'язане також ім'я видатного письменника, педагога, громадського та церковного діяча **Стефана Яворського** (світське ім'я — Симеон Іванович, 1658—1722). Родом він був із Львівської області, але його батьки після 1667 року переселилися на Чернігівщину. Одержавши освіту у Києво-Могилянській академії, а потім у вузах Львова, Любліна, Познані, Вільно, Стефан Яворський працював викладачем Києво-Могилянської академії. У цей час написав яскраві полемічні та філософські твори, проповіді, вірші латинською, польською та українською мовами.

Професори Києво-Могилянського колегіуму дали йому звання «Лавроносного поета», що свідчило про високу оцінку творчості С. Яворського. Ректор Києво-Могилянського колегіуму, а згодом київський митрополит Варлаам Яснський мав великий вплив на С. Яворського, освятив його в монахи, дав ім'я Стефан і призначив префектом Києво-Могилянського колегіуму та ігуменом Свято-Никольського Пустинного монастиря.

С. Яворський неодноразово виконував доручення Варлаама Яснського, їздив у Батурин до гетьмана І. Мазепи. Дорога з Києва до Батурина проходила через Ніжин.

29 серпня 1695 р. С. Яворський написав листа І. Мазепі і відправив його з Ніжина в Батурин, у якому поздоровляв гетьмана з перемогою над турками.

Доля склалася так, що Стефан Яворський став одним із прихильників Петра I, проводив реформу в освіті як протектор Слов'яно-греко-латинської академії в Москві, очолював театр, який був створений при цьому навчальному закладі. Для нього він написав п'єси.

Стефан Яворський неодноразово бував у Ніжині. У 1702 році він разом з своїм братом Павлом, протопопом Ніжинським, розпочав будівництво Благовіщенського собору. У книзі І. Чернова «Краткая история построения Неженского Благовещенского монастыря, называемого Богородичным Назаретом» (М., 1815) подано всі листи, записки до брата, які стосуються будівництва храму. У 1702 р. С. Яворський домовився з російським архітектором Григорієм Устиновим за 7 тис. карбованців спорудити храм. Собор був завершений у 1716 р. і 22 липня відбулося його освячення. На торжество в Ніжин приїхав сам Стефан Яворський. Крім нього в освяченні брали участь ще три архієреї: київський митрополит Іоасаф Кроковський, єпископ переяславський Кирило Шумлянський, а також архієпископ чернігівський **Антоній Стаховський** (1660-ті рр.— 1740), відомий в той час не тільки як церковний діяч, а й письменник, перекладач. Родом він був із Ріпок. Після закінчення Києво-Могилянської колегії займав різні релігійні посади на

Чернігівщині. Від дня відкриття І. Максимовичем Чернігівської колегії у 1700 р. був його першим префектом.

На освяченні Благовіщенського собору було багато присутніх архимандритів, ігуменів та інших представників духовенства. «Ярко блестят паникадила, унизанніе горящими свечами. Ярко искрятся на митрополите пышные ризы, отливающие разноцветными огнями драгоценных камней. Воздух церкви переполнен, не в меру насыщен ладаном. Церковь полна народа. И седые волосы стариков с сивыми казацкими усами, и морщинистые лица старушек, и чубатые головы черномазой молодежи, и яркоглазые головки украинок, утыканные барвинками, васильками и любистками,— все это обращено в ту сторону, где, подняв руки к разрисованному куполу, молится старый митрополит... Жарко молится он о благоденствии своей родины, о страждущих, пленных...»¹.

У 1721 році С. Яворський надіслав до Благовіщенського собору свою безцінну бібліотеку, у якій було понад 600 томів книг та рукописів. Посилаючи книги, Стефан Яворський додав до них елегію, яку написав латинською мовою. В літературі вона відома під назвою «Стефана Яворського митрополита рязанського і муромського слізне з книгами прощання». Переклав елегію українською мовою поет Микола Зеров:

В путь вирушайте, книжки, що часто гортав я і пестив,
В путь, моє сяйво, ідіть! Втіхо й окрасо моя!
Іншим, щасливішим душам поживою будьте одніні,
Інші блаженні серця нектаром вашим поїть!
Горе мені: мої очі розлучаться з вами навіки
Та й не спроможуться вже душу мою наситить.
Ви-бо єдині були мені нектаром, медом поживним;
З вами на світі, книжки, солодко жити було².

27 листопада (за ст. ст.) 1722 р. С. Яворський помер у Москві.

XVIII століття було багатшим на літературні факти. Ніжин — батьківщина відомого українського письменника, церковного і культурного діяча, ректора Київської академії **Георгія Кониського** (світське ім'я — Григорій, 1717—1795). Тут він народився 20 листопада (1 грудня) 1717 р. в сім'ї ніжинського бургомистра, одержав початкову освіту, яку потім продовжив у Київській духовній академії. В одному з своїх віршів він писав:

Град Нежин — колыбель,
а Киев — мой учитель.

Г. Кониський — яскравий представник раннього Просвітництва. Як письменник, педагог, церковний діяч, він багато зробив для поширення освіти на Україні і в Білорусії.

Г. Кониський також відомий як драматург, автор драми-мораліте «Воскресеніє мертвих обще убо всѣм будущее, по страждущым певино в вѣцѣ сем блаженно, а обидящим гибельно...» (1747), у якій відтворено соціальні аспекти життя на Україні в 18 ст., показано сваволю козацької старшини, хабарництво і продажне судочинство. До дра-

¹ Мордовцев Д. Л. Идеалисты и реалисты.— М.: Книга, 1989.— С. 54—55.

² Зеров Микола. Твори: В 2-х т.— К., 1990.— Т. I.— С. 385—387.

ми Г. Кониський додав п'ять інтермедій, у яких розвиваються деякі події п'єси.

Г. Кониський залишив багато публіцистичних творів, промов, віршів (написи на іконах, переклади псалмів, епітафії тощо), написаних староукраїнською, латинською та польською мовами¹.

У 1745 р. у Ніжині жив **Сильвестр Ляскоронський** (? — 1754), архимандрит Благовіщенського монастиря, автор трагікомедії «Образ страстей міра сего» (1729) церковно-моралізаторського змісту.

В XVIII та I-й пол. XIX ст. через Ніжин йшли тракти на Київ, Москву, Петербург, Ригу, Курськ, Харків, Катеринослав та інші міста, а також за кордон.

У Ніжині в цей час бували відомі українські і російські письменники.

Під час своєї подорожі по Україні у 1768 р. Ніжин відвідав Г. С. Сковорода. В літопису життя і творчості письменника вказана і дата 1753 р.

З 29 по 30 червня 1786 р. у місті перебував російський письменник Д. І. Фонвізін, автор відомої п'єси «Недоросль». Він їхав із Москви на лікування до Карлсбаду. У своєму щоденнику Д. І. Фонвізін занотував, що він для почівлі найняв приватну квартиру в А. Архітекторова.

У серпні 1787 року, коли письменник повертався додому, він знову зупинився в Ніжині.

На початку XIX століття місто відвідали відомі російські письменники і вчені.

У 1808 році у Ніжині декілька днів жив відомий український і російський історик, автор чотиритомної книги «Історія Малої Росії» (1822) **Дмитро Миколайович Бантиш-Каменський** (1788—1850). Йшла війна на Балканах. Молодого чиновника Головного архіву Міністерства іноземних справ Дмитра Бантиш-Каменського послали з дорученням. В Сербії він зустрічався з митрополитом та сербським керівником Георгієм Черновим. Про свою подорож Д. Бантиш-Каменський розповів у книзі «Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию» (М., 1810), яка складається з 27 листів, написаних московському другу, літератору, який народився в Ніжині. За формою і словом книга нагадує «Письма русского путешественника».

Останній лист «Путешествия...» розповідає про Ніжин, де зупинився автор, коли їхав з Сербії через Київ у Москву. Тут Д. Бантиш-Каменський пробув деякий час в родині свого знайомого.

«Нежин, 6 июля.

Я в Нежине, любезный друг, на милой родине твоей, в кругу семейства твоего, в 700 верстах от Москвы. Ты верно завидуешь теперь мне, желал бы быть на моем месте? Ах! Зачем желанья наши часто бывают далеки от своего исполнения...

В Нежин приехал я 5 июля, в 6-м часу утра, и остановился у твоего зятя, Я. И. Сп., коего дружбы и ласкового приема никогда не забуду».

¹ Кашуба М. В. Георгий Конисский.— М., 1979.

Д. Бантиш-Каменський згадав, що саме в Ніжині народився його батько Микола Миколайович (1737—1814), український і російський історик, археограф, дійсний член Російської академії наук, а також дядько по матері Миколи Миколайовича — Андрій Степанович Зертись-Каменський, згодом Амвросій, архієпископ московський (1708—1771). Не виключено, що в місті народився і Володимир Каменський, архімандрит Ніжинського Благовіщенського монастиря, який помер 1746 року і був дядьком по матері архієпископу Амвросію¹.

Д. Бантиш-Каменському Ніжин сподобався. «Нежин мне весьма понравился, несмотря на низкое и болотистое его местоположение. Каменных домов в сем городе очень много, и он по справедливости может почестся лучшим уездным городом всей Малороссии. Кроме 15-ти приходских церквей, в сем городе находятся два монастыря — один мужской второклассный Благовещенский, а другой женский третьеклассный Введенский. Нежин заслуживает также внимания и со стороны общепользных заведений. Тебе известно, думаю, любезный друг, что здесь заводится училище², иждивением графа И. А. Безбородки, которое, как сказывали мне, будет равняться учрежденному Г. Демидовым в Ярославле. Сверх сего, сооружается тут огромный дом для богадельни, где несколько сотен изувеченных и удрученных под бременем старости и болезней будут ежедневно благословлять правительство, пекущееся о них.

Купцы нежинские, из коих большая часть греки и армяне, производят немаловажные торги с Турцией; многие из них, особливо из греков, весьма зажиточные. Первый дом в Нежине греческого купца Бони. Здесь живут также два брата Зосимы, богатые греки, с братом которых Зоем Павловичем, я знаком в Москве с малолетства. Кому неизвестны знатные пожертвования, делаемые Зосимами для восстановления в отечестве их прежних времен Софокловых и Демосфеновых?» І далі автор описує всі благородні справи, які робили Зосими для своєї батьківщини, зокрема для підтримки училища в Йоаннинах (Янинах).

Не виключено, що Д. М. Бантиш-Каменський зустрічався з братами Зоя Павловича Зосима Анастасієм Павловичем і Миколою Павловичем³ в Ніжині.

Закінчується 27 лист словами: «Пребывание мое в Нежине оставило во мне приятнейшие впечатления». На жаль, невідомо, у кого саме

¹ Бантыш-Каменский Д. Н. Жизнь преосв. Амвросия, архієп. московскаго и калужскаго, убиеннаго в 1771 году.— М., 1813; Он же: Словарь достопамятных людей Русской земли. Ч. 1.— СПб., 1847. Див. також: Бережков М. Н. Город Нежин в начале XIX века по описанию московских путешественников.— Нежин, 1895.— С.4—5.

² Имеется в виду Гимназия высших наук кн. Безбородко, которая начала строиться в 1805 году и была открыта в 1820 г.

³ Брати Зосими побудували на свої кошти Костянтино-Єленинську церкву на грецькому кладовищі, біля алтаря якої і були поховані Анастасій Павлович 14 січня 1819 року, та Микола Павлович 26 лютого 1842 року. На їх могилах стоять пам'ятники з надписами грецькою та російською мовами, які збереглися до нашого часу. Більшість свого капіталу вони відписували Янинському училищу, що в Греції; з цього міста вони були родом.

зупинявся Д. М. Бантиш-Каменський і хто був його московський друг, літератор, родом з Ніжина.

Нагадаємо читачам, що книга Д. М. Бантиш-Каменського «Історія Малої Росії» користувалася великою популярністю в українських письменників, особливо романтиків. Черпали з неї відповідні матеріали І. Нечуй-Левицький для своїх історичних романів «Іван Виговський», «Князь Єремія Вишневецький», П. Куліш — «Чорна рада», Марко Вовчок — «Маруся» та інші.

З 19 на 20 серпня 1810 року в Ніжині зупинявся відомий російський письменник **Іван Михайлович Долгорукий** (1764—1823). В. Белінський про нього писав: «...поэт чувствительный и сатирический, нередко отличавшийся неподдельным русским юмором»¹. У ці дні він здійснював розважальну поїздку на південь. Подорож ця сподобалась князю, і він описав її в своєму творі «Славны бубны за горами, или Путешествие мое кое-куда 1810 года»². Зупинявся І. Долгорукий в Ніжині в липні та вересні 1817 року, коли їхав до сестри в Київ та назад в Москву. В цей час він провів у місті декілька діб. Квартирував він в будинку багатого грека Клици. І про цю свою подорож він розповів у «Дневнике моего путешествия в Киев (в 1817 году)»³.

В обох своїх творах І. Долгорукий описує Ніжин. Перший раз він йому мало сподобався: «Грязен-де и неопрятен, нет мостовых, ни регулярных улиц и площадей, много пустырей, речка скверная, или лучше сказать — протечная лужа, дурная вода для питья, торговые ряды скверные». Другого разу, коли письменник більше познайомився з містом, він дещо по-іншому описує його. Багато місця на сторінках про Ніжин займає розповідь про греків. Письменнику сподобались грецькі храми своєю архітектурою, чистотою і охайністю. Він побував на богослужінні, і про це писав: «Все пристойно, все священо, — и признаюсь, что естли бы я разумел греческий язык, то бы преимущественно стал ходить ко всякому богослужению в греческую церковь». Правда, князю не сподобалося, що під церквою були підвали, які використовували для справ торгівлі. Говорить він і про грецький магістрат, про побутові деталі життя греків, про ніжинські наливки, вишні. Спілкування з греками дало І. Долгорукому нагоду прийти до хибного твердження, що Ніжин «по превосходству числа жителей в нем из греков, можно назвать его греческим городом». Хоч за даними «Топографического описания Черниговского наместничества» Афанасія Шафонського в місті на 1782 рік з 11104 жителів греків було 765.

І. Долгорукий звернув увагу на Благовіщенський чоловічий монастир і на його ігумена Віктора Черняєва. Письменник описує Благовіщенський собор, який йому сподобався, відмічає ту велику роботу, яку провів Віктор Черняєв. «Попечением его прекрасно отделан храм соборной (монастырский): вот что называется Дом Божий!. Обширен, высок, богат! Стенное письмо исправлено по его мыслям, и представ-

¹ Белинский В. Г. Полн. собр. соч. Т. 7.— М., 1955.— С. 129.

² Чтение в Имп. Обществе. Истор. и Древн. Росс.— 1869.— Кн. II і III.

³ Чтение в Имп. Обществе Истор. и Древн. Росс.— 1870.— Кн. II.

ляє всю історію сотворення мира: все собори и таинства греческої церкви в лицах». Сподобалися І. Долгорукому і розшири в соборі. В день Воздвиження 1817 р. він був на службі в храмі, слухав проповідь архімандрита «очень простую и назидательную». І тут же додає, що Віктора Черняєва в місті люблять і поважають, як діяча, який всі свої заощадження вклав у відбудову Благовіщенського собору, але деякі жителі міста не задоволені його проповідями, «потому что он часто глаза колет всякому, без разбора чинов и званій». Професор М. Н. Бережков з приводу цього зазначає, а чи не була ця остання обставина причиною випровадження архімандрита Віктора з Ніжиня? До речі, доля останнього склалася пізніше трагічно. В пам'яті ніжинців він повинен залишитися як порядна людина, яка багато зробила для добробуту міста.

Крім архімандрита Віктора І. Долгорукий спілкувався з генералом Полем, командиром кіївського драгунського полку, який в той час стояв у Ніжині, дійсним статським радником Рубаном, полковником Краснокутським тощо.

Значна кількість сторінок записів І. Долгорукого присвячена навчальним закладам Ніжиня, Гімназії вищих наук ки. Безбородька, яку закінчували будувати.

Подорожні записи відомого російського письменника дали можливість читачам всієї країни познайомитися з містом на Острії, а для нас зберегли такі деталі, які з часом були стерті.

У 1818 році у Ніжині зупинявся І. П. Котляревський, який їхав разом з театром Штейна, директором якого він був, з Полтави до Чернігова на гастролі. В листі від 15 жовтня 1818 р. до генерал-губернатора Рєшїна він писав: «Чекаючи дозволу їхати до Чернігова, я звелів направити скіпажі»¹.

У травні 1820 року у Ніжині зупинявся О. С. Пушкін, який їхав у південне заслання. Все цвіло, все духманіло. Природа буяла у своєму квітучому вбранні. Проте треба було поспішати, бо у подорожній суворо визначено маршрут і час перебування у дорозі.

Вдруге поет побував у Ніжині 4 серпня 1824 року, коли переїжджав із Одеси в Михайлівське під нагляд поліції. У Ніжині на поштовій станції міняли коней. Настав час перепочишку, бо дорога до Чернігова була ще далека, хоча за добу і проїжджали по 180—200 верст. Станція знаходилась у самому центрі міста. Круг неї виділились храм Івана Богослова, Миколаївська, Покровська та дві грецькі церкви. Може, і вразило Пушкіна, чого це так багато храмів у невеличкому місті. Якщо він цим зацікавився, то міг звернути увагу на Благовіщенський собор, побудований на честь перемоги російських військ під Полтавою у 1709 році, бо поета приваблювало все, що було пов'язане з ім'ям Петра Першого.

Пушкін не міг не звернути уваги і на білоколонний будинок, що красувався над Остром. Це була Гімназія вищих наук. Гімназисти не знали, що поряд на поштовій станції — їх улюблений поет, твори

¹ Павловский И. Ф. Полтава. Исторический очерк...— Полтава, 1910.— С. 222.

якого вони таємно переписували і вчили напам'ять. Про це свідчать донесення інспекторів на ім'я виконуючого обов'язки директора гімназії К. В. Шаполінського: «Некоторые воспитанники пансиона, скрываясь от начальства, ищут стихи, непоказывающей чистой нравственности, держат у себя сочинения Александра Пушкина и других подобных». До рапорту інспектора від 14 грудня 1826 р. був прикладений уривок з рукопису оди Пушкіна «На свободу» та вірш «Андрій Шаньє», знайдений у пансіонера Є. Гребінки. Микола Гоголь, Микола Прокопович та інші гімназисти переписували у свої шкільні зошити пушкінські твори «Цигани», «Брати-розбійники», а потім і глави «Євгенія Онегіна».

Сучасний український поет, випускник Ніжинського педагогічного інституту, Володимир Санон написав вірш про цю подію.

У Ніжині засніженім, малім...
Лише затише гімназистів гоім!
Опісля лекції, знов Микола Гоголь
Та ще Микола Прокопович з ним,
Рукописний готують альманах
І оду «Вольность» Пушкіна читають,
Мов для нового грані відкривають,
А сутінки лягають на шибках.
І слухає уважно їх Євген,
Новий товариш їхній, першокурсник.
До себе хлопців привертнути змусив
Одразу він. Уже за швіч, ген...
Так мріється у мить що при свічках,
І мужній дух російського поета
У юні душі входить, І в очах
Палає жар!.. І спокій кане в Лету...
І кожен вже у повені думок —
Поетів гнів сприймає, наче віру;
«Хочу воспеть Свободу миру,
На тронах поразить порок»
Ранкове небо в'яже синій бант...
Відтоді їм найвищою зорсю
Світлїтїме (вони ж підуть за нею)
Неопалимий Пушкіна талант¹.

О. Пушкін сподівався побувати на Чернігівщині і пізніше, коли працював над посмою «Полтава», маючи намір відвідати Батурин, Полтаву. У цей час поет писав у Лубни Полторацькій — молодшій сестрі А. П. Керн:

Когда помилует нас бог,
Когда не буду я повешен,
То буду я у ваших ног
В тени украинских черешен.

Проте цар не дозволив поету виїхати на Україну.

У 1825 році по дорозі з Петербургу в Одесу у Ніжині зупинявся великий польський поет Адам Міцкевич.

А 31 травня — 1 червня 1825 року трактом із Москви на Київ через Ніжин проїздив О. С. Грибоедов, прямуючи на Кавказ. По дорозі він

¹ Під прапором Леніна.— 1987 — 10 лютого.

заїхав у Київ, зустрічався з членами Південного товариства М. П. Бестужевим-Рюїніним, С. І. Муравйовим-Апостолом та іншими.

У I пол. XIX століття Ніжин відзначався не тільки тим, що тут бували відомі російські та українські письменники. Саме тут у Гімназії вищих наук сформувалася ціла літературна школа, яка пов'язана з іменами Миколи Гоголя, Євгена Гребінки, Нестора Кукольника, саме тут пройшли першу школу творчих пошуків поет і перекладач Василь Любич-Романович, поет, редактор творів М. Гоголя, його друг Микола Прокопович, публіцист, прозаїк Костянтин Базілі, прозаїк Микола Білевич, фольклорист Платон Лукашевич та інші.

На формування літературних здібностей гімназистів великий вплив мали викладачі І. С. Орлай, М. Г. Білоусов, Ф. І. Зінгер, І. Я. Ландражин, С. М. Андрущенко, І. Г. Кулжинський, П. І. Нікольський та інші. Кожний з них по-своєму втягував гімназистів у коло своїх інтересів. Палку любов до української історії виховував І. С. Орлай. На заняттях Ф. І. Зінгера та І. Я. Ландражина учні познайомились з творами відомих німецьких та французьких письменників у оригіналі, займалися вперше перекладами їх творів на російську мову.

На творчість Є. Гребінки та В. Любича-Романовича деякий вплив мав учитель латинської мови І. Г. Кулжинський, який працював у гімназії з травня 1825 року. Він був не тільки вчителем, але й письменником.

Іван Григорович Кулжинський (1803—1884) народився 14 квітня (ст. ст.) 1803 р. у Глухові, який тоді належав до Чернігівської губернії, в сім'ї дякона церкви святої Анастасії. Але через декілька місяців після народження І. Г. Кулжинського батька переводять священником Троїцької церкви в містечко Воронеж Чернігівської губернії. Після 12 років навчання у Чернігівській духовній семінарії і її закінчення І. Г. Кулжинський був призначений учителем в Чернігівське духовне повітове училище, де викладав катехізис, грецьку мову, російську і слов'янську граматики. У травні 1825 року директор Ніжинської гімназії вищих наук І. С. Орлай запросив І. Г. Кулжинського вчителем латинської мови.

У період перебування в гімназії І. Г. Кулжинський продовжував займатися літературною діяльністю. У 1825 р. в петербурзькому «Дамском журнале» з'явився його вірш «Эпитафия». А в «Украинском журнале», який видавався у Харкові в 1824—1825 роках, І. Г. Кулжинський опублікував декілька статей. Найбільш плідним був для І. Г. Кулжинського 1826 р. У «Дамском журнале» опубліковані вірші «Мой гений», «Блаженство», «В. И. Баженову», «Казацкая песня». У 1827 році у Москві вийшла окремих виданням його «Малороссийская деревня». Цей твір має етнографічне значення. У ньому описані народні звичаї на Україні.

Гімназисти по-різному ставилися до твору свого вчителя. М. Гоголь у листі до Г. І. Висоцького від 19 березня 1827 р. висловив своє скептичне, навіть негативне ставлення. Проте ця оцінка Гоголя-гімназиста не збігається, наприклад, з пізнішим відгуком проф. М. Н. Сперанського, який аналізував книгу. Він вважав, що свій осуд «Малороссийской де-

рєвне» та її авторові Гоголь виніс зопалу. Дійсно, книга І. Г. Кулжинського, яка написана високим стилем, давала тільки деякі уявлення про побут, звичаї малоросійського села. Надто вже ідилічно зобразив письменник життя селян. І. Г. Кулжинський іде тут слідом за сентименталістом П. І. Шаликовим та його «Путешествием в Малороссию» (1803). До речі, як свідчить І. Г. Кулжинський, П. І. Шаликов позитивно віднісся до його твору.

Період праці І. Г. Кулжинського у Ніжинській гімназії вищих наук був дуже плідним у творчому сенсі. 1829 року в «Дамском журнале» були опубліковані його повісті «Терешко», «Казацкие шапки», «Три сестры» та інші твори. Для деяких з них він використав ніжинські легенди.

У 1829 році І. Г. Кулжинський залишив Ніжинську гімназію вищих наук, викладав у різних навчальних закладах, але 1841 року знову повернувся у Ніжин і працював у юридичному ліцеї на посаді інспектора. Як зазначає він у своїй автобіографії, купив біля ліцею місце, побудував на ньому будинок, розвів сад. На цей час І. Г. Кулжинський був уже автором роману «Федюша Мотовильський» (1833).

У другий ніжинський період він надрукував у «Русской беседе» драму в трьох актах «Кочубей» (1841), у «Маяку» драму в чотирьох діях «Юродивый» (1841), а також статті, париси, зокрема, «Нежинский Благовещенский монастырь». У «Маяке» тоді друкувалися українські письменники П. П. Гулак-Артемовський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Т. Г. Шевченко та інші. Журнал тимчасово прихилив до себе українських літераторів.

На цей час І. Г. Кулжинський був відомим у літературних колах, співробітничав у столичних журналах, був членом Товариства російської словесності, підтримував зв'язки з П. І. Шаликовим та П. О. Ширинським-Шихматовим. Останній сприяв переходу І. Г. Кулжинського в серпні 1843 р. на посаду директора Закавказьких училищ у Тифлісі, де він пробув до 1847 р., після чого знову повернувся у Ніжин. У 40-х роках змінилися його естетичні та політичні позиції, посилюлися реакційні погляди. Про це свідчить і його листування з редактором журналу «Маяк» С. А. Бурачком.

І в останній ніжинський період, коли І. Г. Кулжинський був уже на пенсії, він продовжував працювати над художніми, публіцистичними і науковими творами. У 1851 році в «Москвитянині» з'явилась його повість «Семен Середа, куренной атаман Запорожского войска», а 1854 р. він опублікував «Воспоминания учителя», присвячені М. Гоголю. У 60-ті роки він працював над вивченням історії Польщі та Європи, написав на цю тему наукові праці.

Навіть коротка довідка про творчість І. Г. Кулжинського свідчить про його плідну творчу працю, хоч у своїй автобіографії він скептично оцінював свій художній доробок. «Писав і друкував я дуже багато у різних журналах; але в зв'язку з тим, що я чорновиків у себе не залишав, то тепер не пам'ятаю не тільки змісту, а навіть і назв багатьох моїх творів, із чого виходить, що вони не варті пам'яті. Я говорю це не з почуття покірливості і зневаги, а просто так, як воно є». Проте кри-

тичне ставлення до своєї творчості, висловлене в автобіографії 1859 р., не зупинило І. Г. Кулжинського, і він продовжував писати і друкувати далі вірші, послання, байки, а також статті на історико-літературні, релігійно-богословські та педагогічні теми.

У 20-ті роки, в період його активної діяльності в Ніжинській гімназії вищих наук, сама особистість І. Г. Кулжинського, творча цілеспрямованість, добре знання латинської мови і заохочення гімназистів до перекладу класичних творів — все це не могло не впливати на розвиток літературних здібностей його учнів, про що свідчать їх спогади. Відчутний вплив мав І. Г. Кулжинський на В. І. Любича-Романовича, Є. П. Гребінку та деяких інших гімназистів. Сьогодні не можна однозначно заявити, як це зробив С. Машинський у своїй праці «Гоголь и «дело в вольнодумстве» (1959), що «мрачная фигура» І. Г. Кулжинського представлена «в галереє преподавателей-рутинеров». У його діяльності ніжинського періоду було чимало і позитивного. Хоч І. Г. Кулжинський і критично ставився до М. Гоголя, він все ж гордився самим фактом його причетності до життя великого письменника.

Я Гоголя давно когда-то
Латинской азбуке учил
И память о поре той свято
Досель в смиренни хранил,—

писав він у 1872 році.

Помер І. Г. Кулжинський у Ніжині у 1884 році.

На формування літературних здібностей гімназистів, крім викладачів, впливали бібліотека гімназії, театральні вистави, фольклорні захоплення¹. Під час навчання гімназисти писали вірші, прозові та драматичні твори. Починаючи з 1826 року вони щомісячно випускали рукописні журнали та альманахи.

У зв'язку з тим, що професор П. І. Нікольський на заняттях з російської словесності, а професори С. М. Андрущенко, І. Я. Ландражин, Ф. І. Зінгер з іноземної мови давали завдання писати вірші, займатися перекладами, у гімназистів збиралось чимало оригінальних творів, які записували у спеціальні зошити. Виходили альманахи та журнали. У спогадах випускників зустрічаємо різні їх найменування. К. Базілі разом з М. Гоголем видавали «Северную зарю», може за зразком «Полярной звезды» К. Рилеева та О. Бестужева. Однокурсник видавців альманаху І. Халчинський подає зовнішній його опис. Зошит був «у жовтій обкладинці з віньєтками, які вони самі малювали, і у вихідний день все це читалося на засіданні літературного товариства вихованців». У літературне об'єднання входили, крім М. Гоголя та К. Базілі, В. Любич-Романович, М. Прокопович, П. Редкін, Н. Кукольник, Є. Гребінка та інші. Відомо про три номери «Северной зари» (1826, січень № 1, лютий № 2, березень № 3), тринадцять номерів журналу «Литературное эхо» (1826, № 1—7, 9—13) та інші.

Виходили також журнали «Метéор литературы», «Литературный

¹ Див. про це в нашій книзі «Нежинская филологическая школа» (Нежин, 1993).

промежуток, составленный в один день 1/2 Николаем Прокоповичем». Василь Домбровський та Євген Гребінка видавали рукописні журнали «Аматузія», «Пифия».

У «Реестрі книг та рукописам» М. Белоусова, який був представлений чиновнику Адеркасу під час розслідування «справи про вільнодумство» у розділі «Д. Собственные ученические сочинения и переводы», названо більше сорока віршів, поем, статей, написаних гімназистами.

Дійшов до нас і зміст першого номера «Метеора літератури» за січень 1826 р., який видавали М. Гоголь, К. Базілі, П. Мартос. У матеріалах Адеркаса він іменується як «богомерзкий и противный». На сорока двох його сторінках розмістились вірші, уривки з прозових творів, переклади.

Найбільшим був розділ поезії. Тут подані 5 віршів: «Песнь Никиты» (уривок з поеми Османа), «Берратон», «Битва при Қалке», «Альпы» (вірш присвячений вождю угрів, який переходив через Дніпро), «Подражание Горацию», ліричне звертання «К***» (вірш про чудовий ранок), дві епіграми. Одна з них називалась «Насмешнику некстати». Серед прозових творів — романтична повість «Ожесточенный», оповідання «Завещание», переклади з німецької та інші тексти. В зв'язку з тим, що матеріали в альманасі не були підписані, авторство встановити важко.

У рукописних журналах часто публікувались ті твори, які були результатом вправ з піітики та російської словесності. В ті роки ще не було єдиного курсу історії російської літератури в такому вигляді, який маємо нині, тому відомості про творчість письменників поєднувались з теоретичним розбором творів, а також практичними вправами. Саме цим пояснюється жанровий перегук у різних гімназистів. Особливо широко представлений у творчості молодих поетів жанр елегії (Андрій Бородін «Елегия», «Ночь», Степан Гютен — «Киев», Леопольд Ланге «Елегия (С. С. Ш-а)», Нестор Кукольник «Я часто слушаю печальный рокот бури», «Тренет», Петро Сушков «Желаю я, чтобы бродили глазенки милые на мне», «О дни любви и упоенья» та інші). У цьому жанрі пробували свої сили всі початкуючі поети. Зустрічаються також оди, ідилії, послання (Нестор Кукольник «К*. Люби меня», Степан Гютен «К творцу»), гімни (Олександр Бородін «Гімн Солнцу», Андрій Бородін «Гімн Солнцу»), рондо (Олександр Бородін «Рондо»), балади (Микола Білевич «Смерть Святослава») тощо.

Проф. П. І. Нікольський примушував гімназистів писати оди, коли відбувались якісь урочисті акти. Творчі вправи, пов'язані з написанням творів різних жанрів, допомагали гімназистам розвивати художнє чуття. Серед творів початківців чимало й спрощених наслідувань. Проте апробація творчих сил, можливість виявити свої здібності в якійсь мірі підштовхували гімназистів до писання. Костянтин Базілі пізніше згадував: «В той час література процвітала у нашій гімназії, і вже проявлялись таланти багатьох товаришів моїх: Гоголя, Кукольника, Миколи Прокоповича, Данилевського, Родзянко та інших, які залишилися невідомими з обставин їх життя або з ранньою смертю». Написання ори-

гінальних творів, випуск рукописних журналів та альманахів давало можливість залучати гімназистів до літературної діяльності.

У творчій атмосфері Ніжинської гімназії вищих наук виявлялись творчі здібності, які уже потім по-різному знаходили свій розвиток. Найбільш талановиті стали пізніше професійними літераторами, зайняли своє місце у літературному процесі, інші залишилися любителями і творчістю займалися у вільні від служби хвилини.

Гордістю ніжинської вищої школи є **Микола Васильович Гоголь** (1809—1852), який навчався в гімназії з 1 травня 1821 по 27 липня 1828 року.

Писати Гоголь почав рано. Як свідчать дослідники його творчості, перші сліди літературного хисту помітні в листах Гоголя до рідних, де зустрічались дуже виразні характеристики знайомих, пейзажі зарисовки: «Ожидаю со дня на день сего времени (отъезда). Уже вижу милое сердцу, вижу вас, вижу милую родину, вижу тихий Псел, мерцающий сквозь легкое покрывало, которое я скоро сброшу, насладясь истинным счастьем, забыв протекшие быстро горечи. Одна счастливая минута может вознаградить за годы скорбей» (13 червня 1824 р.).

Листи, спогади сучасників Гоголя, архівні документи дають можливість відновити те, що було створено автором майбутніх «Вечорів...» у стінах гімназії.

У рукописному журналі «Метеор литературы, январь 1826», Гоголь подає вірш «Новоселье», який передає його душевний стан після смерті батька. Тональність вірша нагадує думку К. Рилеєва «Смерть Єрмака». Ліричний герой розчарувався в дійсності і

...радость жизни разлюбил
И грусть зазвал на новоселье.

Раніше він був веселим, життєрадісним, сповненим поривань до майбутнього, а тепер почав згасати:

Теперь, как осень, вянет младость,
Урюм, не веселиться мне,
И я тоскую в тишине,
И лик, и радость мне не в радость.

Твір був написаний у дусі романтичних традицій.

Серед інших ліричних творів Гоголя нагадаємо елегію «Непогода», баладу «Две рыбки» (написану до річниці смерті меншого брата Івана).

Гоголь, як і інші гімназисти, виявляє особливий інтерес до історії. Деякі його ранні поезії відтворювали сторінки далекого минулого. Вірш «Битва при Калке» — це уривок з епічної поеми «Россия под игом татар», у якій відчувається ще вплив «Россиады» М. Хераскова. Поему Гоголь акуратно переписав у окремий зошит, прикрасив малюнками і переслав з Ніжина мамі у Василівку. Проте, коли він після закінчення гімназії від'їжджав до Петербурга, то забрав і поему. Подальша доля її невідома.

Для одного з випусків альманаху «Метеор литературы» Гоголь підготував повість «Братья Твердиславичи». Написана вона була в ро-

мантичному дусі і присвячена життю давніх слов'ян. Високий стиль, абстрагованість подій не були сприйняті друзями Гоголя. «Перша прозова річ Гоголя — згадував В. І. Любич-Романович,— була написана в гімназії і прочитана прилюдно на вечорі Редкіна. Називалась вона «Братья Твердиславичи, славянская повесть». Наш гурток розніс її нещадно і вирішив негайно знищити. Гоголь не чинив опору і не заперечував. Він зовсім спокійно розірвав свій рукопис на маленькі клаптики і кинув у грубку, в якій горів вогонь. «У віршах вправляйся, — дружньо порадив йому тоді Базілі, — а прозою не пиши: дуже вже безглуздо виходить у тебе. Белетрист з тебе не витанцюється, це вже видно тепер».

Як свідчить В. І. Любич-Романович, твори Гоголя не сприймалися серйозно його товаришами. І це не випадково. Гоголь уже в цей час відходив від принципів романтизму, його тягнуло до тем, які були пов'язані з життям простого народу. Побут Ніжина, його жителів, з якими Гоголь був добре обізнаний, давав йому можливість яскраво, в сатиричних відтінках змалювати обивателів міста. Тих героїв, які з'являться пізніше у його реалістичних повістях, ми зустрічаємо як у ранніх юнацьких творах, так і в його листуванні. Уже в цей час проявився його хист сатирика. Співучень Гоголя Г. С. Шапошников у своїх спогадах підкреслював: «Його веселі і смішні оповідання, його жарти і самі штуки, завжди дотепні й гострі, без яких він не міг жити, настільки були комічні, що й тепер не можу згадувати про них без усміху і задоволення». Про цей своєрідний талант Гоголя говорили й інші гімназисти. У тому зізнавався і сам Гоголь.

Із ранніх його сатиричних творів відомі акровірш про гімназиста Ф. Бороздіна, епіграми «Насмешнику некстати», «Гицель — морда порочья...» та інші.

Особливою популярністю користувалась сатирична повість «Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан», у якій розповідалось про життя міста, в тому числі і про грецьку колонію. Повість складається з п'яти частин: «Освящение церкви на греческом кладбище», «Выборы в греческий магистрат», «Всеядная ярмарка», «Обед у предводителя П***», «Роспуск и съезд студентов».

Гоголь добре знав побут, звичаї, порядки у грецькій колонії, яка налічувала на той час більше 1,5 тис. греків, мала свій магистрат, школи, суд. З деякими греками Гоголь підтримував дружні зв'язки, особливо з К. Базілі. Гоголь помічав нерівність серед греків, чув про постійні сварки серед заможних купців під час виборів у магистрат. Все це і знайшло відображення в його сатирі «Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан». Повість не збереглася. Але про її зміст можна судити з спогадів Г. І. Висоцького та М. Я. Прокоповича.

У першому розділі Гоголь описує освячення церкви на грецькому кладовищі. Це була важлива подія в колонії, але і тут проявилась соціальна нерівність. Ті греки, які були бідніші, прийшли на місце торжества раніше, ніж багаті купці. Останні не погоджувались з тим, що опинились ззаду, і почали прориватися наперед. Виникло штовхання, чулася лайка, дійшло до рукоприкладства. Святе діло втратило всю

святість. Описані Гоголем сцени були настільки колоритними, а образи купців сатирично виразними, що без сміху їх не можна було читати. І в інших главах — майстерність Гоголя була не меншою. Письменник зумів настільки виразно передати характери ніжинських греків, що ті, які познайомились з повістю, зразу вказували на реальних прототипів. Це обурило купців, і вони, як свідчить легенда, прийшли з подарунками до І. С. Орлая і просили, щоб той видав їм автора. Подарунків директор гімназії не взяв, але пообіцяв розібратися. Викликав Гоголя і вимушив його знищити сатиру. Гоголь не міг не послухатись І. С. Орлая.

Копія цього твору була у товариша Гоголя Г. І. Висоцького, який після закінчення гімназії жив у Петербурзі, Гоголь попросив повернути її під приводом того, що загубив оригінал. Так загинув перший значний сатиричний твір молодого письменника. Ці й інші факти свідчать про те, що сатиричні нахили Гоголя почали формуватися ще в ніжинській гімназії.

Перебуваючи в гімназії, Гоголь віддав даннуні і романтизму. У березні 1829 року в журналі «Сын Отечества» (№ 12) він надрукував без підпису вірш «Италия», який привіз із Ніжина.

Италия — роскошная страна!
По ней душа и стонет и тоскует;
Она вся рай, вся радости полна,
И в ней любовь роскошная веснует.
Бежит, шумит задумчиво волна
И берега чудесные целует;
В ней небеса прекрасные блестят;
Лимон горит, и веет аромат.
И всю страну объемлет вдохновенье;
На всем печать протекшего лежит;
И путник зреть великое творенье,
Сам пламенный, из снежных стран спешит,
Душа кипит, и весь он — умиление,
В очах слеза невольная дрожит;
Он погружен в мечтательную думу,
Внимает дел давно минувших шуму.
Здесь низок мир холодной суеты,
Здесь гордый ум с природы глаз не сводит;
И радужной в сияньи красоты
И ярче, и ясней по небу солнце ходит.
И чудный шум, и чудные мечты
Здесь море вдруг спокойное наводит;
В нем облаков мелькает резвый ход,
Зеленый лес и синий неба свод.
А ночь, а ночь вся вдохновеньем дышит,
Как спит земля, красой упоена!
И страстно мирт над ней главою колышет.
Среди небес, в сиянии луна
Глядит на мир, задумалась и слышит,
Как под веслом проговорит волна;
Как через сад октавы пронесутся,
Пленительно вдали звучат и льются.
Земля любви и море чарований!
Блистательный мирской пустыни сад!
Тот сад, где в облаке мечтаний
Еще живут Рафаэль и Ториват!

Узрю ль тебя я, полный ожиданий?
Душа в лучах, и думы говорят,
Меня влечет и жжет твое дыханье,
Я — в небесах весь звук и трепетанье!..

У травні 1829 р. Гоголь подав у цензуру свою поему «Ганц Кюхельгартен» і одержав дозвіл на її публікацію. Твір з'явився окремою книжкою під псевдонімом В. Алов. На титульній сторінці цифра — 1827, це був не тільки рік написання поеми, а й останній рік навчання Гоголя в гімназії, пора «восемнадцатилетней юности».

Поема була видана на власні кошти Гоголя. По одному екземпляру він інкогніто розіслав відомим критикам П. Плетньову, М. Погодіну, О. Сомову та іншим. Молодий поет з нетерпінням чекав, як вирішиться його доля, що скажуть про його твір у періодиці. Сподівання його не справдилися. Знайомі мовчали або говорили про «Ганца Кюхельгартена» байдуже, а критик М. Полевой такою зустріч у своєму журналі на-смішкою, від якої серце юнака-поета болісно стиснулось. І тоді Гоголь найняв візника, забрав у книгопродавців екземпляри поеми і спалив усі до одного.

«Ганц Кюхельгартен» — це юнацьке самовираження Гоголя, яке ви-значалося його естетичною та громадською позицією того часу.

Про що поема? Про мрії юного Ганца, який намагається вирватися з дійсності, яка його не задовольняла. Юнак пізнав любов прекрасної Луїзи. Все, здається, наvertало до щасливого особистого життя. Проте душа Ганца мала ширші запити, а думки його були сміливішими, ніж в оточуючих його людей. Юнак хоче пізнати інший світ, який захоплює його уявлення. Він вирішує залишити свою кохану і відправитися в пошуки «земли роскошныя края». Гоголь підкреслює, що вигаданий світ виникає в уяві Ганца як результат читання книжок. Герой, нарешті, зустрічається з тим, про що мріяв. Це була далека Греція.

Печальны древности Афин.
Колонн, статуй ряд обветшалый
Среди глухих стоит равнин.
Печален след веков усталых:
Изящный памятник разбит,
Изломлен немощный гранит,
Одни обломки уцелели.
Еще донныне величав,
Чернеет дряхлый архитрав,
И вьется плющ по капители;
Упал расщепленный карниз
В давно заглохшие окопы.
Еще блестит сей дивный фриз,
Сии рельефные метопы.

Цей опис рештків давніх Афін нагадує зображення, відтворене на картинах, які з'явилися ще при Гоголеві в гімназії і зараз знаходяться в музеї інституту. Саме ці художні полотна і допомогли Гоголю побачити те, про що він міг читати в книгах.

Виникає питання, чому ліричний герой поеми їде саме в Грецію? Бо там ішла боротьба грецького народу за своє визволення від турецьких

загарбників. Про неї Гоголь багато чув від свого друга, грека К. Базилі, батько якого був приречений на смерть, і тільки випадковість врятувала йому життя. Можемо допустити, що свого героя Гоголь направляє саме в Грецію, щоб примкнути до боротьби і тим самим реалізувати його потенціал і мрію про свободу. Проте все там уже було закінчено. Турки поневолили цей колись вільний край.

Везде читает смутный взор
И разрушение и позор.
Промеж колонн чалма мелькает,
И мусульманин по стенам,
По ним обломкам, камням, рвам,
Коня свирепо напирает,
Останки с воплем разоряет.

Ганц розчарований, засмучений. Не такою бачив він в романтичній уяві країну, до якої линув. Деталь — мусульманин у чалмі, який «с воплем разоряет» залишки великої цивілізації, — свідчить, що герой знаходиться не в якійсь вигаданій, а реальній країні, в Греції, за свободу якої боровся Байрон, куди мріяли потрапити багато людей з Росії, у тому числі і Пушкін.

Ганц повертається у рідний дім і знову поринає у той світ, якого раніше не приймав. І це турбує автора. Мрії героя не здійснились. Те, від чого він тікав, знову втягує його у свої обійми. Щоб висловити своє ставлення до всього цього, Гоголь вводить ліричний відступ під назвою «Дума»:

Благословен тот дивный миг,
Когда в поре самопознания,
В поре могучих сил своих
Тот, небом избранный, постиг
Цель высшую существования;
Когда не грез пустая тень,
Когда не славы блеск мишурный
Его тревожат ночь и день,
Его влекут в мир шумный, бурный,
Но мысль, и крепче и бодря,
Его одна объемлет, мучит
Желаньем блага и добра;
Его трудам великим учит.
Для них он жизни не шадит.
Вотще безумно чернь кричит:
Он тверд средь сих живых обломков.
И только слышит, как шумит
Благословенне потомков.

У цих словах відбилися і громадська позиція Гоголя останніх років його перебування в Ніжинській гімназії, і благородні юні поривання, і високі уявлення про призначення людини на землі, про чесне служіння на благо Батьківщини, добра, і непохитна віра в те, що всі труднощі і зрадливості долі будуть подолані. Гоголь мріяв про майбутнє, боявся розчаруватися при зіткненні з життям. Проте тривожні передчуття його справдилися. На перших порах самостійного життя він відчув те ж саме, що й Ганц.

Без глибокого пізнання життя Гоголя ніжинського періоду не можна до кінця зрозуміти як зміст поеми, так і процес роботи письменника над нею. Це ж стосується не тільки «Ганца Кюхельгартена», але й інших творів, які були написані незадовго після закінчення Гоголем гімназії.

Уже неодноразово говорилося про те, що юнацькі враження ніжинського періоду знайшли відображення у «Ревізорі», «Мертвих душах» та інших творах М. Гоголя. Наприклад, в образі Олександра Петровича, вчителя Андрія Івановича Тентетнікова (перша глава другого тому «Мертвих душ»), немало рис, характерних для професорів І. С. Орлая та М. Г. Белоусова, яких так поважав письменник. Деякі деталі гімназичного життя знаходимо і в картинах, в яких зображено навчання юного Андрія Тентетнікова.

Після закінчення гімназії у липні 1828 року Гоголь ще декілька разів бував у Ніжині. Коли в 1828 р. їхав разом з О. Данилевським у Петербург, він 14—15 грудня зупинявся у М. Прокоповича, який ще продовжував навчатися в гімназії і жив у місті у власному будинку. Бував Гоголь у Ніжині також у 1835, 1837 та 50-х роках.

Ніжинці свято зберігають пам'ять про видатного письменника, гордяться тим, що з їх містом пов'язане його ім'я. Пам'ятники, а також назви вулиць, площ, шкіл, інституту свідчать про це.

Доля також поріднила з Ніжином **Нестора Васильовича Кукольника** (1809—1868) — одного із відомих письменників 30-х — початку 40-х років XIX століття, автора численних п'єс, історичних романів, видавця і редактора журналів. У гімназії він навчався з 1820 року, з початку її існування (його батько був першим директором цього навчального закладу). Обдарований від природи юнак успішно навчався, володів багатьма мовами, гарно грав на музичних інструментах.

Н. Кукольник брав щонайактивнішу участь у випусках рукописних журналів та альманахів, де він вміщав і свої перші літературні спроби. Іноколи, як свідчить К. Базилі, він і самостійно видавав журнал, куди записував свої драматичні твори. З «Реєстру» М. Белоусова ми довідуємося про вірші Н. Кукольника «К*. Люби мене», «Я часто слухаю печальний рокот бурі», «Трепет» і т. п.

Н. Кукольник грав у шкільних спектаклях. Саме участь його у виставах сприяла тому, що юний аматор почав пробувати свої сили в драматургії.

У гімназії Н. Кукольник дотримувався демократичних поглядів. Цікавився філософією, читав заборонених авторів. За підтримку професора М. Г. Белоусова у відомій «справі про вільнодумство» був позбавлений при випуску з гімназії штатського чину XII класу і золотої медалі. У цій справі його трагедія «Марія» характеризувалася як вільнолюбна.

У свідченнях одного з гімназистів по «справі про вільнодумство» читаємо, що Кукольник «давав учням знайомитись з складеною ним

п'єсою «Марія», написаною сміливо і непристойно, і читав її більше всього перед лекціями Белоусова... Читав також і іншу трагедію «Тасс» і ще один роман».

Над п'єсою «Торквато Тассо» Н. Кукольник працював довго. Він почав її писати у 1826 році, декілька разів переробляв. Працював над твором наполегливо. У цей час молодий письменник дотримувався романтичних поглядів на розвиток літератури, тому використовував у своїй творчості постику романтизму. В основу п'єси була покладена доля італійського поета-мандрівника, одного із основоположників класицизму та барокко, людини з складною, трагічною і в той же час легендарною долею. Для Н. Кукольника, як і для інших письменників, що торкалися цієї теми, Торквато Тассо став символом Поета, який відповідав естетичним та життєвим вимогам романтиків.

П'єса «Торквато Тассо» була не єдиною із спадщини Н. Кукольника.

Після закінчення гімназії Н. Кукольник виступав як професійний літератор, хоч і працював у Міністерстві фінансів. Його слава росла з кожним роком. З 1840 по 1845 рік він опублікував п'ять романів у 17 томах: «Эвелина де Вольероль», «Альфа и Альдона», «Дурочка Луиза», «Историческая красавица», «Два Ивана, два Степановича, два Костылькова». В цей же час вийшло п'ять драм «Статуя Кристофа в Риге», «Князь Холинский», «Боярин Басенок», «Монумент», «Импровизатор», 26 повістей і оповідань. Він був редактором журналу «Русский вестник» (1841), видавав збірники «Новогодник» та «Сказки за сказкой», редагував журнали «Дагеротип» (вийшло 12 номерів), «Иллюстрация» та «Художественную газету».

Письменник у цей період дотримувався консервативних поглядів, був захисником монархії. Тільки деякими своїми творами він примикав до реалістичної «натуральної школи».

Н. Кукольник підтримував зв'язки з випускниками Ніжинської гімназії. Він жив разом в одному домі з А. Гороновичем та М. Немировичем-Данченко. Бували на «середях» у Кукольника П. Мартос, М. Прокопович. Зустрічався він з А. Мокрицьким у редакції «Художественной газеты». Довгий час підтримував творчі стосунки з М. Гоголем.

Слава залишила Н. Кукольника ще за його життя. І згадують нині його лише історики літератури, хоч деякі його повісті та романи могли б користуватися популярністю і тепер. Н. Кукольник більше нам відомий як автор чудових романсів («Жаворонок», «Колыбельная песня», «Сомнение» та інші) на музику М. Глінки.

Н. Кукольник після відставки поселився в Таганрозі, де і помер 8 грудня 1868 р.

У літературу I пол. XIX ст. увійшов також випускник Ніжинської гімназії вищих наук — **Микола Якович Прокопович** (1810—1857). Народився він 27 листопада 1810 року в Оренбурзі. Батько, Яків Семенович, був управителем Оренбурзької прикордонної митниці. Після відставки він поселився з сім'єю у Ніжині. Тут Яків Семенович був обраний повітовим маршалом дворянства.

Початкове навчання М. Я. Прокопович одержав дома, а 1822 року вступив до Гімназії вищих наук, де і провчився до 1829 року. Хоч він жив дома, але брав активну участь у випуску рукописних журналів та альманахів, у підготовці спектаклів, писав вірші і прозу. Він був першим рецензентом шкільних творів М. Гоголя, а пізніше і першим редактором його «Зібрання творів». У одному з листів М. Гоголь нагадував своєму другові: «У тебя же, судя по твоим школьным, еще написанным в Нежине, повестям, есть все свойства повествователя. Речь твоя лилась плодотворно и свободно, твоя проза была в несколько раз лучше твоих стихов и уже тогда была гораздо правильней нынешней моей». Про це говорив і В. Любич-Романович, називав М. Прокоповича людинаю дуже талановитою, але надто лінивою і не заповзятливою, хоча з хорошим літературним смаком.

У Ніжині М. Прокопович писав багато, як прозою, так і віршами. На жаль, дійшло до нас дуже мало («Сон Ротмира» та інші). Писали вони з М. Гоголем і п'єси, які ставились на шкільній сцені.

Після закінчення в 1829 році Гімназії вищих наук М. Прокопович виїхав до Петербурга, працював деякий час актором, а потім влаштувався вчителем російської мови та словесності у 1-й кадетський корпус, там викладав до кінця свого життя.

М. Прокопович друкував у деяких періодичних виданнях вірші («Мои мечты», «К портрету Вальтер Скотта», «Полночь» та інші). Деякі з них, мабуть, написані у Ніжині. «Мои мечты» помічені 1829 роком, тобто тим роком, коли юний поет закінчував гімназію.

И безграничны и неясны
Мои игривые мечты;
Но как за то они прекрасны,
Как полны дивной красоты!
Когда страстей огонь кипучий
Зажжет остывшую кровь,
Живыми чувствами могучий,—
Я вспомню прежнее любовь.
Тогда волшебные палаты
Мне строит дерзкая мечта:
Тогда, приличьем не сжатый,
Лечу в воздушные места:
Мне в них просторно, я по воле
Живу и пламенно люблю,
И в голубом небесном поле
Без принуждения пою.

М. Прокопович — автор декількох балад, казок, перекладів. Прозою він більше не писав, хоч як його не заклинав М. Гоголь.

Найяскравішою сторінкою в житті М. Прокоповича була дружба з М. Гоголем, яка продовжувалась майже до кінця днів останнього. М. Прокопович не тільки редагував твори автора «Мертвих душ», а й зм'якшував складні взаємини між В. Белінським і М. Гоголем.

Вірші М. Прокоповича зібрав М. Гербель і видав їх невеличкою книжечкою у 1858 році. Додатком до збірника була його стаття «Николай Яковлевич Прокопович и отношение его к Гоголю», в якій М. Гер-

бель зазначав: «С полгода тому назад умер Прокопович, лучший друг Гоголя, тихо и безвестно, как жил. Он сошел в могилу, как скромный, незаметный деятель, принеся известную долю пользы в тесной сфере своей деятельности и далеко не осуществив тех надежд, какие возлагали на него Гоголь и другие, близкие к нему и умевшие ценить его люди. Несмотря на свою несомненную даровитость, он никогда не пользовался известностью в публике, как поэт, тогда как в тесном кружке его друзей-литераторов, во главе которых стоял Гоголь, в нем чтити талантливого писателя и постоянно сетовали на то, что он печатал мало и неохотно. Но если публика не знает поэта Прокоповича, то хорошо знает Прокоповича — друга Гоголя, имевшего на автора «Ревизора» и «Тараса Бульбы» сильное и благотворное влияние до самого 1843 года, когда Гоголь, вследствие разных причин, в разбирательство которых входить здесь не место, охладил к своим старым друзьям и нашел новых...»

М. Прокопович не поривав своїх зв'язків з Ніжином, приїздив до рідних. Літо 1832 року провів удома. М. Гоголь, який слідом за ним виїхав із Петербурга, запрошував його відвідати з братом Василюку. У грудні 1832 р. М. Прокопович повернувся до столиці. У 1834 році він знову прибув до Ніжина і одружився. Фінансові справи у нього були складними, тож М. Прокопович мав намір повернутися назавжди до Ніжина, але 10 липня 1835 року одержав місце вчителя російської мови та словесності в 1-му кадетському корпусі, що дало йому постійний заробіток. Чи часто навідував Ніжин пізніше, нам невідомо.

У останньому вірші «Тени Пушкина. 19 февраля 1855 года» М. Прокопович виражає свою громадську позицію.

О, да гляжу вперед, как ты, я без боязни,
И прореку, как ты, я с раннего утра:
И дедов верный меч с наукою в приязни,
И пот благих трудов для правды и добра!
Заране слышу я племен благословенья,
Молитвы теплые, молитвы за Того,
Кто Ангельской души нежнейшие движенья
Все благу посвятит народа Своего.

Помер М. Прокопович у 1857 році, похований на Смоленському кладовищі в Петербурзі.

До кола письменників ніжинської вищої школи належить і Олександр Семенович Данилевський (1809—1888), педагог і літератор, близький друг М. Гоголя і М. Прокоповича, який навчався в Ніжинській гімназії вищих наук з 1820 до 1828 року. О. Данилевський був активним учасником всіх витівок гімназистів. Цікавився літературою, випишував журнали і альманахи, читав заборонені вірші та поеми К. Рилеєва, О. Пушкіна, драму О. Грибоедова «Горе от ума», співав разом з іншими гімназистами пісню, спрямовану проти царизму:

О, боже, коль ты еси,
Всех царей с грязью меси,
Мишу, Машу, Колю и Сашу
На кол посади.

Відомий дослідник творчості М. Гоголя літературознавець С. Маши́нський, вивчаючи папери, які пов'язані були з «справою про вільнодумство», натрапив на вірш, підписаний «Кондратій Рылсєв». Проте такого твору в поета нема. Це була підробка «під Рилєєва». Як свідчать спогади гімназистів, її написав О. Данилевський разом з П. Мартосом. Ось цей текст:

Друзья мои, друзья свободы,
За что, за что от первых дней
Мы стоим под ярмом цепей,
Не слышим голоса природы.
 За что России гражданин
 Подавлен рабством безрассудным?
 Он мученик, невольн сын —
 Он презрен небом правосудным.
Чего ж нам ждатель еще, друзья,
Чего же медлит, быстры годы,
Давно, давно душа моя
Пылает пламенем свободы.
 Идем бесстрашною толпой
 На зов полуслепого счастья,
 Расторгнем сильною рукой
 Гнилые узы самовластья.

Авторство вірша підтвердити сьогодні важко, але те, що студенти цікавились вільнодумством, залишається фактом. О. Данилевського і П. Мартоса за читання недозволених книг виключили з гімназії. Проте батьки О. Данилевського добились поновлення сина в гімназії, яку він і закінчив разом з М. Гоголем у 1828 році.

О. Данилевський деякий час служив військовим, після відставки працював учителем, був директором Полтавської гімназії. Підтримував зв'язки з М. Гоголем. У грудні 1836 року вони разом відпочивали у Парижі і написали вірш «Да здравствует нежинская бурса», навіяний листами та зустрічами з шкільними товаришами.

Друкувався О. Данилевський мало, був дуже вимогливим до себе і своїх творів. Дещо з написаного так і залишилось в архівах.

Помер О. Данилевський у 1888 році.

Активним учасником літературного життя у Ніжині був **Василь Гнатович Любич-Романович** (1805—1888), відомий російський поет і перекладач, який навчався в гімназії з 1820 по 1826 рік. Близькуче її закінчив, добре оволодівши латинською, французькою, німецькою, англійською, італійською, польською мовами.

Він писав вірші. Але уже в цей час, як згадують сучасники, багато перекладав. Добрі знання мов давали йому можливість читати класиків у оригіналі. На жаль, майже нічого з літературних спроб В. Любича-Романовича до нас не дійшло.

Перші його друковані твори з'явилися у 1830 році в «Літературній газеті» А. Дельвіга. Це були як оригінальні вірші, так і переклади. Пізніше письменник публікував свої твори також і в інших періодичних

виданнях. У 1841—1842 роках він співробітничав у журналі «Маяк», де опублікував твори на українську тематику. Історія України цікавила його ще в гімназії і стала одною з провідних тем його творчості. Про це свідчать і його публіцистика, а також вірші «Сказание о Хмельницком (1829)», «Смерть бандуриста», «Казацкая смерть», «Кошевой», «Пан Каневский», «Запорожье» (1841), «Алексей Попович», «Запорожен», «Иван Коновченко» (1842), «Барабан у Хмельницького на пиру» (1848) та інші.

У 1832 році в Петербурзі вийшов збірник «Стихотворения Василия Романовича», якій поет присвятив Гімназії вищих наук князя Безбородька:

Тебе, святилище наук,
Питомец вдохновенья юный,
В златые ударяя струны,
Свой первый посвящает звук!

Як перекладач В. Любич-Романович багато зробив для популяризації творів Адама Міцкевича та Джорджа Байрона. У 1829 році з'явилася книга «Стихотворения Адама Мицкевича» у перекладах з польської мови В. Любича-Романовича. Любов до англійського письменника Дж. Байрона поет зберіг до кінця свого життя. На жаль, творчість В. Любича-Романовича вичерпана ще не достатньо.

Помер він 29 лютого 1888 року.

Розповідаючи про творчість ніжинських літераторів, не можна не згадати про **Миколу Івановича Білевича** (1812—1860), відомого прозаїка, бібліографа, педагога, який вчився у Ніжинській гімназії до 1830 року, закінчив її з ступенем кандидата та золотою медаллю. М. Білевич виявив нахил до вивчення словесності, мов та римського права, яке читав професор М. Г. Белоусов.

У гімназії М. Білевича з'язували дружні стосунки з Є. Гребінкою, М. Прокоповичем, Н. Кукольниковом, М. Гоголем. Зближувала їх любов до літератури та театру.

Під час навчання М. Білевич пробував свої творчі сили. Із віршів ніжинського періоду дійшла до нас поезія «Смерть Святослава», яка була написана в елегічному спрямуванні:

В стране сладкозвучной, где светлой красой
Блестает Дунай горделивый,
Где зрест в тени лиман золотой
И мирт перевился с оливой,
Где кедры в молчаньи могильном стоят,
Воннственной брани знамена шумят.

Після цього лірико-романтичного вступу автор описує битву Святослава з печенігами і його смерть. Для того, щоб глибше передати кінець подій, поет використав специфічні художні засоби, а також своєрідну ритміку вірша.

У гімназії М. Білевич переказав дві трагедії Шіллера. З написаного в цей період дійшло до нас мало.

Після закінчення гімназії М. Білевич поїхав до Москви, слухав лекції в університеті, познайомився з редактором журналу «Московський телеграф» М. Полевым, племінником якого він давав уроки, з редактором журналу «Телескоп» М. Падеждіним. Він входить у літературні кола Москви, зустрічається з О. Пушкіним, В. Жуковським, М. Язиковим. У цей час вимогливіше ставиться і до своїх творів, а тому припиняє писати вірші і переходить до прози. У 1832 році він написав сатиричний нарис «Картинная галерея светской жизни, или Нравы XIX столетия» у двох частинах (1833). Книга не мала того успіху, на який розраховував письменник. Проте це не завадило йому завершити в 1834 році нову книгу «Святочные вечера, или Рассказы моей тетушки» (1836). Це були жартівливі і сумливі, повчальні казково-фантастичні історії. Своєрідністю таких оповідань, як «Белые колпаки, или Нездешние гости на здешнем свете», «Дедова история», «Зеленая птица», «Чудная встреча» та інших є те, що в їх сюжет природно вписуються різні персонажі народної демонології.

На цю книгу звернула увагу критика. В. Г. Белінський відмітив самобутність думки, яка «скривається под этою русско-простонародно-фантастической формою». Критик О. І. Сенковський у відгуку на книгу зазначив, що в ній є «что-то русское — грубое, тяжелое, мужицкое, но русское, национальное». Позитивно відгукнувся про збірник і М. І. Надеждін у «Телескопі».

На жаль, скрутне становище змусило М. Білевича кинути літературну роботу і шукати собі постійний заробіток. Він влаштувався вчителем історії та статистики в старших класах інституту офіцерських дітей, дуже добре виявив себе як педагог. Додатково працював він у інших навчальних закладах. М. Білевич був улюбленим вчителем, «ідолом» юного Ф. М. Достоевського і мав на нього деякий літературний та моральний вплив.

У 40—50-ті роки М. Білевич повертається до літературної творчості, перевидає «Святочные вечера», публікує нові літературні казки, повісті. Добре була зустрінута його повість «Петр Иванович Короткоумкин». Простий сюжет розгортається на фоні повсякденних дрібниць провінційного побуту. Автор тут виступає як прихильник патріархальних ідеалів, а тому полемічно протиставляє російський народний характер освіті і культурі європейського зразка.

Помер письменник 15 (27) липня 1860 року і похований у селі Паченок Шигровського повіту Курської губернії.

Костянтин Михайлович Базилі (1809—1884), відомий літератор, дипломат, автор публіцистичних книг про Близький Схід, також навчався в гімназії з 1822 по 1827 рік.

Народився він 3 лютого 1809 р. в сім'ї грецького патріота, борця за свободу батьківщини. Батька турки присудили до смерті, але йому по-

щастило втекти і за допомогою російського посла графа Строганова переїхати з сім'єю до Одесн.

К. Базилі мав добру домашню класичну підготовку. З дитинства знав французьку мову. В 1822 році граф Кушелев-Безбородько дозволив прийняти К. Базилі до Ніжинської гімназії вищих наук, хоч юнак і не знав жодного слова по-російськи. За короткий час він вивчив російську мову, опанував знаннями з інших предметів і обігнав своїх товаришів по класу. Коли К. Базилі перейшов у п'ятий клас, він зійшовся з М. Гоголем, М. Прокоповичем, Н. Кукольніком та інш. Брав активну участь у підготовці вистав, випускав разом з М. Гоголем рукописний журнал, а з М. Редкіним, В. Тарновським, В. Любичем-Романовичем займався складанням «Повної всесвітньої історії» з перекладених ними творів. К. Базилі доручили підготувати матеріал про єгиптян, асирійців, персів, греків, і він написав більше тисячі сторінок.

У пам'яті гімназистів залишились оповіді К. Базилі про боротьбу грецьких патріотів проти загарбницької політики турків, про розправу османських поневолювачів над греками.

Закінчував освіту К. Базилі в Одесі у Рішельєвському ліцеї, куди переїхав І. С. Орлай. Після закінчення ліцею К. Базилі перебував на дипломатичній роботі на Близькому Сході.

Літературна діяльність його розпочалась у 30-х роках з нарисових та науково-популярних творів, хоч він писав вірші російською мовою в Ніжині. Великою популярністю користувались його книги «Архипелаг и Греция» (1834, у 2-х кн.), «Очерки Константинополя» (1835), «Босфор и новые очерки Константинополя» (1836).

Історико-нарисова, документальна проза була написана гарною і легкою мовою, що збуджувало інтерес читачів. В. Г. Белінський писав: «Очерки Константинополя» читаються с интересом ни на минуту не ослабляющимся»; в книзі «мы видим... живую Турцию, с ее угасшим, но еще по временам вспыхивающим фанатизмом, ее невежеством, варварским устройством, борьбою старого с новым, предрассудков с реформою и, наконец, ее дивным Махмудом (султан в 1808—39 гг., сторонник европеизации Турции), на которого книга г. Базили смотрит с своей точки зрения».

Російського читача нарис К. Базилі полонили новизною матеріалу, неповторною поетикою. К. Базилі відкривав для росіян і Грецію, і Константинополь, і Босфор. До того ж, біографічні деталі робили книгу більш захоплюючою.

У 1862 році К. Базилі видав у Одесі книгу «Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношении», яка написана ще у 1847 р. Це було одне із найгрунтовніших досліджень проблеми у ХІХ ст. М. Гоголь, коли познайомився з рукописом книги під час його перебування в гостях у К. Базилі, писав В. Жуковському із Ієрусалима: «Базили написал преудивительную вещь, которая покажет Европе Восток в его настоящем виде... Знания бездна, интерес силен».

К. Базилі підтримував зв'язки з багатьма письменниками, особливо з ніжинськими співучнями. Довгий час переписувався з М. Гоголем

У 1848 р., коли К. Базилі був генеральним консулом Палестини і Сирії, він супроводжував М. Гоголя по святих місцях цих країн.

У 1865 р. К. Базилі вийшов у відставку і поселився в Одесі, де виконував різні громадські доручення. Помер він 10 (22) лютого 1884 р.

З квітня 1822 року по березень 1825 року у гімназії навчався **Віктор Миколайович Забіла** (1808—1869), відомий український поет-романтик. Він поступив у гімназію зразу в четвертий клас. Його однокласниками були М. Гоголь та інші ровесники, які стали пізніше відомими письменниками.

Творча атмосфера, яка характерна була для Ніжинської вищої школи, тільки частково зачепила В. Забілу, бо до 1825 року організація театральних вистав, випуск рукописних журналів, перекладацька діяльність були лише на початковій стадії. І можна тільки жалкувати, що в усьому цьому не брав участі поет. Його творчість значно б збагатилась. Проте загальна атмосфера, яка характерна була для гімназії і визначала інтерес до історії, заохочення до написання творів, захоплення романтичною літературою і т. п., не могла не вплинути і на В. Забілу. За деякими відомостями, В. Забіла в гімназії починав писати вірші українською мовою, але проби юного поета висміювала аристократична молодь. На жаль, В. Забіла не зміг в значній мірі залучитись до творчої роботи, яку проводили гімназисти, бо 7 березня 1825 р. він змушений був залишити гімназію з матеріальних обставин і поступити на військову службу у гусарський полк. В. Забілі йшов уже 18 рік.

Через дев'ять років, у січні 1834 р. в чині поручика В. Забіла пішов у відставку і поселився на рідному хуторі Кукуріківщина (Забілівщина) Борзнянського повіту. Тут та в Борзні й прожив своє життя В. Забіла, чудовий поет-лірик, вірші якого стали народними піснями («Не щечечи, соловейку», «Гуде вітер вельми в полі!», «Літа мої молодії...» та інші). Поет дружив з Т. Шевченком, був знайомий з Є. Гребінкою, російським композитором М. Глінкою, який написав музику до його романсів, художником В. Штернбергом, В. Тарновським та іншими відомими діячами культури.

Творчий шлях В. Забіли був пов'язаний з Чернігівщиною. Тут написані всі його твори. Деякі з них надруковані були в «Черниговских губернских ведомостях» за 1857 рік. Неодноразово бував В. Забіла в Ніжині.

На початку 40-х років при підтримці В. Тарновського вийшов невеликий збірник віршів В. Забіли, який, на жаль, не дійшов з якоїсь причини до читача. В державній публічній бібліотеці АН України зберігся єдиний екземпляр, який став відомим лише в 1936 р. У збірнику було надруковано 19 віршів.

В. Забіла перш за все лірик. Ліризм його поезії глибокий і щирий. Це підтверджують вірші «Вітер», «Соловей», «Пісня», «Туга серця», «Голуб» та інші. Пейзажна лірика пройнята глибоким соціальним змістом.

Помер В. Забіла у листопаді 1869 року в Борзні.

Зі значним творчим доробком закінчив Гімназію вищих наук **Євген Павлович Гребінка** (1812—1848), відомий український письменник. Він народився на хуторі Убіжище поблизу Пирятина. Дома одержав ґрунтовну початкову освіту і 3 серпня 1825 року вступив до Ніжинської гімназії вищих наук зразу в 4-й клас вільноприходящим. За роки навчання жив на квартирі то в професора С. М. Андрущенка, то в домовласника І. М. Фоктина, то в інспектора С. І. Шишкіна, то в професора М. Ф. Соловійова. Навчався Є. Гребінка добре, багато читав, знайомився з сучасною літературою, творами О. Пушкіна і К. Рилєєва. Восени 1825 р. у нього знайшли заборонену оду «Вольность». У гімназії він познайомився у рукописному варіанті з комедією О. Грибоедова «Горе от ума».

Є. Гребінка дуже любив поезію, з насолодою її читав, цитував у своїх листах. У повісті «Записки студента», яка має автобіографічний характер, Є. Гребінка від імені випускника ліцею з захопленням говорить: «Боже! И есть же люди, которые не понимают поэзии!? Бедные, жалею о вас: вы не знаете лучшего наслаждения в жизни! Вы не понимаете ни Жуковского, ни Шиллера, ни Байрона, ни Пушкина, великого Пушкина! Вы произносите эти имена, как имя славного портного, парикмахера — и ваше сердце не трепещет сладким восторгом. Жалкие! Плачьте о вашем невежестве и дивитесь этим именам как проявлению неба на земле...».

Зберігся 51 лист Є. Гребінки, написаний з Ніжина. Вони свідчать про доброту майбутнього письменника, чистоту його почуттів, щирість і повагу до рідних. У цих листах чимало цікавих деталей з життя Є. Гребінки в гімназії: про навчання, про успіхи з окремих предметів, про свої твори, про життя викладачів і жителів міста, з якими підтримував він зв'язки.

У гімназії Є. Гребінка видавав разом з В. Ф. Домбровським рукописні журнали «Аматузья», а потім «Пафия». Тут він поміщав свої поетичні і прозові твори. Вірші присвячував студентському життю, яке юний поет часто описував з гумором, або далекому історичному минулому. З листа рідним від 3 листопада 1826 р. ми довідуємось, що крім ліричних творів, Є. Гребінка писав байки, балади, оди. А в листі від 5 листопада 1828 року він наводить початок вірша «Славянский вечер». 11 ґрудня 1828 р. Є. Гребінка читав його в класі:

Рогдай в веселни сидел среди друзей,
Невнятный шум гостей в палатах раздавался,
И ароматный мед прозрачною струей
В блестящий кубок разливался...

Вірш Є. Гребінки був доопрацьований і надрукований під назвою «Рогдаев пир» в «Украинском альманахе» (1831). Був опублікований і вірш «Курган».

Літературна атмосфера ніжинської вищої школи сприяла розвитку таланту Є. Гребінки, формуванню його літературних інтересів. Особливо слід відзначити потяг юного поета до української літератури, української мови. У гімназії навчання йшло російською мовою, листи

Є. Гребінка писав теж по-російськи. Але знання української мови, знайомство з творами І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та інших українських письменників підштовхнуло Є. Гребінку до того, що він почав висловлювати свої думки в поетичній формі українською мовою.

У Ніжині Є. Гребінка написав байки «Цап», «Лебідь і Гуси», «Ячмінь», «Ведмежий суд», «Пшениця», «Сонце да Хмари», «Горобці да Вишня», «Будяк да Конопличка», «Верша та Болото», «Маківка», «Рожа да Хміль», «Школяр Денис», «Сонце да Вітер», «Гришник», «Ворона і Ягня».

До жанру байки поет звернувся під впливом знайомства з творами І. Крилова, збірник якого був у Ніжинській гімназії, а також переклав байок Езопа та Лафонтена. Проте Є. Гребінка в цьому жанрі виступив як оригінальний і самобутній письменник. Не всі байки Є. Гребінки мають однакову літературну цінність, проте більшість з них позначена яскравими побутовими зарисовками, тонким народним гумором, цілеспрямованістю у викритті людських вад, іронічною тональністю, інтонаційним розмаїттям, виразністю живої народної мови.

Байки Є. Гребінки містять і прикмети рідного краю поета:

І треба ж, на біду, позаторішню весну
Його лихий поіс чоґось за Десну.
Хоч не багацько проходив,
Зате багато бачив світа:
Побачив він, як Сейм, мов бішений, шумів
І як Десна ревла несамовита

(«Мірошник»)

Хто знає Оржицю? а путе, обзивайтесь!
Усі мовчать. Гай-гай, які шолопаї!
Вона в Сулу тече у нашій стороні.

(«Рибалка»)

«Його сатира не широка і не їдка, хоч зовсім не безідейна, гумор вільний і далекий від шаржу...», — писав І. Франко про байки Є. Гребінки. З 27 байок більшу частину поет написав у Ніжині, в останній рік свого навчання в гімназії. Всі вони пізніше увійшли до збірника «Малоросійськне приказки» (1834).

Під час навчання в Ніжинській гімназії вищих наук Є. Гребінка почав займатись перекладом. Але на відміну від своїх товаришів, які перекладали іноземних авторів на російську мову, він перекладав твір російської літератури на українську мову. Це була улюблена поема О. Пушкіна «Полтава». В одному з листів до рідних, датованих 1829 роком, читаємо: «Досугами я перевозжу поему Пушкіна — «Полтаву» на малоросійський язык и намерен, выйдя из заклетов гимназии, ее напечатать, посвятя добрым землякам».

Свою роботу Є. Гребінка визначив як вільний переклад на малоросійську мову, що дозволило відхилитися від точного пушкінського тексту. У період роботи над перекладом Є. Гребінка перебував під сильним враженням від «Енеїди» І. Котляревського. Більше того, сам юний поет не мав ще чіткого уявлення, а якою повинна бути мова української літератури. Тому Є. Гребінка зводив героїко-романтичну тональ-

ність поеми О. Пушкіна до бурлескно-травестійної. М. Рильський, оцінюючи переклад «Полтави», писав: «В тім-то й річ, що вкрита товстим шаром провінціалізмів мова літературного напрямку, до якого належав Гребінка, і сама, своїм матеріалом, не давала Гребінці змоги достроїтися до пушкінського стильового ключа, до того ключа, в якому написана «Полтава». Вульгаризми, бурлескні, травестійні епітети, брутальні слова і звороти — все це було виявом літературної традиції, яка існувала за часів Гребінки і якої він, при своєму обсязі таланту, перерости не міг. Тому і Гребінка брав свій приклад всерйоз і всерйоз його хвалили читачі, всерйоз над ним плакав Квітка-Основ'яненко»¹.

Сучасники Гребінки, як представники української, так і російської літератури, схвально відгукнулись на переклад «Полтави». Цим була започаткована перекладацька практика.

З Ніжином пов'язана ще одна сторінка творчої діяльності Є. Гребінки. Невідомо, чи брав Гребінка участь у спектаклях, які готували гімназисти, але саме шкільний театр наштовхнув молодого поета написати п'єсу. У 1827 році, в період розквіту ніжинського самодіяльного театру в Гімназії вищих наук, з'являється п'єса Є. Гребінки «Не в своїм сані не садись». Театральна група гімназистів у цьому році поставила п'єсу Д. Фонвізіна «Недоросль», яка пройшла з великим успіхом. Саме під впливом цієї комедії і була написана п'єса Є. Гребінки. Автор брав тільки одну лінію п'єси «Недоросль» — любовну і розвивав її.

П'ятнадцятирічний драматург в основу своєї п'єси поклав відомий трикутник: він (Легкодум) — вона (Миловіда) — суперник (Хитронов). Молодий поет Легкодум мріє про літературну славу, але в нього немає таланту. Все, що пише він, бездарне. Удаваний друг Хитронов, який підтримує з ним зв'язки до того часу, поки у Легкодума є гроші, вирішив розповісти правду про свого товариша тітці Миловиди Незнаємій, яка приїхала з села. Хитронов сам має намір одружитися з Миловідою. Але приїздить дядько молодого поета Добров і все влаштовує.

Цій юнацькій пробі пера, безперечно, ще було далеко до п'єси Д. Фонвізіна, її соціальної спрямованості. Але все ж деяке літературне значення вона мала, принаймні те, що Є. Гребінка вміло організовує в п'єсі сюжет, підпорядковує його розвиток відповідним драматичним законам.

Ніжинський період творчості Є. Гребінки був плідним. Те, що цінувало його в Ніжині як письменника, знайшло подальший розвиток у Петербурзі, куди він переїхав після закінчення в 1831 році гімназії. Тут будуть написані його віршовані і прозові твори. Своєю творчістю Є. Гребінка наближався до «натуральної школи» першої половини XIX століття. Кращі його повісті і романи були високо оцінені В. Белінським і Т. Шевченком.

Про свою юність, про навчання в гімназії, про Ніжин Є. Гребінка розповів у «Записках студента», віршованій легенді «Нежин-озеро» та в історичній повісті «Нежинський полковник Золотаренко». Ніжин

¹ Пушкін О. С. Статті та матеріали.— К.: АН УРСР, 1938.— С. 21.

надовго увійшов у творчу біографію письменника. У місті юності Є. Гребінка бував декілька разів і після закінчення гімназії. Ніжин був на шляху з Петербурга, де служив поет, до рідного села. У травні 1844 р. він їхав на Україну разом з відомим російським письменником, фольклористом та лексикографом В. І. Далем. Цим же шляхом перевозили тіло померлого Є. Гребінки з Петербурга в село Мар'янівку, яке знаходилось поряд з рідним хутором Убіжище.

Незвично склалася письменницька доля **Якова Петровича де Бальмена** (1813—1845), відомого українського художника-любителя, офіцера. Він народився 10 серпня 1813 року в селі Линовиці Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині Прилуцький район Чернігівської області) в сім'ї гвардійського капітана. Батько Якова притримувався прогресивних поглядів, дружив з деякими декабристами, і все це вплинуло на формування поглядів сина. Дома Якову де Бальмену дали ґрунтовну освіту, що дозволило зарахувати його на початку квітня 1830 року зразу у сьомий, а через місяць перевести у восьмий клас Ніжинської гімназії вищих наук.

Жив Яків де Бальмен у місті на приватній квартирі. Він уже не застав нікого з тих, хто був душою гімназії, хто організовував вистави, випускав рукописні журнали, дискутував про нові літературні твори. Через рік відбувся останній випуск студентів гімназії. Проте і при Якові де Бальмену в останніх класах вчилися друг М. Гоголя Іван Пащенко, Микола Білевич, Апполон Мокрицький, Євген Гребінка та інші, які зберігали деякі традиції попередніх років.

Яків до Бальмен у цей час подружився з Петром Катериничем, а особливо з Леонідом Платоновичем Руданським, який жив у Ніжині в своєму домі і пізніше вислужився до генерала. Домашнє виховання Якова мало свої і негативні якості. У своєму «Щоденнику», який, на жаль, не зберігся весь, Я. де Бальмен записує 1 січня 1831 року: «Мне только семнадцать лет и шесть месяцев. Да к тому же я не похож на моих сверстников. Я и душой и телом моложав. Много моих товарищей — студентов — тех же лет — вовсе на меня не похожи. И солиднее, и опытнее меня, и кажутся гораздо старше. Отчего это так — не знаю. Мне часто приходило на мысль — не от прежнего ли воспитания? Верно так. Вот полгода, как я студент, а до того — до семнадцати лет — я жил и учился дома, в деревне, не выезжая почти оттуда. Я свыкся, сроднился с сельскими обычаями! Я обожаю их. Что такое свет, — я до сих пор не знаю и не любопытен узнать. Мне хорошо, и я боюсь лучшего, чтобы не попасть в худшее».

Із щоденника ми дізнаємося, що Я. де Бальмен, як вільноприходячий, жив у Ніжині з своїми батьками, які по черзі приїздили з села, а також з вихователем Юлієм Петровичем.

Я. де Бальмен мріяв після закінчення гімназії поїхати до Петербурга, але доля розпорядилася по-іншому. Він став військовим. У червні 1832 р. Я. де Бальмен склав останній екзамен, одержав атестат про

закінчення Ніжинської гімназії вищих наук і через декілька днів поїхав до Білгородського уланського полку, який розташований був на Харківщині.

Крім «Щоденника», Я. де Бальмен у 1832 році написав повість «Изгнанник». Прототипами основних героїв повісті були заслані декабристи С. Г. Волконський та О. П. Юшневський, та їх дружини, а також дочки М. К. Юшневської від першого шлюбу. У своєму творі Я. де Бальмен вперше розповів про декабристів після 1825 року і цим виразив своє ставлення до подій на Сенатській площі.

Крім «Изгнанника», Я. де Бальмен написав також повісті «Не достанься нікому — ни мне, ни ему, злодею моему» (1833), «Самоубийца» (1833), «Мыза» (1834). Ці повісті Я. де Бальмена не були відомі широким колам читачів, бо тільки 1988 року літературознавець А. Кузьменко виявив рукопис під назвою «Собрание повестей, одна другой глупее. Писанны за службу в Белгородском уланском полку от 1832—1837 года» у Полтавському обласному архіві. Але це не була остання рукописна книга. Продовження її, на жаль, не виявлено.

Я. де Бальмен у своїх повістях з демократичних позицій розповідає про тяжке життя на військових поселеннях, про трагічні ситуації. У деяких з них автор пише про любов, у якої часто трагічний кінець. Читаються повісті з захопленням. У них гострий сюжет, гарна мова. Автор вміє глибоко розкривати почуття молодих людей. Вдало використовує пейзаж, який передає душевний стан того чи іншого героя.

У літературознавців існує версія про те, що Я. де Бальмен друкував свої повісті у петербурзьких журналах під псевдонімом «С. А. Закревская». Але це ще не доведено.

Я. де Бальмен був добре знайомий з Т. Шевченком, Є. Гребінкою, О. Афанасьєвим-Чужбинським. В Одесі, де він служив ад'ютантом у генерал-лейтенанта Данненберга, Я. де Бальмен разом з родичем матері художником М. Башиловим переписали і проілюстрували «Кобзар» Т. Шевченка. Крім віршів та поем, які входили до нього раніше, вони вмістили поеми «Гайдамаки» та «Гамалія». Відновили у деяких творах місця, які були вилучені цензурою. У 1845 році Т. Шевченко одержав цю незвичайну книгу, яку через два роки відібрали у нього жандарми.

Доля Я. де Бальмена була схожа на трагічну долю героїв його творів. 14 липня 1845 року талановитий письменник, художник загинув на Кавказі, не реалізувавши свого таланту. Йому було лише 32 роки.

Т. Шевченко, коли довідався про смерть свого друга, почав писати поему «Кавказ», яку і присвятив йому.

І тебе загнали, мій друже
єдиний,
Мій Якове добрий!
Не за Україну,
А за її ката довелось
пролить
Кров добру, не чорну,—

писав поет.

Творчий шлях Я. де Бальмена був коротким, його твори ще глибоко не проаналізовані. Проте ясно одне — це був самобутній художник слова і пензля, талант багатогранний.

Початкову літературну школу в Ніжинській гімназії вищих наук пройшло значно більше осіб, ніж вважалося до цього часу. Серед тих, хто пробував свої творчі сили, хто потім друкував свої твори в періодичці, були Іван Андреев, Петро Сушков, Степан Гютен, Олександр і Андрій Бородіни, Єгор Кесніс, Олександр Змієв, Олексій Колишкевич, Михайло Ріттер, Леопольд Ланге, Віктор Камінський та інші. Не всі вони стали професійними літераторами. Проте багато з них, займаючи різні державні посади на Україні, в Москві, Петербурзі та інших містах, продовжували захоплюватись літературною творчістю, писали цікаві поетичні та прозові твори. Більш детально про їх творчість можна довідатись у нашій книзі «Нежинская филологическая школа» (1993). Нині йде пошукова робота. Тому не виключена можливість, що будуть знайдені нові свідчення і про творчість випускників Ніжинської вищої школи. Саме в Ніжині для більшості майбутніх письменників проходив перший іспит на творчу спробу, на пошук естетичного самовизначення. Початківці писали свої перші твори у тому загальному руслі, яке було характерним для літературного процесу першої половини ХІХ ст. Багато фактів свідчать, що молоді письменники розвивали не тільки традиції романтизму, барокко, а й шукали підходи до реалістичного зображення дійсності. Саме в творчості М. Гоголя, Є. Гребінки, М. Білевича, Н. Кукольника та деяких інших літераторів помітні були деталі, притаманні для «натуральної школи».

Для більшості представників ніжинської літературної школи характерні демократичний підхід до зображення дійсності, опора на традиції усної народної творчості, зв'язок з романтизмом та реалізмом. Можна твердо сказати, що багатьом початківцям саме ніжинська вища школа допомогла сформувати творче лице, а це сприяло тому, що більшість з них зайняла в літературі помітне місце.

З Ніжином пов'язана також доля відомого українського і російського письменника, історика, етнографа **Олександра Степановича Афанасьєва** (літ. псевдонім Чужбинський, 1816—1875). Народився він 11 березня 1816 року в селі Ісковці Лубенського повіту Полтавської губернії. Початкову освіту одержав дома, а 1829 року вступив до Ніжинської гімназії вищих наук. Поселився він на квартирі професора М. Ф. Соловйова, де в той час квартирував Є. Гребінка, який навчався уже в старших класах.

Вірші О. Афанасьєв почав писати рано. У 1831 р. в «Украинском альманахе» з'явилося його оповідання «Нежинские греки». Події, які були пов'язані з «справою про вільнодумство», зачепили і О. Афанасьєва. Поступав він у гімназію, а прийшлося закінчувати 1835 року вже фізико-математичний лицей, відкритий у 1832 році на базі гімназії. Хоч

і змушений був О. Афанасьєв вивчати математичні предмети, але залишився на все життя поборником гуманітарних наук.

Після закінчення ліцею О. Афанасьєв служив у армії, з якої в 1843 році пішов у відставку в чині поручика. Під час служби він писав вірші, друкував їх у періодичних виданнях Петербурга. На цей час припадає його праця над історичним романом «Чугуевский козак». З'являються і інші його прозові твори, які почав підписувати псевдонімом Чужбинський.

У кінці 30- на початку 40-х років О. Афанасьєв-Чужбинський пише деякі свої твори українською мовою. Найвідоміший із них був вірш «Скажи мені правду, мій добрий козаче» (1841), присвячений Є. Гребінці, з яким був у дружніх стосунках автор. Пізніше цей вірш став піснею.

1843 р. іде у відставку і поселяється в рідній оселі в Ісківцях.

29 червня 1843 р. в селі Мойсівці на балу в Тетяни Густавівни Волховської Є. Гребінка познайомив О. Афанасьєва-Чужбинського з Тарасом Шевченком. Поет високо цінував творчість Великого Кобзаря і ще до їхнього знайомства присвятив йому вірш «Шевченкові», який був надрукований в альманасі «Молодик». Ось декілька рядків з цього твору:

Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче.
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.

У 1845—47 роках О. Афанасьєв-Чужбинський подорожує з Т. Шевченком по Україні. Були вони і в Ніжині. Про це він розповів пізніше у своїх спогадах. Деякий час поет працював у канцелярії Воронезького губернатора, а після відставки у 1849 р. присвятив себе літературній творчості. О. Афанасьєв-Чужбинський писав віршовані та прозові твори. У 1855 році він видав збірник віршів українською мовою «Що було на серці». І. Франко вважав, що О. Афанасьєв-Чужбинський «у своїх українських поезіях був дійсно поет, хоча далеко менший щодо об'єму та сили свого таланту від Шевченка».

Оповідання, повісті та романи О. Афанасьєва-Чужбинського висвітлювали гострі питання сучасного йому життя. Письменник продовжував традиції «натуральної школи».

О. Афанасьєв-Чужбинський завжди з вдячністю говорив про Ніжин, ліцей, підтримував зв'язки з його випускниками. У 1850 році він надіслав у дар ліцею свої оригінальні та перекладні твори. В альбом М. Гербеля 1 квітня 1848 року поет записав вірш, присвячений ліцею:

На берегу пустынного Остра,
В лицее мирном, незабвенном
Промчалась и моя счастливая пора.
Каким-то сном, блестящим, вдохновенным
В кругу друзей, товарищей — кипел
Я жизни полн, я им о славе пел
И посвящал им вольные досуги...
И где ж они теперь — товарищи и други?...

З Ніжином пов'язана і творча доля братів Сементовських, Костянтина, Олександра та Миколи, які у 1839 та 1840 роках закінчили фізико-математичний ліцей. Подальші їх творчі інтереси будуть зв'язані з українським фольклором, етнографією, історією. Кожний із них вніс свій вагомий вклад у їх вивчення.

Костянтин Максимович Сементовський (літ. псевдонім Калойденський, 1823—1902), як і інші брати народився у селі Семеногорці Золото-ніського повіту Полтавської губернії. Після закінчення у 1839 р. лицеем працював у канцелярії спочатку Чернігівського, а потім Полтавського та Харківського генерал-губернатора. У Харкові він зблизився з Г. Ф. Квіткою-Основою-Яценком, професором І. І. Срезневським, О. Л. Метлинським, М. І. Костомаровим та іншими знавцями та любителями української історії та етнографії. Все це не могло не вплинути на літературну долю К. Сементовського. Він написав дослідження: «Очерки малороссийских поверий и обычаев, относящихся к праздникам» (1843); «Замечания о праздниках у малороссиян» (1843), «Малороссийские и галицкие загадки» (1851), «О характеристиках и малорусских заговорах против дули» (1849) та інші.

К. Сементовський був першим біографом Г. Квітки-Основи-Яценка.

Олександр Максимович Сементовський, який разом з братом Миколою 1840 року закінчив лицей, довгий час працював лісничим на Київщині та в інших губерніях. Він надрукував декілька робіт на історичну тему, а також з етнографії та фольклору («Очерки малороссийской демонологии» (1845), «Заметки о народных праздниках Киевской губернии» (1850) та інш.). О. Сементовський був автором і упорядником декількох збірок: «Малорусские и Галицкие загадки» (1851), «Малорусские загадки» (1872) та інших.

Микола Максимович Сементовський (1819—1879) відомий не тільки як дослідник історії, фольклору та етнографії, а також як письменник, автор повістей «Андроник» (1838), «Губернский чиновник» (1843), «Лизанька» (1845) та інших, п'єси «Нищий» (1843).

У середній 40-х років М. Сементовський звертається до історичної теми. В журналі «Маяк» за 1845 рік була опублікована в трьох частинах повість «Мазела», яка вийшла окремою книжкою під назвою «Кочубей, генеральный судья. Историческая повесть Николая Сементовского» (СПб, 1845).

У 1849 році М. Сементовський поселився в Києві, написав роман «Потемкин, как казак войска Запорожского», який вийшов у 1851 р., надрукував книгу «Киев и его достопримечательности» (1852) та історичне дослідження «Запорожская рукопись о кладах». У нього були й інші праці. Спадщина М. Сементовського, як і його братів, майже не вивчена, а вона свідчить про багатогранність його таланту.

У 1834 році після невдалої спроби поступити до Київського університету, так як він не мав дворянського звання, **Пантелеймон Олександрович Куліш** (1819—1897) працював у канцелярії Ніжинського лицеем. У цей час він був автором уже декількох оповідань.

Працюючи над історичними творами, П. Куліш задумав написати роман «Чорна рада. Хроніка 1663 року» (1845—1846), в якому пись-

менник розповів про події, що відбулись у Ніжині в зв'язку з виборами гетьмана Лівобережної України. П. Куліш створив яскравий художній твір, у якому правдиво відтворив історичні події. Роман високо оцінювали Т. Шевченко, І. Франко, Максим Горький. Власне Пантелеймону Кулішеві судилось започаткувати в українській літературі жанр історичного роману.

У 1839 році Ніжин відвідав М. Ю. Лермонтов, який приїздив у село Переволочне Прилуцького повіту, де була садиба бабусі поета Є. О. Арсенєвої. Залишилися про це спогади О. В. Мещерського.

13 лютого 1846 року до Ніжина прибув Тарас Григорович Шевченко (1814—1861). Його супроводжував О. С. Афанасьєв-Чужбинський, який у своїх спогадах писав: «Цього — її останнього разу — він приїхав до мене в Ісківці запросити мене супроводжувати його по Малоросії: він збирався перемалювати старовинні речі по церквах та монастирях, а для мене подорожувати стало необхідністю. Цього разу ми збиралися в Чернігів, а звідти у Київ. Ми одразу ж склали план поїхати в Лубни на ярмарок, потім відвідати Ніжин». У Лубнах Шевченко не затримався і поспішив до Ніжина. Поет давно чув про Ніжин. Тут жила деякий час його знайома Олена Костянтинівна Бодіско, двоюрідна сестра відомого вченого-просвітителя, професора Московського університету Т. М. Грановського. Пізніше вона вийшла заміж за російського літератора О. В. Станкевича, брата філософа М. В. Станкевича. Саме з Ніжина вона сповіщала Тараса Шевченку, що його поема «Тризна», яку він їй подарував, прекрасна¹. І тут же додала, що гроші за 20 екземплярів поеми, які їй передала тітка, вона переслала разом з листом.

Чув Т. Шевченко багато і про Ніжинську гімназію вищих наук кн. Безбородька від своїх хороших знайомих Є. Гребінки, Я. де Бальмена та й самого О. Афанасьєва-Чужбинського. Мабуть, Шевченка Ніжин цікавив саме як місто лицю та стародавніх архітектурних пам'яток.

Т. Шевченко зупинився у двоповерховому будинку комплексу будівель Поштової станції, яка діяла після ремонту з 1801—1803 років.

У Ніжині Т. Шевченко відвідав дворянський клуб, будинок якого знаходився на території, де розташований нині пам'ятник Ю. Ф. Лисянському. У 50-х роках ХХ століття його розібрали, бо він був у дуже поганому стані. О. Афанасьєв-Чужбинський згадує: «У четвер ми пішли у зібрання. Тут трапилась невеличка пригода. Хтось із начальствующих осіб не хотів було впустити Шевченка на тій підставі, що той був в оксамитовій шапочці, але педантичному сьому мужеві пояснили, що Тарас Григорович, в якому б не був убранні,— робив честь своєю присутністю. Поет дуже сміявся з цієї пригоди»².

Гостями Т. Шевченка були студенти юридичного лицю і серед них майбутній поет і перекладач творів Кобзаря М. В. Гербель. Він вчився на передостанньому курсі лицю. З молоддю йшла розмова про на-

¹ Листи до Т. Г. Шевченка.— К., 1961.— С. 31—33.

² Спогади про Тараса Шевченка.— К., 1982.— С. 95—96.

вчання, майбутню їх службу, про випускників Ніжинської вищої школи. На згадку про зустріч Т. Г. Шевченко записав у альбом М. Гербеля чотири рядки свого вірша, присвяченого М. Гоголю:

За думою дума роєм вилітає;
Одна давить серце, друга роздирає.
А третя тихо, тихесенько плаче
У самому серці, може й бог не бачить.

Не виключена можливість, що Т. Шевченко познайомився в цей час і з Миколою Яковичем Макаровим, родом з Липового Рогу, який теж учився у ліцеї. Поет з ним пізніше був у дружніх стосунках.

16 лютого, у суботу, пізнього вечора залишили Т. Шевченко з О. Афанасьєвим-Чужбинським Ніжин і поїхали до Чернігова, куди прибули ввечері наступного дня.

Остання зустріч ніжинців з Т. Шевченком відбулася 5 (17) травня 1861 року, коли тіло великого Кобзаря перевозили до Києва. М. Білозерський згадує, що «зустріч була особливо урочиста: назустріч вийшли всі цехові із знаками, ліцеїсти та гімназисти»¹. На території Преображенської церкви була відправлена панахида, студенти Ніжинського ліцею прикріпили до труни вінки і квіти. Після панахиди церковна процесія проводжала труну через усе місто за Київську заставу верстни дві від станції по сучасних вулицях Московській, Гоголівській, Шевченка, Носівському шляху.

З Ніжином переплітається і творча доля **Миколи Васильовича Гербеля** (1827—1883), відомого російського поета, перекладача, видавця і бібліографа. Дитячі роки його пройшли у Шостці. Після закінчення благородного пансіону при 1-й київській гімназії 17-річний Микола Гербель вступив у 1844 році до Ніжинського юридичного ліцею. Тут розкрились його літературні здібності. Він продовжував писати вірші, пародії, послання, поеми, виступав у турнірах з своїми творами.

У 1846 році з'явився його перший друкований вірш. Це була поезія «Бокал» у журналі «Библиотечка для чтения».

Друзья разошлись. На столе предо мною
Стоял недопитый бокал
И, пенясь, своей бесконечной игрою
Мечту за мечтой навевал...

Вірш був добре зустрінутий критикою, і це надало творчих сил молодому поету. Значну роль у формуванні літературних здібностей М. Гербеля відіграв професор М. О. Тулов, який читав курс російської словесності та поезики, а також викладач німецької словесності і мови І. Ф. Клернер, який мав енциклопедичні знання і надихав своїх вихованців на переклади творів Шіллера. Цим, мабуть, і пояснюється любов М. Гербеля до творчості німецьких письменників.

Після закінчення у 1847 році юридичного ліцею М. Гербель пішов на службу в Ізюмський гусарський полк, де прослужив декілька років.

¹ Спогади про Тараса Шевченка.— К., 1982.— С. 168.

Але і в цей час він продовжував займатись літературною творчістю, перекладав «Слово о полку Игореве», видав «Собрание сочинений Шиллера в переводе русских писателей».

У 1859 році М. Гербель пішов у відставку і повністю зайнявся літературною діяльністю. Дуже багато він зробив для популяризації творів Шекспіра, Байрона, Шиллера, Гете, Гофмана та інших зарубіжних письменників, які виходили в російських перекладах. У 1871 р. М. Гербель підготував книгу «Поэзия славян», куди вмістив свої переклади також українських і білоруських пісень.

Багато зробив М. Гербель для пропаганди творчості Т. Шевченка. Він запросив російських поетів для підготовки видання «Кобзаря» російською мовою, який з'явився в 1860 році.

А 1858 р. виходить збірник оригінальних віршів М. Гербеля «Отголоски», де поет подає різножанрові твори (балади, лірику, публіцистику, поему, переклади). І все ж М. Гербель більше відомий не як самобутній поет, а як видавець, пропагандист літератури. Саме завдяки йому були видані твори маловідомих письменників. Особливе місце займають видання творів літераторів, які пов'язані з Ніжином. Виходить п'ятитомне «Полное собрание сочинений Е. П. Гребенки», збірничок «Стихотворения Н. Я. Прокоповича» та інші.

М. Гербель був ініціатором випуску книги «Лицей князя Безбородко» (1859), а потім «Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко» (1881). Відомі також його статті «Николай Яковлевич Прокопович и отношение его к Гоголю» (1858), «О рукописях Гоголя, принадлежащих Лицею князя Безбородко» (1861), «Афанасьев Александр Степанович» (1862), «Н. В. Кукольник» (1873) та інші.

Після закінчення у 1847 році юридичного лиціу М. Гербель ще декілька разів бував у Ніжині. У 1851 році він знову приїхав у місто юності. Внаслідок цього в журналі «Современник» (1852 р.) з'явилась його стаття. «Нежин! — писав він. — Сколько воспоминаний с именем этого поместного городка, в котором прошли лучшие годы — годы молодости... Каждый раз, когда мне приходится подъезжать к Нежину, волнующие чувства охватывают меня, тысячи воспоминаний... мыслей... чувств... будоражат кровь и сжимают сердце. Здесь, в этом городке, я начал жить, начал думать, изучать жизнь и познавать людей. Здесь я впервые почувствовал дружбу и любовь».

1855 р. в журналі «Современник» був надрукований вірш «В дороге! В дорогу!», присвячений гімназії та лиціу, їх випускникам:

Один я бродил по аллеям густым
Родного лицейского сада —
И снова мелькали пред взором моим
Деревья, дорожки, ограда...
Я сердцем встречал их, я сердцем следил
Их мирный полет — и, лелею
Заветным прошедшим, мечтал и бродил
По темным лицейским аллеям...

Перед зором поета з'являються ті, хто прославив лицей своєю творчістю: М. Гоголь, Є. Гребінка, Н. Кукольник та інші.

М. Гербель був у Ніжині і пізніше. У 80-ті роки, уже тяжко хворий, він взяв участь у зібранні коштів на відкриття пам'ятника Гоголю в Ніжині в 1881 році. Це був останній акт, який пов'язував його з містом юності. Через два роки М. Гербеля не стало.

Все своє життя М. Гербель вів альбом. Це унікальне і своєрідне зібрання автографів. Тут є записи не тільки відомих письменників, а й давно забутих літераторів, початківців.

В альбомі є автографи співучнів М. Гербеля І. В. Лашніюкова, пізніше професора лицею («25 мая 1846 г. Нежин»), П. Колосовського («Думка») та інших.

У юридичному лицейі було ще декілька талановитих літераторів, які пробували свої сили. Українською та російською мовами опублікував свої твори **Пилип Семенович Морачевський** («На поход 2-й Драгунской дивизии через Нежин к Дунайской армии» (1854), «До чумака, або Война англо-хрэнцузо-турецька у 1853 і 54 роках» (1855, у 5-ти книгах) та інші).

М. Гербель, згадуючи період 40-х — 50-х років, писав: «...между лицейстами была сильно развита страсть к занятиям литературой, и эти занятия увлекли многих впоследствии на литературное и учебное поприще».

У Ніжинському юридичному лицейі навчався і **Олександр Якович Кониський** (1836—1900) з села Переходівка, що на Ніжинщині. Перші свої твори він надрукував в «Черниговском листке». Розкрився він як письменник, автор талановитих творів у 60—90-х роках (опов. «Панська воля», «Протестант», «Пожежа», «Антін Калина», роман-хроніка «Грішники» та інш., зб. віршів «Порвані струни»). О. Кониський автор книги про Т. Г. Шевченка.

Найвидатнішим письменником Ніжина 40—50-х років був **Леонід Іванович Глібов** (1827—1893), великий український поет, байкар і видавець. Він народився в селі Великий Подол на Полтавщині. З 1840 року Л. Глібов учився в полтавській гімназії, захоплювався літературою, творчістю О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Кольцова. Перші вірші писав російською мовою. У 1847 році виходить збірник «Стихотворения Леонида Глебова». Хоч більшість творів має ще учнівський характер, проте зустрічаємо і оригінальні вірші, які свідчать про талант їх автора.

Після невдалої спроби поступити у Київський університет на медичний факультет Л. Глібов склав у 1849 році екзамен до Ніжинського юридичного лицейу. Тут він зацікавився класичною поезією, читав «Кобзаря» Т. Шевченка, «Малороссийские приказки» Є. Гребінки, твори О. Афанасьєва-Чужбинського та інших українських письменників. Першим твором, написаним у Ніжині 1849 р., був вірш «Чужбина».

Л. Глібов цікавився культурним життям не тільки у лицейі, а і в місті, виступав у концертах. В цей час він познайомився з П. Ф. Бордонос, активною учасницею ніжинського драматичного гуртка, і в 1852 р. одружився з нею. Це були щасливі для поета роки, хоч він і часто хворів. Про місто своєї юності дещо пізніше в юмористичній формі він розкрив у вірші «Счастливый уголок»:

Кипела там студенческая жженка,
И пил ее не раз
И Кукольник, и Гоголь, и Гребенка,
И многогрешный аз.
Живи, мой городок, и будь покоен
В родной тиши своей.

У 40—50-ті роки Л. Глібов багато пише російською і українською мовами. З'являються його ліричні, пісенно-романтичні і публіцистичні вірші («Яне сонечко, втомившись», «Чужбина» (1849), «Простите мне...» (1849), «Я полюбил ее одну чистосердечно» (1849), «Я не забыл ее и позабыть не в силах...» (1850), «Вечером 11 февраля 1851 года», «Ты в мире одна у меня» (1851) та інші).

Л. Глібов відгукувся на події, які проходили у Ніжині в зв'язку із Кримською війною 1853—1857 років, формуванням ополчення у місті. Молодий поет пише вірш «Остановка правда» (1855), присвячений переходу загонів Московського, Нижньогородського та Володимирського ополчення через місто.

У Ніжині Л. Глібов захоплюється байками І. Крилова і деякі з них перекладає на українську мову. Першим були перекладені у 1853 р. «Вовк і Кіт», «Вовк і Вівчар», «Лебідь, Щука і Рак». В цьому ж році вони були надруковані у «Черниговских губернских ведомостях». У 1853 році Л. Глібов написав 24 байки. Хоч під назвами деяких із них стоїть помітка «Із Крилова», проте у більшості своїй це оригінальні твори, в яких помітно самобутній талант поета. Майстерність Л. Глібова проявилась і в оригінальній, виразній мові, і у вмінні по-своєму розповісти відомий сюжет, і виділити якимись окремими побутовими деталями характерне для життя українського народу. Хто не пам'ятає з шкільної лави початку байки Л. Глібова «Вовк та Ягня»:

На світі вже давно ведеться,
Що нижчий перед вищим гнеться,
А більший меншого кусає та ще й б'є —
Затим що сила є...

Потяг Л. Глібова до жанру байки знайшов підтримку серед викладачів ліцею. Професор М. А. Тулов першим у пресі вказав на оригінальний художній талант молодого поета-байкаря.

З Ніжином Л. Глібов не поривав зв'язків і після закінчення у 1855 році ліцею.

Перші три роки Л. Глібов працював на Поділлі у місті Чорний Острів у дворянському училищі, де він викладав історію. 1858 р. він переїхав до Чернігова і там жив уже до кінця життя. У Чернігівській гімназії він викладав історію та географію, вів журнально-публіцистичну діяльність. У 1861 році добився дозволу на видання тижневої газети «Черниговский листок». Поет запрошував багатьох діячів культури до співпраці у газеті. Відгукнулись на прохання Л. Глібова професори Ніжинського ліцею М. А. Тулов, І. В. Лашнюков, А. І. Линиченко.

У цей час Л. Глібов підтримував творчі стосунки з українським письменником і етнографом, редактором неофіційної частини «Черниговских

губернских ведомостей» О. В. Шишацьким-Іллічем, етнографом і фольклористом О. В. Маркевичем, письменником П. Кулішем, О. Кониським, С. Носом та іншими діячами літератури та культури, що проживали на Чернігівщині.

1861 р. у Чернігові почав працювати на посаді землеміра І. А. Андрущенко, який займався пропагандою ідей «Землі і волі», розповсюджував твори та періодичні видання О. Герцена та М. Огарьова. І. Андрущенко був у приятельських стосунках з сім'єю Л. Глібова, брав участь у виданні «Чернігівського листка».

Під час аресту в І. Андрущенка знайшли листи Л. Глібова, і це послужило причиною порушити справу проти українського поета. Газета «Черниговский листок» була закрита, а Л. Глібова 1863 р. вислали в Ніжнє під нагляд поліції. Поет жив у свого тестя. Ніжинський поліцейський постійно переглядав його листування. У цей час Л. Глібов майже нічого не надрукував. 1865 р. в журналі «Воскресный досуг» опублікував лише вірш «Зима». Але поет продовжував працювати над новими творами. У 1864 р. він написав 12 байок («Деревице», «Ведмідь-пасічник», «Осел і хазяїн», «Муха і Бджола», «Вовк і Зозуля», «Квіти», «Хмара», «Громада», «Собака і Кінь», «Бджола і Муха», «Гадюка і Ягня», «Вівці та Собаки»). Це був найбільш плідний рік у творчому значенні. Правда, всі ці байки при підготовці їх у 1872 році до видання у збірнику Л. Глібов доопрацював. Були також написані ліричні твори російською мовою. Є підстави говорити і про роботу Л. Глібова над п'єсою «Веселые люди, или Кровь — не водица», над якою розпочав працювати ще на початку 60-х років. Цензура дозволила ставити п'єсу 17 листопада 1867 р. Працював Л. Глібов у Ніжині і над п'єсою «Типические сцены с живыми картинами».

Здоров'я дружини Парасковії Федорівни в час перебування у Ніжині погіршувалося. 4 листопада 1867 року вона померла. Л. Глібов пише епітафію:

Сокрыто здесь так много чистых грез,
Любви и светлых упований,
Неведомых для мира слез,
Никем не понятых страданий.

У поета теж почала прогресувати хвороба очей. Л. Глібову довгий час не вдавалося влаштуватися на роботу, про що свідчать його листи із Ніжина. Він декілька разів їздив у Чернігів, і все було марним. Перебуваючи у місті під час одного з своїх приїздів у липні 1867 року, Л. Глібов пише вірш «Городок», зміст якого відповідав тому настрою, який був характерний для поета у період його перебування в Ніжині.

Есть на Руси старинный городок.
С песком и грязью неизбежной;
Порою скучен он, как хуторок,
В своей дремоте безмятежной.
И на меня наводит он тоску,
Хоть многим весело живется,
Хоть, может быть, иному чудачу
Порой он мило улыбнется.

Мне очень жаль потухшего огня.
Светильника надежды милой;
Давно она покинула меня,
И стал мне городок могиллой.
И грустно мне теперь и больно в нем
Пить горе чашею разбитой,
И хочется поплакать о былом
Душе непонятой, забытой...

Тільки у кінці вересня 1867 року вирішилася доля Л. Глібова. Його взяли на роботу завідуючим Чернігівською земською типографією. Ні вчителювати, ні випускати газету йому вже не дозволили.

Поет продовжував працювати над новими творами. У 60—90-х роках він написав нові байки, фельетони, п'єси, створив чудові ліричні твори. Вірші «Журба», «Вечір», «Пісня (Скажіть мені правду, добрії люди)», «Пісня (Летить голуб понад морем)» стали народними піснями.

Декілька творів Л. Глібов присвятив Ніжину та ліцею. У 1861 році поет пише нарис «Нежин (Из дорожных заметок)», де описує детально всі переваги міста над іншими.

У 1880 році відзначали 60-річчя Ніжинської вищої школи. Поет приїхав до Ніжина, брав участь у святкуванні і прочитав свої вірші «Господа студенты старые» і «Альма матер благодатная».

Л. Глібов збирав кошти для відкриття пам'ятника М. Гоголю у Ніжині. Він організовував виставку картин відомих художників. Дали свої роботи М. М. Ге, В. В. Верещагін, С. І. Васильківський. Из особистих галерей надіслали картини поміщики-меценати В. В. Тарновський із Качанівки і Г. П. Галаган із Сокоринець.

4 вересня 1881 р. відбулось відкриття пам'ятника. 6 вересня на обіді в Ніжинському історико-філологічному інституті Л. Глібов виголосив тост:

Был Гоголь с нами много лет,
И ныне Гоголь перед нами.
Ему почет, ему привет
Достойным делом и речами.
И видит ныне дух его,
Куда стремится Русь родная,
Так оценившая его, —
И старая, и молодая!
Зарею новых, лучших лет
Да озарится наша сфера!

Помер Л. Глібов 10 листопада 1893 р. і похований у Чернігові.

Доля закинула до Ніжина і основоположника нової білоруської реалістичної літератури **Францішека Казимировича Богушевича** (1840—1900). Він народився у селі Кушляни Віленської губернії в сім'ї дрібного шляхтича. За участь у студентських «безпорядках» Ф. Богушевич був виключений із Петербурзького університету. Повернувшись на батьківщину, він взяв активну участь у народному повстанні під керівни-

цтвом Кастуся Каліновського. Повстання 1863 р. було розгромлене. Ф. Богушевич був поранений і вимушений тікати з Білорусії на Україну.

У 1865 році він поступив до Ніжинського юридичного ліцею, добре навчався, але постійно терпів нужду. У Ніжині він займався репетиторством, але і це не допомагало йому. І він звернувся до дирекції інституту призначити йому стипендію. Ця підтримка дала змогу Ф. Богушевичу закінчити гімназію 26 липня 1868 року і одержати чин XII класу.

Більше 15 років прожив Ф. Богушевич на Чернігівщині, маючи різні юридичні посади. Працював він і у Ніжинському окружному суді.

Перебуваючи на Україні, Ф. Богушевич займався літературною діяльністю. У студентські роки він під впливом «Кобзаря» Т. Шевченка писав вірші українською мовою. Творчість Т. Шевченка Ф. Богушевич добре знав і любив. Писав він, мабуть, і рідною мовою. Але, на жаль, поет усе знищив, бо вважав, що його вірші «нічого не вартя». Може були якісь і інші причини.

У 1883 році Ф. Богушевич повернувся на батьківщину, працював у Вільно, писав свої твори білоруською мовою, яка в той час, як і українська, була заборонена. Під псевдонімом випустив дві збірки поезій «Дудка белорусская» (1891), «Смык белорусский» (1894). Вірші поета заборонялись, бо вони революціонізували селянські маси і закликали до соціального і національного визволення. Майже всі прозові твори Ф. Богушевича загинули. Поет з боєм говорив про неможливість донести до народу правду:

Ой, наштож мне дана тая мая мова,
Як я не умею сказаць тое слова,
Каб яго пачулі, каб яго позначі,
Каб яго, то слова, ды праудай назвалі.
(«Прауда»)

Головним героєм творів Ф. Богушевича був народ, який не тільки страждав, але й ненавидів своїх гнобителів, намагався вести з ними боротьбу.

Поет переносить у білоруську літературу кращі традиції російської та української літератури, особливо Т. Шевченка та письменників революціонерів-демократів. Ф. Богушевич, як відмітив академік Є. Ф. Карський, «дав справжній поштовх і білоруському національному рухові і розвитку білоруської літератури».

Помер Ф. Богушевич у 1900 році.

У Ніжинському юридичному ліцеї навчався і Єгор Едуардович Дрянський (прибл. 20-ті рр. XIX ст.— 29. XII. 1872 (10. I. 1873)).

Український побут, у якому формувався майбутній письменник, закоханість у творчість М. Гоголя, з повістями якого він познайомився у ліцеї, вплинули на характер всієї творчості Є. Дрянського. Це помітно, коли ми знайомимось з його першим твором «Одарка Квочка», який був надрукований у журналі «Москвитянин» за 1850 р.

Є. Дрянський примикав до гуртка «молодої редакції» «Москвитянина», учасники якого групувались навколо О. М. Островського. Під впливом драматурга Є. Дрянський написав п'єсу з провінційного побуту «Комедия в комедии» (1855).

Письменник працював у різних жанрах. Відомі його повісті «Квартет» (1858), «Амазонка» (1860), роман «Туз» (1867), «детектив» «Изумруд Сердоликович» (1863). У журналі «Современник» була надрукована його автобіографічна повість «Конфетка».

Кращим твором Є. Дрянського вважаються «Записки мелкотравчатого» (1857), де він яскраво змальовує картини середньоросійської природи і поетизує полювання з гончими.

Літературне життя у Ніжині як у I-й, так і у II пол. XIX століття було тісно пов'язане з гімназією та ліцеєм. Тут вчилися майбутні відомі письменники, які пробували свої творчі сили, друкували свої перші твори. Для деяких з них ніжинський період нічим особливим не визначався, для інших же, як для Є. Гребінки, Л. Глібова, це був один із фундаментальних етапів творчості.

Маленьке провінційне місто з своєю святинією Гімназією вищих наук та ліцеєм притягувало до себе багатьох представників культури.

Ніжин відвідували відомі письменники.

У листопаді 1851 р. **Марко Вовчок** (М. О. Віліньська-Маркович) разом з своїм чоловіком фольклористом та етнографом **О. В. Марковичем** зупинялися у Ніжині, коли їхали з Орла в Чернігів. Вони деякий час жили в українського фольклориста Матвія Терентійовича Симонова¹, який пізніше виступав у літературі під псевдонімом М. Номис. Марко Вовчок ще декілька разів була у Ніжині проїздом у серпні 1857 р., коли їхала з сином Богданом з Немирова до Орла, та у жовтні, коли поверталась назад. Разом з чоловіком була Марко Вовчок і в кінці грудня 1858 року.

У другій половині 70-х років XIX ст. (до 1882 р.) у Ніжині жила відома російська письменниця **З. М. Гіппіус**, батько якої служив у місті головою суду.

У липні 1891 р. по дорозі з Прилук до Чернігова під час своєї першої подорожі по Русі у Ніжині побував **Максим Горький**.

У 90-х роках XIX ст. тут деякий час жив російський письменник **М. Г. Гарін-Михайловський**. Він проектував і будував вузкоколіяку Крути — Чернігів, дякуючи чому Ніжин отримав у 1895 році залізничне сполучення з Черніговом.

У 1875 році на базі юридичного ліцею був відкритий Ніжинський історико-філологічний інститут. Починається нова сторінка як у науковому, так і в літературному житті Ніжина.

З 1877 по 1886 рік в інституті професором працював **Роман Федорович Брандт** (1853—1920). Він був не тільки визначним вченим, який сформував наукову школу слов'янської акцентології, але і самобутнім письменником. Він знав більше 20 мов, мав літературні здібності. Тому

¹ Симонов М. Несколько слов о Марковиче // Киевская старина.— 1893.— Кн. 9.— С. 450.

Р. Брандт перекладав твори болгарських, чеських, словацьких, польських, сербських, словенських письменників, а також «Сонети» В. Шекспіра та «Лузиади» Л. Камоенса.

Р. Брандт писав і оригінальні байки. Займався також їх перекладом. Вийшли його збірники «Басни переводные, подражательные и оригинальные» (М., 1899), «Басни (свои, перенесены и переводы. 2-й ряд» (М., 1910). Байки Р. Брандта мали специфічну особливість: вони були без моралістичної кінцівки. Професор М. Сперанський так оцінював творчу діяльність поета: «Як у перекладах, так і у самостійних віршах поет Брандт залишався філологом, який дуже уважно, часто майстерно і своєрідно розробляв форму, намагався вводити нове у ці формальні особливості російської літературної мови, але якщо й не завжди вдало, то кожного разу оригінально: і тут проявлявся любитель дотепів та «повинок», а це визначало його і як вченого».

Серед випускників Ніжинського історико-філологічного інституту було не тільки багато майбутніх видатних вчених, а чимало і самобутніх поетів та прозаїків. Одним із них був **Володимир Валер'янович Данилов** (1881—1970), відомий український і російський літературознавець, фольклорист, письменник. Він народився у містечку Духовщина Смоленської губернії. Після закінчення у м. Рославлі чотирикласної прогімназії В. Данилов разом з братом Петром поступили у Ніжинську класичну гімназію, яку закінчили у 1900 р., а через п'ять років і Історико-філологічний інститут.

Серед ранніх наукових праць В. Данилова виділяються його статті з давньої літератури та з фольклору («Песни села Андреевки Нежинского уезда» (1904), «Древнейшие малорусские плачи» (1904), «Взаимовлияние украинских погребальных причитаний и бытовых песен» (1905), «Отзвуки былины о змеборстве Добрыни Никитича в украинском фольклоре» (1905) та інші).

В. Данилов зацікавився у Ніжині збиранням фольклору. «Коли я до своїх зібрань ніжинських пісень,— згадував він,— приєднав одного «праздношатающегося» молодого автора Сергія Шаньгіна, який писав вірші та повісті, у мене вийшов об'ємний збірник українських пісень».

В. Данилов не тільки збирав фольклорний матеріал, а й писав оригінальні твори. «Вірші інколи не давали мені спокою. Були випадки, коли я буквально цілісіньку ніч, лежачи в постелі, підбирав рими і вранці йшов у гімназію з дуже важкою головою. Я переписував свої вірші найкращим способом, намагався виводити красиво букви, і тепер скажу, як педагог в минулому, що все це мало свої позитивні сторони».

Деякі з ранніх віршів В. Данилова були надруковані. Один з них «Сиддаттха», написаний білим віршем на сюжет про Будду, був надрукований у московському журналі «Знамя» (1899, № 15). Другий під назвою «Моление» з'явився у журналі «Новый век» (1900, № 9). Як згадує поет, «батьківщиною обох цих віршів були ніжинські Магерки».

Друкувався В. Данилов і пізніше. Він писав російською і українською мовами (ж. «Дніпрові хвилі», 1911, № 20—21), перекладав з чесь-

кої. Цикл віршів «На лоні природи» був написаний у селі Березанці під Ніжином.

В. Данилов часто бував у Ніжині і після свого від'їзду в Ленінград, зустрічався з студентами інституту, залишив цікаві спогади про період свого навчання. В. Данилов подарував свою бібліотеку Ніжинському інституту.

З Ніжинським історико-філологічним інститутом пов'язана короткочасна доля українського письменника **Олексія Львовича Плюща** (1887—1907), який був родом з Оленівки Борзнянського повіту. Разом з батьками він жив у Варшаві, де закінчив гімназію, але на канікулах часто приїздив у Оленівку, добре вивчив українську мову, цікавився літературою, історією та етнографією України. Познайомився з І. Тобілевичем, П. Саксаганським, М. Садовським, М. Заньковецькою.

О. Плющ почав писати рано. У 1902 році він виступив як перекладач «Слова о полку Игореве» на українську мову. Перекладав також вірші Г. Гейне.

Найпліднішими були 1905 і 1906 роки, коли він написав повісті «Великий в малім та малий в великім», драму «Смерть поета», вірші. Олексію Плющу було 17—18 років, коли він зв'язав себе з політичною організацією есерів і став поборником соціалізму.

У 1906 р. О. Плющ закінчив Варшавську гімназію і поступив у Ніжинський історико-філологічний інститут. Це був складний для вузу час. Багато професорів, які тут працювали раніше, виїхали. Але Олексія Плюща цей вуз приваблював більше з особистих обставин. У Ніжинській гімназії вчилася його наречена. Після закінчення гімназії та весілля вони мали переїхати до Києва. Але цьому не судилося збутися.

Олексій у цей час хворів. Це змусило його залишити інтернат і переселитися на приватну квартиру, що викликало підозру поліції. «У першому півріччі,— згадує батько О. Плюща Лев Андрійович,— Олексій Львович акуратно ходив на лекції і навіть склав піврічний екзамен. У другому півріччі, внаслідок того, що два кращих професори, з якими він зійшовся і полюбив їх, залишили інститут, він перестав цікавитись лекціями і курсовий екзамен зовсім не складав». 25 травня 1907 року він написав заяву, щоб його залишили на повторний курс, але дирекція інституту не погодилась. В особовій справі О. Плюща є запис: «Уволен из I курса института. Во время учения в институте поведения был отличного».

У цей час Олексій Плющ захоплювався громадською роботою у місті. Він був ініціатором організації товариств серед учнівської молоді. «Головним завданням Олексія Львовича було пробудження серед молоді національної свідомості, любові до рідного краю, рідної історії і літератури»,— писав Л. О. Плющ.

Не маючи достатніх засобів для існування, Олексій Плющ займався репетиторством, читав платні лекції. Багато уваги приділяв роботі у ніжинській «Просвіті», де виконував обов'язки бібліотекаря та письменника. У цей час він пише романи «Вперед» і «В натовпі», поезію у прозі «Революція», п'єси «Перед світанком», «Годі». Біля 15 творів бу-

ло незавершено, серед них повісті «Два приятелі, або Чи Христос, чи революція?», роман «Метаморфози». Все це не було опубліковане.

12 червня 1907 року життя Олексія Плюща трагічно обірвалося. Після його смерті рукописи попали до Одеси. Деякі ранні твори були видані (1911). Більшість його романів та повістей залишилась у рукописах. До 1930 р. спадщина О. Плюща знаходилась у одеського літератора І. Л. Липи. Подальша доля архіву невідома. У 1991 р. вийшла книга О. Плюща «Сповідь», куди увійшли твори 1905—1906 років. Хотілося б сподіватися, що колись знайдуться всі рукописи самотнього письменника, в тому числі і твори, написані у Ніжині.

У 1914—1915 роках у Ніжині почала виходити газета «Нежинець», журнал «Нежинская пчела». Останній був двотижневим громадсько-літературним і сатиричним виданням. Тут друкував свої статті П. О. Заболотський, оповідання випускник інституту **Георгій Феддерс**. Останній є автором п'єси «Однажды ночью», яка була поставлена в Ніжині в 1925 р.

Під час навчання в Історико-філологічному інституті в періодичній пресі міста друкував статті та вірші **Іван Назарович Капустянський** (1894—1939), відомий український письменник та літературознавець. До 75-річчя смерті І. П. Котляревського він опублікував у «Нежинском Голосе» статтю про письменника. Співробітничав він і в журналі. Високу оцінку проф. Г. А. Іллінського одержала його студентська робота «Описание говора крестьянского населения с. Рокит Полтавской губернии Хорольского уезда с приложением записи песен и сказок». Це було рідне село І. Капустянського. На жаль, робота, яка була рекомендована до друку, згоріла разом з архівом інституту.

Після революції І. Капустянський брав активну участь в літературному житті Чернігівщини та України. У 1919 р. читав лекції в Народному університеті в Прилуках на вчительських курсах, заснував в цьому місті повітовий музей, а також музей в колишньому маєтку графа Галагана в с. Сокиринці, завідував повітовим комітетом охорони пам'яток мистецтва і старовини, друкував статті. Був одним із засновників журналу «Гасло».

Як літературознавець, І. Капустянський розкрив себе в 20-х на початку 30-х років. У 1939 році розстріляний.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. літературне життя Ніжина набуло дещо іншого характеру. Як і в попередні роки воно зосереджувалось в інституті, а також навколо періодичних видань, що виходили у Ніжині.

У складний час громадянської війни тільки окремі письменники побували у Ніжині. Так, у 1920 році разом з бійцями та командирами 12-ї армії у Ніжин прибув відомий журналіст і письменник **Михайло Юхимович Кольцов** (1898—1942), який на той час працював редактором армійської газети. Він виступав перед ніжинцями на мітингах, пояснював політику радянської влади.

У Ніжині з 1919 року почала виходити газета «Известия Нежинского революционного комитета», яка потім називалась «Червоне слово» і «Нове село». На сторінках газет друкували свої твори понад

п'ятдесят молодих поетів, серед них П. Ященко, В. Квітницький, С. Голенко, Я. Соловей. Талановитий поет Петро Палений (помер у 1929 році) подавав свої твори не тільки для газети «Нове село», а й для часописів «Службовець», «Нова громада», «Глобус».

Вірші молодих поетів носили здебільшого публіцистичний характер. Вони були написані на злобу дня.

У ніжинській періодиці зустрічаються цікаві прозові публіцистичні твори, нариси, оповідання Євгена Зоркого, Михайла Горинського, редактора газети «Нове село», а також Олександра Безвестного (Олександр Захарович Етінгін)¹, який працював редактором газети «Червоне слово», а потім завідуючим Ніжинською Уполітосвітою, написав символічну п'єсу «Победа життя», яка була видана у 1922 р.² і поставлена на сцені ніжинського театру режисером Олександровим.

З 1923 р. в інституті почала працювати громадсько-літературна студія. Вона вважалась філіалом літературної організації «Плуг». Такі відділення були і в інших містах Чернігівщини. На чолі студії в Ніжинському інституті народної освіти стояв Іван Горбань, автор декількох п'єс. Активним її учасником був поет Сергій Яровий. На сторінках газети «Нове село» він опублікував поезії «Два роки, як було...», «Червоному бійцю», «Пісня швачки», «Свято травня» та інші. Зустрічаємо і вірші Степана Голенка та інших студійців. Молоді літератори працювали у різних жанрах. Вірші, оповідання, нариси друкувались в місцевій періодичній пресі, а також у рукописних збірниках. П'єса Павла Плюща «Партизани» йшла на сцені ніжинських театрів.

Після постанови ЦК ВКП(б) «Про літературно-художню організацію» (1932) по всій країні йшла інтенсивна підготовка до Першого з'їзду радянських письменників. У серпні 1933 року в Чернігові за участю письменників І. Кириленка, Л. Первомайського, І. Сенченка, С. Голованівського, які приїхали з Києва, був проведений обласний зліт радянських письменників та літгуртківців області. Про стан справи в літературному житті зробив доповідь Михайло Хазан.

Газета «Нове село» (1933, 10 серпня) дала звіт про цю подію, в якому про ніжинських літераторів говорилося: «Оцінюючи роботу літгуртків Чернігівщини, облзліт відмітив, що ніжинська літературна група, хоч і має всі умови для розгортання роботи, але й досі перебуває в «організаційному» стані. На Ніжинщині є близько 20 письменників-початківців та кілька критиків, що до останнього часу, за винятком окремих, не виявили себе якісною продукцією».

Роботу літературної студії Ніжинського інституту соціального виховання «На штурм» облзліт засудив, бо перед її очима в «Записках Ніжинського ІСВ» друкувались ворожі нам націоналістичні статті з літератури, педагогіки і інш., а літературна організація «На штурм», як одна з вирішних діляниць фронту національно-культурного будівництва — не викрила цього, не вжила заходів». Це був відголосок тих

¹ Резанов В. И. Александр Безвестный и его драма «Победа жизни», // Записки ІІНО.— 1928.— Кн. 8.

² ФЧОАН, фонд 6093, оп. 1, од. зб. 61.

репресивних заходів, які застосовувалися в інституті до деяких викладачів.

Серед молодих літераторів, які друкували свої твори в місцевій пресі на початку 30-х років, були Михайло Бузюк, Григорій Горський, Я. Курдюк, М. Лисогор та інші.

Г. Кривченко надрукував цікавий нарис «Колоски», в якому йдеться мова про трагічну справу Уляни Нечипоренко, яка в голодному 1933 році зрізувала колоски.

У роботі інститутської студії в різні роки брали участь відомі українські письменники. У Ніжин приїздили Павло Тичина, Павло Усенко, Петро Панч, Володимир Сосюра, Остап Вишня та інші. Вони читали тут свої твори, брали участь у диспутах, семінарах.

У другій половині 30-х років керівником літературної студії став **Микола Пилипович Сайко** (1897—1949). Родом він був із Борисполя Київської області. З шкільних років добре знав С. Пилипенка, який читав у його класі історію, а в 20-х роках очолював літературну організацію «Плуг», членом якої став і М. Сайко.

Після закінчення Полтавського учительського інституту, а пізніше аспірантури М. Сайко працював вчителем, викладачем у Київському університеті, завідуючим кафедрою Лубенського учительського інституту. У 1934 році тут було ліквідовано факультет мови і літератури, і М. Сайко разом з студентами у 1935 р. переїхав до Ніжинського педагогічного інституту, де й працював до 1949 року. Це був дуже складний для нього період. У 1937 році його піддали різкій критиці як викладача української літератури за так звані «помилки націоналістичного характеру», звільнили з роботи, арештували. Проте через п'ять місяців його випустили і дозволили навіть працювати в інституті на посаді доцента.

Літературною діяльністю М. Сайко займався рано. Перші його твори з'явилися у бориспільській місцевій періодиці. У кінці 1925 року М. Сайко став членом літературної організації «Плуг», у якій був до 1932 р. В одному з своїх віршів М. Сайко так характеризував літературне життя:

Засосюрилося небо,
Затичинилась земля,
І втекла від мене Феба:
В Плугі з Вишнею гуля...

Перші два рядки стали афоризмом. Вірші М. Сайка помітив П. Тичина, підтримав молодого поета. До нас дійшли його листи до М. Сайка. В одному з них П. Тичина пише: «Не бійтеся, що у Вас образи сильно індивідуалізовані, це якраз те, що виділяє Вас». І далі порада: «Бійтеся в'ялого тону, пасивності, тону покори. І ще: у Вас три чверті жіночі закінчення у віршах: це вже недобре». П. Тичина запросив поета до співпраці в журналі «Червоний шлях», де він завідував відділом поезії. Саме тут були надруковані вірші М. Сайка «Далеко лишилися повстання», «Жнива», «Вже сонце з золотого лука», «У саду дзвенять синиці», «Під умитими зорями», «Щодня з-за школи сонце сходить...» та інші.

У 1930 р. вийшла перша книга віршів М. Сайка «Жайворонок степу». У три розділи збірника «Літо — осінь», «Асканія-Нова», «Дніпрова ідилія» увійшло тридцять дві поезії. Всі вони проникнуті оптимізмом. Почуття, настрої і мрії ліричного героя подаються в тісному взаємозв'язку з природою. Її функції в віршах М. Сайка багатогранні. Саме через природу, її стан у різні пори року глибше розкривається і доля ліричного героя.

Деякі твори поета мають філософський характер, а тому насичені складними метафорами, які переплітаються з зоровими та слуховими образами, звуковою інструментовкою.

Втомленим спокоем обрії залито
Там, де колись красували живи:
Баб'ячий вересень баб'ячим літом
Срібні мережки ланам вишива.
Плаче — гаптує й сміється — гаптує:
Брови шовкові сивіш...
Скоро, ох, скоро кругом запанує
Мжиця — неряха, заплакана тиш!
Славно, що зараз ось вбілені струни
Вересень віша на грифи гаїв.
Грає вітрами, бо радість ще кльоне
В будні голками співучих огнів.
Хороше чути, як цівками летється
В душу, що спрагла, цілюща блакить:
Той, хто питва голубого нап'ється,
Знає, що можна сторіччями жить...

Перебуваючи в Ніжині, М. Сайко продовжував підтримувати тісні зв'язки з П. Тичиною, В. Сосюрою, П. Усенком та іншими письменниками. Не випадково, що деякі з них побували в Ніжині, зустрілися з своїм творчим побратимом. Студент 30-х років, нині відомий український поет О. Ющенко згадував про одну з таких зустрічей з В. Сосюрою в грудні 1938 р. М. Сайко познайомив літстудійців з українським ліриком. В. Сосюра залишився тоді на два дні, слухав і читав їх вірші, давав консультації. 24 грудня відбувся вечір, присвячений творчості Т. Шевченка. М. Сайко зробив доповідь «Політична сатира в творах Шевченка», а потім прочитав свої вірші В. Сосюра. «І як ми були зворушені, коли Володимир Миколайович після свого виступу сказав: «А тепер виступлять ваші поети, яких виховує чудовий знавець поезії і сам поет, автор збірки «Жайворонок степу». Я знаю ці прозорі, сонячні вірші. В Сайка можна вчитися не тільки початківцям».

М. Сайко приділяв багато уваги вихованню юних талантів, вказував на труднощі літературної роботи, розкривав її специфіку. «То не поет, який навчився лише римувати», — любив повторювати М. Сайко. На заняттях літстудій йшло обговорення нових збірок поезії. Одно з них було присвячене книзі В. Сосюри «Люблю». Критика того часу не прийняла збірника. М. Сайко встав на його захист. Він доводив, що поет має право писати про кохання. В листі до О. Ющенка, який працював в той час в Чернігові, він писав: «Деякі запопадливі критики вважають, що в час великого будівництва людина вже не має права на квітку, що й людина стає лише додатком до машини, забуваючи, як

високо ставить її хоч би й Горький. В поста особливо відчутна душа, і я розумію, яку прикрість йому зробив суровий мораліст. Спасибі, що ви сказали своє слово хоч в «обласному масштабі...».

Про творчість початківців своїх учнів М. Сайко писав у місцевій газеті «Нове село» 4 листопада 1936 р. Тепло про творчість молодих і їх керівника відгукнулась в 1936 р. московська «Літературная газета» в статті «Ніжин — місто літературне».

М. Сайко відомий в літературі не тільки як поет, а й критик, літературознавець. Він писав про книги Л. Первомайського, С. Голованівського, Г. Епіка, О. Донченка, Л. Смілянського, Н. Рибакі і менш відомих В. Гадзиського, М. Андрушенка, О. Сороки, Г. Косяченка та інших.

Відомий літературознавець Є. П. Кирилюк згадував: «У тридцять років я добре знав Миколу Пилиповича Сайка передусім як поста-лірика, вдумливого, спостережливого. Писав і друкував він небагато, але то була справжня поезія. Знаю я М. П. Сайка і як викладача української літератури. Він прислухався до всього нового, про кожне історико-літературне явище у нього була своя думка, основана на глибокому розумінні змісту й форми твору. І, нарешті, мені довелося прочитати дисертаційну роботу Миколи Пилиповича про українського поета і демократа Івана Манжуру; і не тільки прочитати, а й написати як офіційному опоненту відзив. Захистити її М. П. Сайкові не довелося...»¹.

У роки війни М. Сайко не зміг евакуюватися. На підводі далеко не поїдеш, і він змушений був пробиратися в село Вільшану Недригайлівського району Сумської області до рідних своєї дружини. Коли фашисти почали відкривати початкові школи, вони шукали вчителів. Ті, хто залишився на окупованій території, пішли в школу. Більшість із них прищеплювали в учнів любов до Батьківщини, віру в перемогу Радянської Армії над фашистськими загарбниками. Деякий час працював і М. Сайко інспектором початкових училищ. Про це він свідчить у своїй автобіографії. Обов'язки виконував формально (участь в комісії по укомплектуванню шкіл вчителями, виконання розпоряджень шкільного інспектора, контроль за виконанням школами навчального плану, контроль за відвідуванням шкіл учнями тощо). У лютому 1943 р. фашисти арештували М. Сайка і відправили в концтабір спочатку в Бородянку, а потім у Шепетовку. В січні 1944 р. його врятувала Радянська Армія.

М. Сайко не утаював ці факти. Йому дозволили працювати в інституті в післявоєнні роки, але весь час про це нагадували. 10 серпня 1949 р. його звільнили з роботи як такого, який «не забезпечує політичного напрямку у викладанні». М. Сайко не витримав напруги і постійного тиску працівників органів державної безпеки і добровільно пішов з життя у 1949 р.

В останні роки він писав мало, майже не друкувався. І все ж його поезії носили оптимістичний характер. Останній вірш, який дійшов до нас, був написаний 7 серпня 1948 року.

¹ Рад. літературознавство.— 1965.— № 7.— С. 33.

Липневого сонця одстояна тиша
 Ледь-ледь коливається склом в берегах,
 А степ, перелюблений літом, колише
 Чаїну жагу над Сулою — в житах.
 Безвітряно. Млосно. На гонах далеких
 Баскі коні марев за обрій женуть...
 І тільки щибатий, розважний лелека
 Верста свою куцу, розмірену путь.
 На небі — ні хмарки. Тужавіе тиша.
 Перевеслом спеки зав'язує степ.
 А липень величчу симфонію пише,
 На цитрах дротів гра, на приструнках верб.
 Йї є де шугать на безмежних просторах,
 Громами гриміть по узгір'ях часу.
 Вітчизно! В стомов'ї гучнім неозора!
 Ввесь світ славить веліч твою і красу...

У 1969 році посмертно через двадцять років О. Ющенко видав у «Радянському письменнику» збірку М. Сайка «Поезії».

Значну роль у популяризації творчості початківців зіграли ніжинські газети «Нове село» (1925—1937), де з 1927 по 1937 рік існувала літературна сторінка, і «Більшовик Ніжинщини» (1938—1941) (редактор Микола Бородавко). Виходили також молодіжні газети «Більшовицькі резерви» (1927—1935), «Передовий загін» (1936—1937). Тут друкують свої твори більше п'ятидесяти поетів-початківців. Не всі вони згодом стали професійними літераторами.

Надрукували у цей час свої перші твори Прокіп Мисник, Леонід Стеценко, Андрій Бурлака, Петро Артеменко, Олекса Ющенко, Борис Левін, Іван Москаленко та багато інших.

У студентські роки Андрій Павлович Бурлака (1914—1950) цікавився народними піснями, записував їх скрізь, і це вплинуло і на оригінальну творчість молодого поета. Для художньої самодіяльності він написав пісню «Ой за яром трактор оре», частівки.

Сильний вплив на А. Бурлаку мав М. П. Сайко. Свої перші твори молодий поет друкував у ніжинській газеті «Нове слово» та чернігівській «Більшовик». «Він був ніжним у житті і таким же ніжним у своїй поезії», — підкреслював О. Ющенко.

Героями поезій А. Бурлаки були трудівники, прості люди: трактористи і сіячі, конюхи і юні дівчата. Небагато залишилось з того, що було написано у Ніжині. Але всі вірші поета іскряться чистотою, щирістю.

Ходять тихо літо,
 Пахне чорнобривцями,
 А береза віти
 Нахилиє знов.
 Ти виходиш, мила,
 Ти співаєш, мила,
 Про любов..

(«Пісня про любов», 1939).

Після закінчення інституту Андрій Бурлака працював учителем у селах Чернігівщини. У війну був тяжко поранений, а тому в післяво-

енний час часто хворів, у січні 1950 р. помер. Уже після його смерті 1964 року вийшов єдиний поетичний збірник «Поліські співанки». У 1992 р. завдяки старанню О. Ющенка А. Бурлаку посмертно прийняли у Спілку письменників України.

Дещо по-іншому склалася доля **Петра Івановича Артеменка** (1918—1942). У 1934—1936 роках він учився на філологічному факультеті, перейшовши на третій курс з Лубенського учительського інституту. П. Артеменко писав вірші і раніше, але в Ніжині він знайшов те літературне середовище, про яке мріяв М. П. Сайко підтримав молодого поета, схвально про нього говорив у своїй статті «Критичні нотатки на творчість поетів-початківців».

П. Артеменко надрукував у ніжинських газетах десятки своїх віршів. Тематика їх була різноманітна; любов до Батьківщини, досягнення в авіації, праця на колгоспних полях, любов до природи. Чимало було написано і творів інтимної лірики.

Дивні краплі осені впали у саду,
Я, привітно прошений, в інститут іду.
Ой чи можна зміряти осені красу?
У руках Тичинині твори я несу.

Для віршів П. Артеменка характерним був «теплий, м'який, лагідно-ніжний ліричний тон», щирість і глибина почуттів, яскравість художніх засобів, ритмічна різноманітність.

Містом іду я. Листя
жовтаве
Творить свою карусель.
Осінь, о мила, весела,
шаслива,
Ноти даєш для пісень.

Вражає у ранніх віршах поета простота, багатство інтонацій, легка пісенна строфа.

Гей, у лузі, біля броду
Дівки брали чисту воду,
На коромисла чіпляли,
Лунко пісню починали:
Ой, цілющая криниця,
Дай нам свіжої водниці,
Та водниці не простої —
Лугової, струмкової...

Після закінчення Ніжинського педагогічного інституту у 1936 році П. Артеменко працював у чернігівській газеті «Молодий комунар», багато писав віршів. У 1938 р. перейшов у Лубенський учительський інститут, де його і застала війна. Через хворобу П. Артеменко був звільнений від служби в армії, а коли наблизився фронт, він дав згоду працювати у підпіллі.

У Лубнах П. Артеменко продовжував писати агітаційні вірші. У голосі поета звучала впевненість у перемозі над фашистами, бо святою була та боротьба, яку вів народ проти своїх ворогів.

Після закінчення 1939 р. Ніжинського учительського інституту О. Ющенко працював у чернігівській газеті «Молодий комунар», де друкував не тільки свої вірші, а й ніжинських літстудійців П. Артеменка, Й. Дудки, Б. Левіна, П. Мисника, писав статті-огляди про ніжинців. Бував у Ніжині, зустрічався з початківцями. Залишилося фото, на якому зафіксована мить, коли О. Ющенко разом з М. Сайком та Ю. Стулаком ведуть задушевну бесіду.

Коли почалася війна, О. Ющенко працював редактором на радіостанції ім. Т. Шевченка в Саратові. У 1944 р. поета прийняли до Опілки письменників СРСР, а наступного року з'явилася і перша збірка його віршів «До рідної землі». За нею прийшли три десятки інших.

О. Ющенко — відомий на Україні поет, лауреат премії ім. П. Тичини (1983). Але він ніколи не забував своє місто юності, своїх товаришів по інституту. Завдяки йому читачі змогли познайомитися з творами М. Сайка, А. Бурлаки, П. Артеменка, Й. Дудки.

О. Ющенко часто буває в інституті. Він завжди з радістю виступає в залі, де раніше звучали його перші вірші, ділиться своїми творчими планами, пише про місто своєї юності. У 60-х роках він створив разом з композитором П. Майбородою «Ніжинську пісню».

Ніжин, Ніжин, де не буду,
Не забуду про тебе я.
Ти зі мною в серці всюди,
Незрадлива любов моя.

В останні роки О. Ющенко неодноразово звертається у своїй поезії до Ніжина та ніжинців. Про це свідчать вірші «Мелодія листка», присвячений художнику Сергію Шишкові, цикл віршів про М. К. Заньковецьку («Заньковецька», «Марія Заньковецька міняє прізвище», «Марія біля озерця», «І терен і тернистий шлях», «Крім колючок були ще й гострі палі» — всі вони були надруковані в ніжинській газеті), про Ніжин.

Я знову тут! Привіт, дуби і клени!
Ідуть студенти. Їх пісні звучать...
І Ніжин радісно вітається до мене,
Як з ним розмову стрічну розпочать?
Де вперше чули ми сердець розмову,
Несмілі, познайомились ми тут...
Ген з парку гордо впливає знову
Неначе білий лебідь — інститут.

У довоєнні роки закінчили Ніжинський педагогічний інститут поет, сільський вчитель з Ічнянщини **Іван Москаленко**, поет, автор більше 180 матеріалів з краєзнавства, вчитель з Ніжина **Василь Карпович Єрмоленко** (1915), талановитий поет і прозаїк **Борис Наумович Левін** (1919), член Спілки письменників з 1950 р., автор більше 15 збірок віршів, повістей та романів, і серед них «Великий мудрець» (у 3-х книгах) про І. П. Котляревського. Зараз письменник пише новий роман про М. Гоголя.

Перші твори Б. Левіна з'явилися на сторінках ніжинських та чернігівських газет. У 1939 р. в зв'язку з возз'єднанням західних і східних українських земель Б. Левін написав поему «Сни», в якій розповідав про трагічну долю молодих патріотів, які були замучені в шляхетській Польщі. В ранньому творі Б. Левіна відчувається намагання автора психологічно розкрити переживання матері, яка довідалася про загибель синів. Автор зміло використовує опис природи для більш глибокої передачі почуттів та трагічної долі юнаків, які мріяли про свободу.

Вірші Б. Левіна були присвячені політичним подіям того часу, студентському життю, коханню тощо. Вони свідчили про те, що в літературу входила молода талановита людина, яка займе своє творче місце.

Закінчив Б. Левін інститут у 1941 році і в липні зразу після екзаменів пішов на фронт.

Літстудійці випускали в інституті альманах «Зростання». В архіві музею історико-філологічного факультету нині зберігається декілька його випусків.

Один із випускників інституту І. Пуха згадував про літературне життя вузу 1938—1941 років: «В інституті сильними були літературні традиції. Так, за традицією щороку проводився літературний вечір, на якому студентів знайомили з історією літературного руху в інституті, починаючи від М. В. Гоголя і до останніх днів. Детально аналізувалась творчість студентів-початківців. Після доповіді виступали з своїми творами студенти...

Кожен студент філфаку мав уміти складати вірші, або писати прозу. В інституті була літературна студія, свої критики. Захоплення віршуванням в інституті не мало меж. І вірші писали навіть на лекціях. Оголошувався, наприклад, конкурс: за академічну годину написати вірш, присвячений Ніжину, річці Остер, студентам тощо. Часто ми писали епіграми, акровірші тощо. А на перерві читали один одному. І в мене був гріх. На лекціях одного з любимих професорів народився такий вірш:

Остер виходить з берегів,
Вода в виру, шумує піна,
Його собака перебрів,
Змочивши ноги по коліна.

Ці літературні пустування, між іншим, допомагали студентам практично розібратися в багатьох тонкощах теорії літератури.

Вважалося за добрий тон робити переклади віршів з російської мови на українську, з української на російську.

Незабутні враження залишали у студентів традиційні приїзди в інститут поетів, письменників, літературознавців. Вважали за щастя для себе побувати у Ніжині П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Шеремет, Ю. Яновський, П. Панч, Д. Косарик та інш. Зустрічі з ними перетворювалися в свята. Письменники читали свої твори, студенти теж не відставали. Виголошувалось все, і вірші про героїчну працю радянського народу, студентське життя тощо. Діставалося й гостям. Вважалося, що кожному з приїжджих слід присвятити епіграму та вірші на

честь тих дівчат, яких вони любили й оспівували у своїх віршах. Більше всіх предметом студентської музи була Марія В. Сосюри. Часто з віршами тоді виступав Олекса Ющенко — студент інституту. У моїй пам'яті збереглося декілька студентських епіграм. Наведу одну з них, присвячену П. Тичині, якого ми всі любили, а від віршів його були в захопленні.

Як відомо, П. Тичина багато років працював над темою про Г. С. Сковороду. Студентська муза не залишилася до цього глухою й виголосила у присутності знаменитого поета такого вірша:

Сорока через день навчається ходити,
Людина ходить через рік,
А щоб на Сковороді двадцять років сидіти —
Таке буває раз на вік.

У найбільшому захопленні від цієї епіграми був сам Павло Григорович.

В кінці зустрічі найкрасивіші студентки (так нам здавалось) підносили гостям квіти. Дякувати їм за це поцілунком випадало на долю Максима Тадейовича. І це він умів робити велично, красиво, з радістю і гумором».

Письменники, які приїздили із Києва, допомагали літстудійцям, читали та аналізували їх твори. Інколи вони самі писали вірші про Ніжин, студентське життя. У В. Сосюри є чудовий вірш «Молодість», де поет говорить про місто, інститут:

Зима. Педінститут. І молодість рум'яна
Шумить у стінах цих, де Гоголь молодим
Проводив роки й дні минулого тумани
Освітлював навик нам генієм своїм.

І далі:

За вікнами зима, хитання срібне віі.
І Ніжин у снігах, що в час новий крізь бурі
Прийшов до перемог з зорею на чолі...
Нехай же лине спів, як роки ці безжурні,
У гуркоті труда на радісній землі.

Газета «Більшовик Ніжинщини» (редактор Микола Бородавко) помістила фотографію «В. Сосюра серед літстудійців». Це була перша робота чудового ентузіаста своєї справи Івана Яковича Довгоброда, який з 1936 року створив прекрасний фотолітопис літературного Ніжина.

Були у Ніжині і письменники із Чернігова. Молодий тоді поет, студент В. Єрмоленко згадував, як навесні 1934 р. приїздив у місто письменник Михайло Хазан, де він зустрічався з літстудійцями та працівниками газети «Нове село». «Редакція містилася по вулиці Шевченка в будинку, обкладеному червоною цеглою, побіля сучасного ощадного банку».

3 травня 1939 р. на ніжинському вокзалі відбувся мітинг письменників, які їхали на пленум Спілки письменників СРСР, присвячений 125-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка. Делегацію 143 літераторів очолював О. Фадеєв. Відомих письменників привітав викладач

інституту П. А. Сатановський, а від імені літераторів виступив О. Жаров.

4 травня студентська молодь міста зустрічала на вокзалі Олексія Толстого, який їхав з останньою групою письменників у Київ. Збереглася фотографія, яка відбила цю хвилюючу мить.

Лихоліття сталінських репресій 30-х років не обійшло і Ніжин. У 1937 році обвинувачений був в «українському буржуазному націоналізмі» і звільнений з роботи завідуючий кафедрою української літератури доцент М. П. Сайко. Виключений з інституту літстудієць Й. М. Дудка. Потримавши кілька місяців у тюрмі, їх випустили, навіть дозволили працювати і продовжити навчання.

Перші вірші та оповідання **Йосипа Михайловича Дудки** з'явилися ще у студентські роки. Працюючи у повоєнний час вчителем на хуторі Широкий Яр на Сумщині, він продовжував писати вірші, новели, оповідання, друкувати свої твори в республіканських газетах та збірниках «Голоси молодих», «Поезія», підготував власну збірку віршів.

У 1937 році заочне відділення філологічного факультету закінчив **Юрій Оліферович Збанацький** (1914—1994). За п'ять років навчання пройшло немало подій. Короткі і дуже насичені були сесії. Проте Ю. Збанацький не тільки оволодівав науками, але і намагався приєднатися до тих літературних традицій, які існували у вузі. Молодший, талановитий юнак спілкувався з М. Сайком, товаришами по літстудії.

У повоєнний час Ю. Збанацький став відомим письменником, автором чудових повістей і романів «Таємниця Соколиного бору», «Між добрими людьми», «Лісова красуня», «Хвилі» та інші. Він лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка, премії ім. М. Островського, імені М. Сеспеля.

Письменник багато писав про дітей, вчителів. У романі «Малиновий дзвін» головний герой — вчитель, директор школи Тарас Демидович Залужний — випускник Ніжинського педагогічного інституту.

Ю. Збанацький часто бував в інституті, зустрічався з студентами та викладачами, ділився своїми творчими планами. Особливо схвилюваними були зустрічі Героя Радянського Союзу Ю. Збанацького, відомого командира партизанського загону з своїми бойовими побратими, підпільниками та партизанами. Деякі з них живуть у Ніжині, а також працюють в інституті. Їм присвячений роман «Ми — не з легенди».

Останнього листа Ю. Збанацький написав авторові цих рядків незадовго до своєї смерті, відповідаючи на привітання колективу інституту з нагоди 80-річчя від дня свого народження: «Вельмишановний Григорію Васильовичу! Від широкого серця вдячний Вам за новорічно-ювілейне вітання та здоровлення, а надто за дорогоцінний дарунок — історію, славу історію дорогого серцю інституту кн. Безбородька, а тепер НДПІ імені Гоголя.

Спасибі за теплі слова про мене, скромного вихованця дорогого вузу, славному колективу невтомних гоголівців, що несуть славу генія могутнього духу Миколи Васильовича у віки. Широко вдячний Вам, Григорію Васильовичу, особисто за те, що материнським словом у знамен-

ний для мене день озвалась моя альма-матер. Сердечний привіт академіку Ф. С. Арвату і всьому колективу під його мудрим керівництвом. Велике спасибі за «Нежинскую филологическую школу» — це славна, велика історія!

І. П. 94. Київ. Юрій Збанацький».

25 квітня 1994 року Ю. О. Збанацький помер.

У роки Великої Вітчизняної війни у Ніжині жив і працював у підпіллі Михайло Васильович Шлома (1916—1944). Він народився в учительській сім'ї у Вертіївці. Після закінчення семирічки і Харківського технікуму журналістики М. Шлома працював у газеті політвідділу МТС у місті Новомосковському. У 1934 році побачила світ перша збірка його поезії «Молодість моя», якою він засвідчував, що в літературі з'явився оригінальний, з своїм світобаченням поет. Пробоє М. Шлома себе і в прозі. У 1936 році з'явилась збірка оповідань «Жінки». Після закінчення у 1939 році Запорізького педагогічного інституту він працював кореспондентом газети «Червоне Запоріжжя». На цій посаді і застала його війна.

Йшли криваві бої. М. Шлома з невеликою групою бійців потрапив в оточення. Вирватись уже не було можливості. Повернувся у рідну Вертіївку, де з своїми товаришами почав вести боротьбу проти фашистів. М. Шлома зв'язався з підпільниками Ніжина. Поет-патріот виконував різні бойові завдання. Тут він зустрів і свою любиму дівчину Ліду Кохан.

Через вірних людей Я. Батюк влаштував М. Шлому директором скотбази. Невдовзі з села Бобрин до партизанів була відправлена худоба. М. Шлома дав повідомлення партизанам про те, що готується ешелон худоби до відправки в Німеччину. Під Сняжками розібрали рейки, і всі корови потрапили до партизан.

У 1943 році М. Шлома разом з іншими підпільниками був заарештований. Один з учасників підпілля Фесенко згадував: «Він (М. Шлома — Г. С.), як і я, всі ми, був приголомшений зрадництвом зв'язкового Емануїлова, боявся, що на допиті хто-небудь не витримає, і радів, що легкодушних начебто більше не було». В камері М. Шлома випадково знайшов томик «Енеїди» І. Котляревського. На сторінках цієї книги він записав декілька своїх віршів, а також звернення до коханої: «Лідо! Спасибі Котляревському, що написав «Енеїду», і спасибі тому, хто загубив її в тюрмі. Я їй скористався. Збережи її. Може, колись і сміятимуся із свого незграбного, та все ж... Тут мислі, думи і настрої пережитого. Можеш давати кому знаєш, тільки матері не читай, згадає, буде багато сліз... (тут і далі слова стерті) б. 9. 43»¹.

Вже ріки висушли між
загатами,
Уже чебрець давно відвів,
А я сиджу один за ґратами
Без сонця, без повітря, спів.
Без волі. Хто її одрізав?

¹ Архів Ніжинського краєзнавчого музею.

Дивлюсь вам прямо у лице.
Чи вірите, чи ні? —
Що серцем пишає оце —
Однаково мені.
12. 8. 43. Камера № 19.

Потім ідуть вірші «Яблоні матері мої» (над текстом дата 13. 8. 43—6. 9. 43). «Дівчині (Т. Г.)», «Дружині», «Мрійнику», «Розмова з невідомою», «Ой, шумлять гаї, тополі».

Поет не зрадив своїх друзів. На стіні камери було написано «Я по-мру чесною людиною. М. Шлома».

Книга І. Котляревського «Енеїда», на сторінках якої М. Шлома записав не тільки свої вірші, а й деякі відомості про підпільників Ніжина, засвідчила, з якою мужністю тримався поет у фашистській катівні. Ось останній запис: «Розбудили. Світає. Викликають. Голос гестапівця. Все. 4 ранку. Прощайте. 7. 9. М.».

Друзі, мої, друзі,
Пади мною кружить
Дике гайвороння, нависне.
Прощайте, друзі
Будьте духом мужні
...А на дворі осінь
Золота цвіте.

(6. 9. 43. Камера дев'ята і остання).

Групу підпільників розстріляли 7 вересня. Другу групу мали стратити 8-го. Чекав смерті і Михайло Шлома. Але під натиском Червоної Армії фашисти вимушені були відступати. Скориставшись розгубленістю гітлерівців, М. Шлома втік. У армії був розвідником. У січні 1944 року талановитий письменник з Ніжинщини загинув на чехословацькій землі. В архіві ніжинського краєзнавчого музею зберігається рукопис М. Шломи «Рассказ о простой девушке Жене Батюк и докторе Егорове». Цей твір він написав, коли був у діючій армії.

У дні визволення Ніжина від фашистських загарбників поет-партизан Микола Шеремет писав:

Ніжин. Ніжин! Осінь золота!
Радість битви. Перемог пора!
Шлях один — і з нього не
звертаю,—
Я із танка Київ виглядаю.
Синю смужку рідного Дніпра.

У повоєнний час Ніжин пам'ятає багато цікавих подій, пов'язаних з літературним життям. Уже в листопаді 1944 року в інституті відбулися наукові сесії, присвячені творчості Г. С. Сковороди та 100-річчю від дня смерті І. А. Крилова.

11 липня 1945 р. Ніжин відвідала велика група письменників, у яку входили Остап Вишня, Григорій Овчаров, Степан Олійник, Терень Масенко та інш. Вони виступили перед жителями міста в приміщенні театру, в середній школі № 1, педагогічному інституті. Групове фото того часу зберегло пам'ять про цю зустріч.

З 3 по 12 січня 1946 р. у Ніжині перебувала **Ванда Василевська**, яка була висунута кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР. Вона зустрілася з виборцями-залізничниками, в колгоспі ім. Фрунзе, робітниками засолзаводу № 1. Цікавою була зустріч відомої письменниці з молоддю міста, в основному з студентами міських технікумів. На зустрічі з учителями міста В. Василевська сказала: «Я дуже рада, що можу з Вами зустрітися. Говорять, що письменники є інженери людських душ, але я вважаю, що справжніми інженерами людських душ є вчителі. Це вами — вчителями були виховані люди, молоді герої, що собою закривали амбразури дотів. В цьому ваша заслуга, дорогі вчителі, ви виховали цих прекрасних героїв, що здобули блискучі перемоги над ворогом. Вчитель — це та людина, яка цілком віддає себе справі виховання молодого покоління, але для вас велика нагорода в тому, що ви бачите плоди своєї праці»¹.

5 січня В. Василевська зустрілася з студентами та викладачами інституту, які висунули її кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР. Увечері письменниця дивилася в Ніжинському театрі п'єсу «За двома зайцями».

14 лютого 1946 р. В. Василевській вручили в Ніжині посвідчення про обрання її депутатом Верховної Ради СРСР.

Разом з В. Василевською Ніжин відвідав О. Є. Корнійчук, який був присутній 14 лютого у ніжинському міському театрі на виставі «Платон Кречет».

Про роботу Верховної Ради СРСР В. Василевська розповідала ніжинцям 25 квітня 1946 р.

В. Василевську ніжинці обирали у вищий орган країни ще двічі: у березні 1950 та 1954 роках. І знову зустрічі, промови, теплі бесіди з робітниками заводів, колгоспниками, молоддю.

У квітні 1948 р. Ніжин відвідав з своїми побратимами письменник Василь Кучер. Він зустрівся з студентами інституту та технікумів, розповів їм про свою творчу роботу над романами «Устим Кармелюк» (1940, 1954), «Чорноморці» (1948, 1952), прочитав уривки з цих романів та новелу «Криниця».

А 12 червня 1949 р. до Ніжина завітав Володимир Сосюра, якого від імені викладачів та студентів інституту привітав О. Д. Королевич. Прозвучали вірші «І знов село», «Любіть Україну», «Не щебечуть солов'ї», «Я їду повз пам'ятник Богдана», «Володимиріу Маяковському», поезії, присвячені 150-річчю від дня народження О. Пушкіна. Поет прочитав і вірші про студентів. На другий день В. Сосюра був гостем трудівників місцевого колгоспу ім. Фрунзе.

1—2 березня 1952 р. у ніжинському міському будинку культури відбувся VII пленум правління Спілки письменників України, присвячений 100-річчю від дня смерті М. В. Гоголя. На пленумі виступили письменники Л. Дмитерко, секретар Спілки, О. Полтарацький, С. Олійник, О. Гончар, Б. Чалий та інші. П. Тичина до цієї дати написав вірш «Гоголь наш, велике серце!» і запропонував його місцевій газеті «Ра-

¹ Радянський Ніжин.— 1946.— 8 січня.

дяньський Ніжин». М. Гоголю присвятили тоді свої твори О. Ющенко, Г. Ріпка та інші.

У 40—60-ті роки інтенсивно працювала інститутська літературна студія, якою керували М. П. Сайко, О. Д. Королевич, а потім Д. С. Наливайко, нині доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент АН України.

Декілька слів про **Олександра Дмитровича Королевича** (1900—1958), талановитого українського письменника, відомого в літературі під псевдонімом **Лесь Гомін**. Він був родом з Черкащини. Увійшов у літературу ще в роки громадянської війни. У своїй автобіографії він писав: «Ще зовсім юним (1918—1919) почав займатися літературною роботою. За час громадянської війни надрукував до десяти оповідань і біля двох десятків статей на різні громадсько-літературні теми. З часу демобілізації літературна робота стає основною».

Після закінчення у 1924 р. Київського інституту народної освіти працював разом з С. Скляренком у черкаській газеті «Радянська думка», був організатором літературного об'єднання «Гарт». Працював деякий час у редакції газети «Красный плугарь» у Тирасполі, а з 1929 р. жив і працював у Одесі. Це був період активної літературної діяльності Леся Гоміна. Він починає працювати над відомим романом «Голгофа».

У своїй автобіографії він записав: «З 1924 р. працював у театрах актором, режисером, працював журналістом в центральних і провінціальних газетах, був літературним консультантом в театрах, працював викладачем в комуністичному університеті тощо. Одночасно писав критичні статті, художні твори, робив переклади. Взагалі жив переважно літературною працею — гонорарами».

У 1934 р. Лесь Гомін був прийнятий до Спілки письменників СРСР.

Час репресій 30-х років не обминув і Леся Гоміна. На деякий час він залишився без роботи. З 1939 року О. Д. Королевич у Ніжині, працював у інституті на різних посадах: бібліотекар, зав. бібліотекою, а потім викладач кафедри української літератури, проректор з заочної освіти. Під час війни евакуювався в Узбекистан, де працював директором школи, був нагороджений медаллю та значком «Відмінник народної освіти».

Після війни О. Д. Королевич повернувся до Ніжина. З 1944 р. працював викладачем української літератури та заступником директора з заочної освіти, «де виявив себе кращим організатором на цій ділянці роботи, забезпечивши високий процент явки учителів-заочників на сесії, гарні показники успішності заочників і високий процент закінчених в 1945—1946 навч. році».

У цій же характеристиці, підписаній директором інституту Д. І. Кузнецовим 25 січня 1948 р., сказано: «Літературні твори, написані т. Королевичем за попередні роки за псевдонімом Олесь Гомін для користування заборонені». І все ж О. Д. Королевич продовжував свою творчу працю. У 1945—1948 роках він працював над романом «Люди». В основу твору лягли події, пов'язані з життям Ніжинського педагогічного інституту у перші місяці війни. Письменник створив узагальнюючі, яс-

краві образи представників інтелігенції, простого народу. Це і директор інституту Житній, завуч Граб, секретар парторганізації Тернина, професор Цаль. З любов'ю письменник розповів про долю доцента, літератора Хорло, який у перший же день війни перервав роботу над докторською дисертацією і включився у підготовку інституту до евакуації.

В романі Лесь Гомін виразно подав місто, яке любив і добре знав і яке в творі виступає цементуючим образом.

«Провінційше містечко починалося десь у житах, у городах з буйним гарбузинням, у перелісках та торфових болотах. Поплутавшись вуличками на околицях, місто випростовувалось до центру двома широкими брукованими магістралями, які перехрещувались на майдані Революції. Одна з них ішла з вокзалу через місто і зникала в степу, а друга простяглася від центру і, перетнувши першу, поринала в лісі. Від цих двох головних вулиць розходяться в різні боки вулиці менші. Кривулясті, зигзагуваті, забудовані невеликими біленькими хатками...

На цих бічних вулицях завжди тихо. Тільки двічі на день порушується тиша. Це тоді, коли на лекції йдуть студенти інституту й кількох технікумів та школярі до школи. А потім знову запановує тиша. Шумлять дерева в садках, чатують баби коло козенят і пахнуть квіти»¹.

Письменник звертається до опису міста в романі декілька раз. Особливою тривогою наповнений він, коли Лесь Гомін говорить про початок війни, про стурбованість жителів нежданою бідною. «Над містом з ревом кружляли патрульні літаки, іноді опускаючись мало не над самі дахи будинків. Цей гарячковий рух машин на землі і в небі, рух маси військових — це війна. А поруч — молодиці з своїми буденними ділами. Баби з навколишніх сіл з клунками, кошиками, вузликами та суліями молока поспішають на базар — це настирливе заперечення війни, інерція миру...»

Образ міста подається в тісному зв'язку з долею героїв роману.

О. Д. Королевич був дуже скромним, а тому мало хто знав про його плідну діяльність. Лесь Гомін підтримував зв'язки з українськими літераторами. До нього у Ніжин літом 1952 року приїздили його друзі письменники С. Складенко та В. Сосюра.

«— Кого бачу! Сеня! Володька! Друзі мої!

— Здорowo, Сашко! Який же ти худорлявий!

Вони розцілувалися і довго не випускали один одного з обіймів. Тоді, звичайно, нікому з нас, сторонніх спостерігачів цієї зворушливої зустрічі, і в голову не приходило, що приховувалось за щирістю почуттів цих трьох різних людей — двох відомих письменників і завідуючого заочним відділом Ніжинського педінституту», — згадував доцент Г. П. Васильківський.

1957 року студентська група III курсу українського відділення, якою керував О. Д. Королевич, заступилася за звільненого із інституту викладача М. С. Чубача. Дирекція застосувала репресії. Виключила декількох студентів, а О. Д. Королевича обвинуватила в тому, що він

¹ Лесь Гомін. Люди.— Одеса: Маяк, 1964.— С. 11.

послабив пильність, сприяв розвиткові нездорових настроїв у групі. Директор інституту М. Повод оголосив йому сувору догану, і що найстрашніше, звільнив з 1 вересня 1957 р. з роботи. За цим пішла вимога терміново 23 серпня 1957 р. звільнити квартиру. Це був великий удар. О. Д. Королевич переїхав до Черкас, де була квартира його батьків. 16 січня 1958 року письменник помер. Так закінчилося життя талановитого українського письменника, філолога, який підтримував багатьох юних літераторів в післявоєнний час, допоміг відчутти творчі сили і впевненість.

У кінці 40-х — на початку 50-х років продовжував виходити (з перервами) рукописний альманах літературної студії інституту «Зростання», де друкували свої твори П. Галактіонов, Г. Ріпка, М. Артюх, Б. Калениченко, Р. Шаповал, В. Телепченко, В. Костюченко, Д. Олександренко, Д. Куровський, Т. Чикилевська та інші.

Тематика творів початківців різноманітна: уславлення праці людини в полі, за партою в класі, у вузівській аудиторії, мотиви самовідданої боротьби трудящих за мир, спогади про минулу війну. Молоді поети прославляли Батьківщину, розкривали почуття закоханих, писали пейзажні вірші. Значний художній інтерес мають вірші Віктора Телепченка («Нежинская лирическая» та інші). Для більшості початківців це була проба пера. Не все давалося поетам, але в їхніх творах відчувались щирість, потяг до художніх пошуків, свіжих засобів розкриття теми, самоутвердження.

У дружньому гумористичному посланні «О наших песнях» Петро Галактіонів передав характерні учасників літературного життя того часу.

Давно не слышно новых песен,
Не слышно их, но в чем секрет?
Поэты есть и поэтессы,
А вот стихов хороших нет.
Калиниченко в зимней спячке,
Дробязко не осилит ритм,
Артюх решил совсем не пачкать,
Маслюк, писатель птиц, хандрит.
А дни идут, меняя даты.
Раз в год Телепченко писал,
Прочел «Корейскому солдату»,
Прочел и снова замолчал.
Давно печатается Рипка,
Но стих его немного сух.
Порой язык слащаво-липкий
Щекочет чем-то старым слух.
Ему б побольше формы новой.
И был бы он совсем не плох.
Друзья, работайте над словом,
Слова не сор и не горох.
Друзья, пишите лучше, чаще
Про институт, на злобу дня,
Про жизнь студенческую нашу
И про себя, и про меня.

(1951).

Петро Галактіонов продовжував виступати з віршами в місцевій пресі і після закінчення інституту, бо жив і працював у Ніжині.

Редакція газети «Радянський Ніжин» заохочувала молодих поетів, запрошувала на свої засідання, де обговорювалися нові твори. Прикладом цього може служити нарада літературного активу газети у березні 1951 року, коли були проаналізовані вірші В. Костюченка «Чтоб были люди на земле», «Баллада о Маресьеве». П. Галактіонова «Студентам-выпускникам», «Песня тракториста», М. Артюха «Пісня праці», «До сівачів» та інші.

1 серпня 1951 р. газета «Деснянська правда» надрукувала статтю, в якій відмічалось, що в Ніжині занедбано ідеологічну роботу серед інтелігенції, в тому числі і серед творчої молоді.

15 вересня 1951 р. відбулось чергове засідання літературної студії Ніжинського педінституту, в якому взяли участь понад 50 студентів і викладачів. Виступив з доповіддю доцент Л. В. Полонський, який критикував вірш В. Сосюри «Любіть Україну», інститутський збірник «Зростання», в якому, на його думку, «вміщено ряд творів, що мають низький ідейний і художній рівень». Критикували твори Г. Ріпки, П. Галактіонова та інших студійців.

Увага з боку старших до творчості молодих — це завжди позитивна риса. Проте засідання носило більше політичний, ніж творчий характер, що змусило деяких літстудійців каятися в своїх «гріхах».

З великої групи початківців цього часу зв'язали свою долю з літературою як професіонали лише Віктор Костюченко та Дмитро Олександренко. В студентські роки вони добре вчилися, обидва були іменними стипендіатами, проявили інтерес до історії літератури, виступали з науковими розвідками, а тому після закінчення інституту поступили в аспірантуру, працювали в видавництвах та редакціях журналів.

Віктор Андрійович Костюченко (1929) написав декілька літературознавчих книг. Серед них «Гартоване слово» (1968), «Співець правди і свободи» (1971), «Степан Васильченко» (1978), «Українська радянська дитяча література» (1984).

Дмитро Миколайович Олександренко (1928) більше відомий як перекладач творів російських та білоруських письменників З. Бядулі, А. Коптяєвої, Г. Коновалова, В. Смирнова, Ю. Семенова, М. Алексеєва, З. Воскресенської, Ю. Нагібіна та інші. В. Костюченко і Д. Олександренко пробували свої сили і в поезії.

Разом з ними навчався в інституті **Дмитро Мусійович Куровський** (1922—1988), родом з Малої Загорівки Борзнянського району. Період навчання у Ніжинському інституті (1945—1949 рр.) він вважав найкращим. Його однокурсник поет Петро Галактіонов згадував: «З Дмитром ми познайомилися в 1947 році під час навчання в інституті. Ще в сорокові роки разом почали друкуватися у ніжинській районці. Декілька моїх віршів Дмитро переклав з російської на українську мову. Так що свій шлях поет Д. Куровський почав, можна сказати, з Ніжина». Це підтверджує й Д. Куровський, зазначаючи в одному з листів: «Часто згадую Ніжин, наші голодні блукання, придумування строф...» Під час навчання в Ніжині в газеті були надруковані вірші «До науки»,

У 1959 році закінчив відділення російської мови та літератури філологічного факультету активний учасник літературного процесу другої половини 50-х років у Ніжині, нині відомий український прозаїк, лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка та премії ім. Ю. Яновського **Євген Пилипович Гуцало** (1937). Він автор більше тридцяти романів, повістей та збірок оповідань.

У студентські роки Є. Гуцало писав віршовані та прозові твори. У газеті «Радянський Ніжин» були надруковані оповідання «Рояль», «Берізки», «Колоски», вірші «До зір», «Балада про пісню», «Чекаю тебе» та інші.

Я на тебе чекаю роками,
виглядаю з вечірньої мли,
Хоч вітри і розлуки між нами
рубежами крутими лягли.
Одшвітає у небі зірниця,
Осипа голубі пелюстки,
а мені ще не раз буде спитися
Тиха ніжність твоєї руки.
Білокрилі ромашки на луках,
Як колись, знов весною цвіли,
Хоч між нами вітри і розлуки
рубежами крутими лягли.

У вірші «Наш інститут» автор передав почуття, які виникають у молоді, коли приходить час прощатися з своєю альма матер. Поет згадує і про тих, хто навіки прославив його рідний вуз:

Гудки паровозні, фабричні гудки.
Повітря бадьоре і свіже,
І, ставши над дзеркалом тихим ріки,
На себе милується Ніжин.
Це звідси в широкі світи мужики
Брели за літами, за долею
І пісню співали, як терен терпкий,
Про те, як «забрали Галю».
Це тут із бездонних народних глибин,
Забутих царями і богом,
Від тих неосяжних, безкраїх долин
До слави підводився Гоголь.
Цвітуть навесні у садах молодих
Світанки блакитним барвінком,
Я йду мимо стін інститутських старих,
Де Глібов учився й Гребінка...
Тут в битві звитяжній кувалися дні,
Тут марила далеч вітрами,
І Ющенко юний щасливі пісні
У світ випускав голубами.
Щоб зняти кайдани залізні із рук,
Щоб вільно всім хатися сонцю,
На битву з фашистом тут Яків Батюк
В загін гартував комсомольців.
Тут ми розцвітали в студентській сім'ї,
Мужчили й росли в комсомолі,
І думи гарячі, гарячі пісні
Вже нас не покинуть ніколи.

Ця поезія була надрукована в газеті «Деснянська правда» незадовго до закінчення Ніжинського інституту.

Для пропаганди ранньої лірики Є. Гуцала, як і інших ніжинців, багато зробив Олекса Ющенко. Саме він домігся, щоб вірші молодого поета «Колоски», «Я зростаю на сонячнім Поділлі...», «Бажання», «Ти зібрався в трудну дорогу...» побачили світ в січні 1959 року в «Літературній газеті». У своїй передмові О. Ющенко писав: «...Євген Гуцало — студент Ніжинського педагогічного інституту імені Гоголя. Він щиро признається: «З українських поетів найбільше люблю Максима Тадейовича Рильського». І не дивно, що в перших його віршах відчувається благодіючий вплив видатного майстра — молодий поет проходить поетичну школу. Інколи в його віршах відчувається і мелодія Володимира Сосюри. Та владно пробиваються своє слово, своя інтонація, свій образ. Хотілось би, щоб Є. Гуцало більше уваги приділяв громадським темам нашого життя, щоб голос його мужнішав, щоб ліричне, інтимне поєднувалося із струнами високого громадського звучання. І віриться, що так воно й буде! Ці кілька віршів, які ми подаємо до газети, досить характерні для ще невеликого, але цікавого доробку молодого автора».

Ці напутні слова старшого, досвідченого поета були пророчими. Є. Гуцало став відомим українським письменником-прозаїком, хоч ніколи він не розлучався з поезією.

Після закінчення у 1959 р. інституту Є. Гуцало працював в редакціях обласних та республіканських газет, в тому числі і на Чернігівщині. Нині він автор численних збірників віршів, оповідань, повістей та романів, книжок для дітей. Є. Гуцало — лауреат премії ім. Ю. Яновського (1982) та Державної премії України ім. Т. Шевченка (1985). Його твори користуються у читачів великим успіхом.

Повість «Шкільний хліб» (1981) Є. Гуцало присвятив учителям, в тому числі і педагогам Ніжинського інституту.

У кінці 50-х на початку 60-х років інститут закінчили відомі нині письменники **Анатолій Давидов** (1938), автор книжок для дітей, лауреат премії ім. Лесі Українки, **Ангеліна Полднева**, драматург, яка нині працює в Комі АР. В цей час в інституті вчився і **Володимир Григорович Мордань** (1937), автор цікавих віршів та популярних пісень. Саме в Ніжині він не тільки друкував твори, а й формувався як письменник. В. Мордань пробував свої сили в різних жанрах. Але більше знахідок було в ліриці, про що свідчать вірші «Вечір на селі», «Я проходжу повз стрункі тополі», «Опадуть зелені роси», «Тополя» та інші.

Ходить над яром веселка в намисті,
Росами луки стрічають зорю.
Хиляться трави... Коса золотиста
Сталлю видзвонює пісню мою.
Росами вмю натовлені руки,
Ляжу спочити на рівній покіс...
Візьмуть на крила вітри-перегук
Пісню, якою живе сінокіс.
Може, хто пісню мою й не почує,
Я ж заспівав її так, як зумів.

Пісня труда юне серце хвилює,
Вчуса співати в сільських косарів,

Володимир Мордань вміє оригінально побудувати вірш, ввести в тканину твору поетичні тропи, які роблять його яскравим як за змістом, так і за формою:

Чого зажурилась
зелена смерека?
Чи тобі згадались
ті часи далекі,
як осколком міни
гілку відірвало,

Як солдатське серце
Битись перестало.
Ти не плач, смереко,
перлами-сльозами,
бо не мруть Герої,
а живуть віками.

(«Не вмирають Герої»)

У вірші «Тракториста полюбила» уже інша тональність. Вона близька до народних частівок.

Ой, червоні мої квіти,
Троянда вогниста!
Полюбила, подруженькі,
Хлопця-тракториста я...

Перший збірник В. Морданя «Задесення моє» (1962) — це результат творчої роботи над віршем у стінах Ніжинського інституту, який він закінчив у 1961 р., свідчення його пошуків. Пізніше буде ще біля двадцяти різних збірок, але перша особливо пам'ятна.

Активно працює в літературі і випускник інституту 1963 року, відомий нині поет, прозаїк, лауреат премії ім. М. Островського **Леонід Никифорович Горлач** (1941). В інституті він був відомий як Леонід Коваленко¹. В літстудійських періодичних виданнях та газеті «Радянський Ніжин» з'явилися його перші поезії «Я слухаю симфонію весни», «Засинає місто», «Червневий сніг», «На старті — весна», «Земля рідна» та інші. «Пригадується, — зізнавався поет, — яка магічна сила друкованого слова впливала на нас, інститутських літстудійців, з яким трепетом торкалися ми руками — а скоріше серцем — білих крил маленької газети, де час від часу з'являлися наші вірші. Тоді хотілося писати ще краще, віддячувати добрим отим людям, які благословили наші юнацькі рядки в життя...

Не буде перебільшенням, коли скажу, що ніжинська газета упродовж свого життя дала десятки пугівок у чарівний світ літератури».

Після закінчення інституту Л. Коваленко вчителював, працював у ніжинській міськрайонці та чернігівській молодіжній газеті. 1965 р. виходить його перша збірка «Сонце в зінцях», куди ввійшли кращі вірші ніжинського періоду. Ця перша і остання книжечка вийшла під прізвищем Л. Коваленко, а далі поет уже підписувався під своїми творами як Леонід Горлач. Нині він є автором багатьох збірок віршів («Лебеді», 1967; «Дивосвіт», 1970; «Четвертий вимір», 1977; «Світовид»,

¹ Слід згадати, що ще навчаючись у школі в рідному селі Червоний Колодязь, Леонід друкував свої перші вірші в Лоснівській райгазеті «Ударний труд» (потім «Жовтнева зоря»).

1980; «Мир у світі», 1984), історичної поеми «Ніч у Вишгороді» (1982) та роману у віршах «Слов'янський острів» (1986), повісті «Буран» (1972, 1985) та віршів і балад для дітей. Леонід Горлач видав новий історичний віршований роман «Чисте поле» (1990), де відтворив образ видатного українського полководця, кошового Запорізької Січі Івана Сірка і епоху II пол. XVII ст.

Поет у розквіті сил. Він часто буває у Ніжині, бо тут живуть батьки його дружини, проводить літні відпустки. Іде собі у вихідні дні спивуватий з рудуватими від цигаркового диму вусами чоловік, привітно вітається. Поговорити з ним, і на душі стає легше, бо тверезе бачення проблем життя дає змогу зрозуміти: не зупинити розвитку літератури. Є справжні митці, які продовжують її творити. Леонід Горлач часто зустрічається з студентами, літестудійцями, читачами, цікавиться життям Ніжина.

У 1960 році ніжинці віддали даннну своєї глибокої поваги відомим письменникам Є. Гребінці, Л. Глібову та Ф. Богушевичу. 26 квітня на будинку педагогічного інституту були відкриті меморіальні дошки, а на вулицях міста з'явилися їхні імена. З приводу цього до Ніжина прибули письменники з Києва Д. Білоус, О. Ющенко, Д. Чалій, А. Косматенко, І. Манжара, з братньої Білорусії — С. Г. Александрович, П. Н. Ковальов.

Період «відлиги» в суспільстві відбився і на літературному житті не тільки країни, але й Ніжина. Ширше стала тематика опублікованих творів, різноманітнішими їх жанри. Крім ліричних та соціально-публіцистичних віршів друкуються сатиричні, написані як відомими письменниками (С. Воскресенко «Твердолобі», М. Годованець «Горобець з-під стріхи»), так і початківцями (М. Гераський «Страшний суд», Ф. Самойлович «Колн Архип охрип» та ін.). Продовжує в 60-ті роки друкувати прозові фейлетони А. Верзацький. Інколи він виступає разом з І. Ковалем. Їх твори стають гострішими. Вони з'являються в газеті значно частіше.

В цей час в газеті «Радянський Ніжин» були надруковані перші, проникнуті щирістю почуттів оповідання Тамари Дмитрівни Пінчук (1927). Вона й пізніше, хоч не так часто, як хотілося б, радувала читачів своїми мініатюрами на морально-етичні теми. Серед них запам'яталися «Мама розсудила», «Краплі роси», «Доля», «Проліски», «Сповідь», «Учитель».

У жанрі оповідання, нарису працювали М. Шуст, В. Винник, Г. Коваль, Ю. Павлюк, Ю. Каганов, Л. Коваленко, В. Єрмоленко та інші.

29 липня 1964 р. газета «Під прапором Леніна» оголосила конкурс на краще оповідання, нарис, фотознімок під девізом «Славимо тебе, людино». Було надруковано чимало різних матеріалів. У грудні 1964 р. журі підвело підсумки і вирішило першій премії не присуджувати. Другою премією (10 крб.) відзначені нариси Л. Сучкової «Важка роль», нарис-репортаж «Рейс за янтарем серпневим» П. Пулинця, фейлетон «Високі надої... від пацюків» Т. Назарчука та І. Ковалю. Заохочувачими преміями (5 крб.) нагороджені В. Щербонос (нарис «Сонце на гойдалці»), А. Чикилевський (оповідання «Чабан»), Ю. Пінус (фейле-

тон «Загадки обезжиреної сметани»), В. Винник (оповідання «Шлях до життя»).

Подібний конкурс газета оголошувала майже кожного року. Редактор міськрайонки Г. Зорка надавав цій роботі особливого значення. В наступні роки конкурс став традиційним і після смерті Г. Зорки він носить його ім'я.

Центральною темою творів ніжинських літераторів цього періоду була тема праці. Вона розкривалася як на прикладах трудових здобутків працівників полів, ферм, конкретних героїв регіону (І. Петренко «Доярка», Л. Коваленко «Ребриться поле покосами», П. Качура «Пісня льонарів», М. Кушніренко «Косарі», «Ланкова» та ін.), так і при висвітленні більш широких проблем: освоєння цілини, космосу. Праця людей возвеличувалася, оспівувалася. Правда, твори на цю тему носили часто декларативний характер, не всі вони визначалися художньою досконалістю.

Чимало творів написано про дружбу народів, боротьбу за мир, на різні суспільно-політичні теми. Молоді поети оспівували кохання, шукали свої засоби художнього вираження цієї вічної в літературі теми (В. Щербонос «Кличу тебе завжди», П. Пулінець «Із рук твоїх сонце встає», Л. Ступак «Несу любов», Л. Коваленко «Розлилась провесінь», В. Пригоровський «Жду першого цвіту» та інші). Своєрідно говорять про це і Лідія Василівна Турова (1931), яка пише російською мовою («Не зови мене», «Равнодушному человеку», «Подснежник»). Діапазон тематики її віршів широкий. Рядки її поезії приваблюють невимушеністю, щирістю почуттів, м'яким ліризмом. Навіть коли поетеса посміхається, в її посмішці відчувається щось материнське, тепле, професійне, бо Лідія Турова — дитячий лікар. («Стихи», «Мои пациенты», «Две лишние», «Первоклассница»). У більшості випадків вірші Л. Турової — це мініатюри, які передають переживання автора, його роздуми («Память», «О себе», «Второе рождение», «Доброта», «Рождение песни»). Інколи поетеса звертається до епічних жанрів. Про що свідчить її поема «Правда», присвячена телефоністу-мінометнику А. Лисиці.

Значне місце займає в творчості літераторів Ніжина тема міста, рідного краю. Поети виражають свої почуття як в ліричній формі, так і публіцистичними засобами, коли розкривається історична панорама існування міста, доля його визначних діячів (Л. Турова «Край мой, край», В. Щербонос «Пісня про невмирущого», «Моему місту»).

Зважаючи на образне відлуння історії й сивих легенд у поетичних рядках, наводимо повністю вірш В. Щербоноса «Моему місту»:

Як свідок білих століть,
Як справ невмирущих учасник,
Одягнене в славу стоїть
Оновлене місто прекрасне.
Читаю я книгу твою,
Списами бойовищ мережану,
І з древніх рядків узнаю:
В дитинстві ти звався Унежеж.
В долині ріки народивсь —
Тлумачать учені-історики

І з ворогом мужньо ти бивсь
В часи міжусобного мороку.
Щербилі князі тут мечі,
І землі стогнали розбратамі,
І сльози лили орачі —
Хліба залишались нежати.
Розгніваний князь Ізяслав,
Хліба змолотив ці булатами
І в честь перемоги назвав
Тебе в юні роки Нежатином.
Історії не спростувать...
Та в назвах є певні розбіжності —
Наважуюсь інше сказати:
Береш ти початок від ніжності
В обіймах капітанів і лип
Стоїш ти усміхнений, Ніжине,
І щастя великого сніп
Ми вижали ниву залишену.
З низини тебе підняли
Угору ми дужими кранами.
Твої пустирі розвівали
Новими дзвінкими кварталами.
Ростеш ти і будеш зростать,
Мій Ніжине,— втілення ніжності.
Історії — не спростувать,
Та є в її назвах розбіжності.

60-ті роки — це період активної творчої діяльності молодих поетів, літстудійців Петра Пулинця, Михайла Кушніренка, Василя Щербоноса, Леоніда Дмитренка. Вони пройшли добру школу літстудії інституту, якою в цей час керував доцент **Дмитро Сергійович Наливайко**. Він завжди подавав їм практичні поради, детально розбирав вірші, відверто говорив про недоліки, рекомендував літературу, яку варто було прочитати молодому поету. Дмитро Сергійович добре розумівся в поезії, знав класику як українську, російську, так і зарубіжну, а тому швидко помічав у початківців і зерна таланту, і половину простого римування. Підтримував багатьох, хто потім став на професійний літературний шлях. І вони нині з теплотою згадують свого наставника.

Голова тодішньої літстудії Л. Коваленко писав про своїх товаришів по творчій роботі, студентів інституту: «Поети співають тільки про життя. А в ньому стільки музикального, стільки гармонійного і дисгармонійного! І кожен з поетів намагається вловити щось своє, таке, щоб зазвучало оригінально і свіжо.

Петро Пулинець, Леонід Дмитренко, Василь Щербонос, Вячеслав Руссол... Вони беруться за різні теми, але переважає і найсильніше звучить тема громадська, тема, що є і найважчою, і водночас найпочеснішою.

Володимир Гірнич, Микола Броха — поети іншого спрямування. Їм хочеться співати про інтимні почуття, про високі моральні вимоги до серця молодого, до розуму.

Сміливо вступили в життя літературної студії першокурсники Михайло Кушніренко, Михайло Крук...»¹.

¹ Рад. Ніжин.— 1962.— 29 вересня.

Сам Л. Коваленко, за його словами, «почав відходити від звичайних ямбів і катренів і тяжіти до медитаційно-філософського самовираження». Про це свідчать як публіцистичні, так і ліричні його твори.

Газета «Радянський Ніжин», а потім «Під прапором Леніна» теж продовжувала підтримувати молодих літераторів, друкувала їх твори в традиційних уже рубриках: «Літературна сторінка», «Куточок початківця», «Суботня сторінка», «Літературний куточок» тощо. Інколи в газеті з'являлися публікації під загальною назвою «Літстудійці — наші гості». В цьому разі друкувалися твори не тільки молодих, а й тих, хто вже закінчив інститут, працював за межами Ніжина і продовжував писати.

Початок 60-х років відзначається ще одною важливою особливістю. Саме в цей період починає відроджуватися літературне краєзнавство. До цього часу майже не друкувалися статті про культурне життя Ніжина. Навіть до ювілеїв відомих письменників, чиї імена були зв'язані з містом, газета друкувала офіційні матеріали, які прислали з Києва.

У 1960 р. на літературні та мистецькі теми були надруковані краєзнавчі статті О. Знойка, Г. Неділька, О. Білана, Г. Васильківського, О. Коцюби, В. Симоненка та інших.

В середині 60-х змінюється склад літературної студії. Деякі випускники інституту, які закінчили вуз, продовжували друкуватися в газеті, хоч в цей час з'являються на шпальтах міськрайонки і нові імена. Це Олександр Грузін, Людмила Старолетова, Олександр Багаєв, Анатолій Тюрін, Галина Ілленко, Тамара Шеголькова, Володимир Сапон.

Читачі місцевої газети часто зустрічали вірші **Миколи Побеляна**. В переважній більшості вони в нього ніжні, з ліричною тональністю. М. Побелян на канікулах побував на цілині у складі студентського загону «Мир» і привіз цикл поезій «З цілинного зошита». Потім були вірші «Ремесло», «Під партизанським дубом», «Вікно розтало» тощо.

В середині 60-х років почав друкуватися **Василь Миколайович Нікітін (1947—1991)**. Першими його творами були вірші «Полечу через замети і порошу...», «Кибальчич», «Голуби», «Мати», «Про Батьюка».

Сходило сонце

А в нього стріляли

Сірі звірі

В мундирах гестапо

І над чорними

Окулярами

Кров кипіла

Червоним прапором —

Прапором над Рейхстагом.

Товариш В. Нікітіна по навчанню в інституті К. Іраніч (А. Бороденко) згадував: «Разом ходили на засідання літстудії. Слухали, а своє подати на осуд друзів боялись. І все ж одного разу Василь прочитав чудового вірша про свого земляка Кибальчича. Теплі відгуки послужили своєрідним стимулом початківцю. Став регулярно писати. Згодом В. Нікітін надрукував поезії в обласній періодиці, в нашій газеті. І хоч через якихось півроку він став народним вчителем, здійснив своє задумане: «Поїду на село дітей учити», та іскорка поезії не погасла в душі юнака».

В газеті «Під прапором Леніна» опубліковані його поезії «Розлука», «Вплелась твої коси...», «Були малыми...».

Були малими. Часто били «гітлера»
(Із соняхів чудові автомати!)
Отам, де обелісками гранітними
Ідуть в безсмертя тисячі і... тато.
Стою дорослий уночі на варті,
Сталь смертоносна опіка долоні.
Стою, щоб всі на світі автомати
Переросли в жовтогарячі соняхи.

Після закінчення інституту Василь Нікітін працював в редакції ко-ропської газети «Нові горизонти», пізніше став її редактором, пройшовши всі щаблі професійного становлення. Друкував публіцистику, лі-рику, вірші для дітей. Йому була присуджена обласна журналістська премія імені Василя Блакитного. Для молодших читачів вийшла збі-рочка «Крилата азбука». Пішов із життя Василь Миколайович Нікі-тін у 44 роки. Його стежина художника слова обірвалась у розквіті творчих сил. Він трагічно переніс події останніх років, не міг змирн-тися з дворушництвом, з моральними втратами. В одному з останніх віршів напередодні серпневих подій в Москві 1991 року він писав:

Ой не вірте словам —
Жовто-сніжним, зеленим, вогнистим...
Бо словами навчилися
Лицеміри давно жонглювать.
Як поляжу за вас —
Називайте мене комуністом.
Благоденствовать стану —
Обивателем будете звать.

«Василь не забажав стати обивателем, і тут теж був послідовний, хоча ця жертва — протест не варта «новітніх Пілатів», — писав його товариш по інституту і по роботі в газеті П. Громовий у післямові до посмертної книги В. Нікітіна «Полиновий сміх» (1992), яка вийшла у Чернігові.

5 серпня 1967 р. абітурієнт **Анатолій Кирилович Мойсієнко** (1948) надрукував у ніжинській газеті вірші «Мрія», «Коли над землею спе-ка». Дебют у періодиці був вдалим. Під час навчання в інституті він опублікував в місцевій пресі багато своїх творів. Пройшов він добру творчу школу. З кожним роком росла майстерність молодого поета, роз-ширювався не тільки тематичний діапазон, а й пошук художніх засо-бів, про що свідчать його вірші. В газеті «Під прапором Леніна» у руб-риці «Знайомі імена» була опублікована підбірка його поезій (22 лю-того 1969 р.). В анотації до його творів говорилося: «Поетичний голос зазвучав кілька років тому. Але вже перші нотки вигідно виділялись в багатоголосому хорі початківців. І то не було щось випадкове — то був ранній прояв індивідуальної творчої манери: тяжіння до образно-сті, афористичності, динамічності, експресії... Багато працює над сло-вом». І тут же подавалися твори Анатолія Мойсієнка «Я закоханий у квіти», «Крові згусток», «І знов осяяність жорстоку».

На початку 70-х років були надруковані нові його поезії «З лірич-ного циклу», «Я мислю Вітчизну» та інші. У 1971 р. Анатолій Мойсі-єнко закінчив інститут, але продовжував друкуватися в газеті. З'яви-

лися його поезії «Я маю Ніжином», «Сонет слів: світлій пам'яті проф. І. К. Чаплі» та інші. Деякі з них пізніше увійшли в його першу книжку «Приемлю» (1986).

У 70-х роках А. Мойсієнко деякий час працював на кафедрі української мови рідного інституту, звідси і пішов до аспірантури в Київський педагогічний інститут. Нині він кандидат філологічних наук, член Спілки письменників України, працює в Києві в Інституті українознавства. В колективній збірці поезій «На пагорбах століть», яка вийшла в Ніжині у 1993 р., А. Мойсієнко надрукував декілька поезій, зокрема й ці іронічно-інвективні рядки:

Спішімо спродатись. Хто крамом, хто пам'ятю,
Хто власним, звісно, а хто взятим в борг.
Хто почуттям, хто совістю, хто хистом...
Спішим — бо ярмарок, Спішим — бо торг.
Спішімо спродатись. Хто словом із шухляди,
Хто й матюком, аби з шухляди щоб...
Хто владою, хто кумом-сватом-братом,
Хто й матір'ю... Що аж бере озноб.
З шухляди — фейлетони і балади,
Експромтів й анекдотів пелеха...
Дуна — мов шлюха на банкеті зради
Йї вже не слова треба — батога.
Але спішим!

Колеса багна місяць...
Торгуєш — з голови і до штиблет!
...І вже під щойно сплетений сонет
Вчорашню дату ставить віршопишець.

В рубриці «Знайомі імена» друкувалися вірші й інших поетів. У грудні 1968 року з'явилися нові твори **Валентини Хоменко**, поезії якої були глибоко ліричні, позначені дівочою ніжністю і громадською зрілістю. Молода поетеса багато працювала над словом, кожне з них вона випробувала і виважувала. Це читач відчував в її віршах «В мене очі — отави зелень...», «Лісова феєрія», «Жартівливе», «Ліричний жарт» тощо.

Продовжував активну діяльність у цей період **Василь Пилипович Щербонос**, який після закінчення інституту залишився кореспондентом місцевої газети і очолив при редакції літературну студію, виступав з оглядом поезії початківців, друкував свої вірші і нариси. У 1968 р. його нарис «Слід у житті», поряд з нарисом Г. Чеховського «Вони були першими», був відзначений другою премією. Тоді ж третю премію вручили А. Бороденку за оповідання «Межа», М. Паливоді за нарис «Названа дочка» і М. Побеляну за вірш «Лист батьку».

Свої поетичні твори В. Щербонос друкував також в журналах «Крылья Родины», «Зміна», «Дніпро», в «Літературній Україні» та інших газетах. Кращі вірші для дітей увійшли до його збірника «Уроки доброти» (1992). Твори поета пройняті схвильованістю роздумів, тривогою за долю людини, у його ліриці немало ніжного, душевного, що хвилює як молодь, так і представників старшого покоління.

Літературне життя Ніжина в кінці 60-х років збагатилося. На машинобудівному заводі було створено літературну студію «Криця», яка

об'єднала в творчий колектив початкуючих аматорів. Газета в той час писала: «Одразу зауважимо, що вимогливий читач помітить в них ще недозавершені місця, не знайде свіжих, несподіваних образів. Зате кожен відчує в їхніх поетичних рядках щирість і безпосередність, любов до рідного заводу, патріотизм». Членами нового об'єднання були А. Кузнецов, В. Тригубенко, Ю. Йоне та інші.

Через деякий час газета «Під прапором Леніна» в рубриці «Джерело» опублікувала підбірку творів членів літературної студії «Криця» Ю. Белого, А. Аверіна, А. Кузнецова, В. Тригубенка, Л. Копцева.

Як і в попередні роки, Ніжин не забували письменники з Києва. У квітні 1965 р. в інституті відбувся великий літературний вечір, на якому читали свої твори Дмитро Павличко, сатирик Юрій Кругляк, Володимир Мордань, Станіслав Реп'ях, Леонід Горлач (Коваленко), критик Володимир П'янов.

У кінці листопада 1966 р. тут побували Ю. Збанацький, В. Козаченко, С. Олійник, які поділилися враженнями від роботи V з'їзду письменників, говорили про нагрілі питання розвитку літератури, про творчі наміри художників слова. Літом 1968 р. у місті побував поет-пісняр Микола Сом. Письменників Ніжин притягував своєю гостинністю, багатими літературними традиціями, юністю.

Ніжин, Ніжин! Мій погідний
краю,
Ясен цвіт, дитинство ти моє!
Я тебе три роки виглядаю,
Я барюсь три роки і не знаю,
Чи у світі що ніжніше є? —

писав М. Шеремет, чия юність була також пов'язана з інститутом 30-х років.

Надовго запам'ятався ніжинцям літературний вечір в інституті, на якому відбулася розмова про розвиток літератури, коли після «відлиги», в період правління Брежнєва — Сулова, література знову набувала парадного пафосу, відходила від вирішення суттєвих проблем дійсності. У розмові взяли участь письменник М. Вінграновський, Є. Гуцало, Б. Олійник, Г. Тютюнник, А. Шевченко, І. Драч. Вони познайомили читачів з новими поетичними творами. На суд товаришів і гостей віддали свої вірші представники наймолодшої поетичної сім'ї, студенти-літстудійці П. Громовий, В. Хоменко, М. Побелян та інші.

Літературна зустріч довго ще була в пам'яті як гостей, так і слухачів, бо молодих талановитих поетів з Києва, які уже про себе заявили в союзній аудиторії, обвинуватили в пропаганді буржуазного націоналізму. Добре, що все закінчилося лише викликом поетів у відповідні органи держбезпеки.

18 березня 1970 року в місті побував **Олесь Гончар**. Відбулися творчі зустрічі в міському Будинку культури та в інституті.

У 70—80-х роках інститутську літстудію очолив член Спілки письменників з 1966 р., доцент кафедри української літератури **Павло Олександрович Сердюк** (1926), критик, літературознавець, автор книг «Платон Воронько» (1963), «Людина в поемі» (1970), «Невичерпність піз-

нання» (1989) та ін., десятків літературно-критичних статей, «Хрещений батько» багатьох молодих письменників, що надихав і підтримував ліричних новобранців у їхніх творчих починаннях. За ці роки вийшла з стін інституту ціла плеяда талановитих поетів і прозаїків.

П'ятеро з них — **Анатолій Мойсієнко**, випускник 1971 р., автор збірки «Приємлю», **Таїсія Шаповаленко**, випускниця 1973 р., автор трьох збірок віршів, **Любов Пономаренко**, випускниця 1978 р., автор збірки оповідань «Тільки світу» (1984); **Микола Луговик** (Скороспехов), випускник 1976 р., автор 4 збірок, **Анатолій Шкуліпа**, випускник 1976 р., автор збірок «Звернення до радості» (1983), «Право на взаємність» (1990), «Зірки над хрестами» (1993) — прийняті до Спілки письменників України.

Авторами однієї або декількох книг стали **Олександр Самійленко**, **Олександр Петькун**, **Володимир Сапон**, **Василь Струтинський**, **Іван Просяник**, **Володимир Сенцовський** (Ященко), **Олександр Семененко**, **Олександр Забарний**, **Василь Нікітін**. У періодичній пресі з віршами та прозовими творами виступають нині **Алла Ісаєнко**, **Олексій Нестеренко**, **Петро Громовий**, **Катерина Дурас**, **Валентина Примостко**, **Ніна Федоренко**, **Леся Поліщук**, **Аня Шинкаренко**, **Віктор Попок**, **Олександр Лисий**, **Володимир Кашка**, **Олександр Гадзинський** та інші.

Як бачимо, саме в цей час в літературному житті Ніжина брало участь немало талановитих літераторів, зі своїми творчими уподобаннями. Але до того, доки появилася перша книга, доки постало питання про їх прийом до Спілки письменників, вони пройшли школу становлення в студії інституту та в газеті «Під прапором Леніна».

Олексій Григорович Нестеренко (1951) в 1969 р. вступив до інституту, маючи списаний віршами зошит. Якось до редакції зайшов трохи сором'язливий юнак і поклав на стіл рукопис, розповів трохи про себе. Це був О. Нестеренко. В зошиті знайшлося декілька віршів, які зацікавили редакцію. Згодом Олексій Нестеренко надрукував свої поезії в чернігівській молодіжній газеті «Комсомольський гарт». Вірші молодого поета притягували природною обдарованістю автора, детальним описом явища, філософською насиченістю образів. Чимало його віршів було присвячено буденному життю трудівників, сільським жителям. Але це ні в якому разі не звужувало значимість його творів, бо герої його віршів — це люди високої честі, які не байдужі до того, що відбувалося довкола. Проблематика творів широка, і вона давала можливість представити й інтереси автора («Запалить семафори червоні», «Дядьку Сидору», «Тополинний смуток», «Лесі Українці», «Сонети осені цієї» і т. п.). Його вірші доторкуються чутливих струн серця, хвилюють радістю і смутком:

Я твій успіх у душі лелію
Й шедру радість каро-золоту.
Веснооку всю тебе, як мрію,
Бачу в яблуневому цвіту.
Ти уся з травневих чар, лукавко,
Недосяжна і близька така...
Лукашева зваба, ніжна мавка
Крилять платтям на семи вітрах.

Поет торкається теми дружби народів, деяких героїчних сторінок із історії Батьківщини. Поезії звучать здебільшого як художньо зрілі твори («Батьківщині», «Балада про соняшник», «Сестри», «Сини», «Монолог Третьякевича»).

Олексій Нестеренко не обмежує себе ліричною публіцистикою. Він пише нариси, рецензії. Перекладає вірші з узбецької мови, які писали студенти філологічного факультету Ніжинського педінституту, що приїхали на навчання з сонячного Узбекистану. Звертаючись до поета-початківця Камільджана Санатова, О. Нестеренко пише:

Навчи, Каміл, мене своєї мови,
Дзвінкої пісні хлопців з Фергани.
І я тобі українське наше слово
Перекладу на музику гаїв.
Твоїх гаїв, чи як у вас там
В світанку снім пісня солов'їв...
На мові ширій сонця Гулістану,
На мові Алішера Навої.

Після закінчення інституту Олексій Нестеренко переїхав у рідну Носівку, друкував вірші, нариси, публіцистику в газеті. Нині він редактор цієї газети.

Рано пішов з життя випускник інституту 1972 року, однокурсник О. Нестеренка **Олександр Степанович Самійленко** (1950—1977), який народився в Ніжині в сім'ї вчителів. Його дитячі та юнацькі роки пройшли в Чернігові, куди переїхали батьки і де він у 1968 р. закінчив середню школу.

Після служби в армії працював у газеті «Деснянська правда». Вірші друкував у газетах «Молодь України», «Літературна Україна», журналі «Дніпро».

Перші твори О. Самійленка побачили світ в газеті ніжинської літературної студії та міськрайонній «Під прапором Леніна». В останній читачі познайомилися з поезіями «Лесі Українці», «Деся явір є», «Чернігову». За формою вірші О. Самійленка часто нагадували невеликі мініатюри шедрого м'якого звукопису:

В леті літо лопотіло
По взолоченій стерні,

У снопи себе крутило
І сміялося мені.

Вірші почав писати О. Самійленко, коли вже був студентом філологічного факультету. Основні теми його поезій — любов до рідного краю, оспівування краси людських почуттів. Характерні для Олександра і філософські роздуми про буття, про сучасне для поета сьогодення.

У випускний 1972 рік в місцевій газеті були надруковані вірші «Інститутіві», «Миколі Вінграновському», «Пам'яті Андрія Малишка», «Цей день настиг», «Недоспівана пісня жита»:

Недоспівана пісня жита...
Повне золота поле моє.
Літня радість, у жито злита,
В стінки зерен тужаво б'є.
Достигає зелений колос,
Як усе на землі достига.

І стає на порі мій голос,
І у пісню лягатъ устига.
Недоспівана пісня жита...
Повне золота поле моє.
Літня радість, у жито злита,
В стінки зерен тужаво б'є.

Якої б теми не торкався О. Самійленко — життя мистецтва, літератури чи буднів сьогодення, явищ природи — скрізь чується його схвильований голос, що стверджує віру в торжество правди, справедливості, перемоги краси і добра.

У Володимира Івановича Сенцовського (спр. прізви. Ященко) (1952) дещо по-іншому склалася літературна доля. Як і його однокурсники О. Нестеренко, О. Самійленко, В. Сапон, він писав вірші, читав їх на літстудії, друкував у стінгазеті, інколи у міжміськрайонці. В тому, що у Володі було мало публікацій, відіграла і його особлива риса — скромність, непоспішність, зваженість. Його вірші тяжіють до традиційних форм, багаті пейзажною образністю:

Біла хата дрімає в затишші,
Доколисують день ясени,
Край стежини синілися вишні,
Припорошені цвітом весні.
Втома кленам лягає на плечі,
Дятел лунко ладна чобітки.
І здається, березки — малеча
Дременуть із садка залюбки.
Пахнуть яблуні терпко і млосно,
Ясени доколисують день
І веселим замріяним гостем
Дівчач-вечір до хати іде.

Уже в інституті у Володимира Ященка помітне було тяжіння до створення віршів, які мали точно визначеного читача — дітей. Часто ці твори поєднували в собі сюжетність і роздумливість. Про це свідчать вірші «Горобці й стежина», «Я бачив диво...» та інші. Мабуть, це й визначило напрямок його творчих пошуків. В. Ященко почав писати оповідання для дітей і підписувати їх новим прізвищем — Володимир Сенцовський. Уже вийшли його збірки «Хлоп'ята з тополиної вулиці» (1983), «Оленка не хоче спати» (1988), «Дивень-ранок» (1993). Його оповідання невеликі за розміром, гостросюжетні, проникнуті ліризмом. Образна система допомагає розкрити дитині дивовижний світ природи, його красу і загадковість. Для підтвердження думки звернемося, наприклад, до оповідання В. Сенцовського «Жаринки»: «Сидить Андрійко на лавочці, чекає з роботи батька. На долоні березового гаю м'яко опускається вечірне сонце. Біля причілка хати метушаться ластівки, готуються спати.

Хлопчик прхилився до паркану й замріявся. Тихо довкола, спокійно. Навіть вітерець, ніби довірливий пес, калачиком згорнувся біля Андрійкових ніг. І тільки чути, як у саду косять траву завзяті зелені коники.

І привиділося хлопцю: наче порожнім небом боязко крадеться вовк-сіроманець. Крадеться — бо в нього за плечима волохата хмарина, схожа на мішок.

«Що він сховав у хмарину?» — стривожився Андрійко.

Раптом на вовчиська насвітлив ліхтарем місяць. Ще нижче пригнувся сіроманець і заспішив до високих тополь. Але мішок-хмарина зачепився за гостре верхів'я, й додолу посипалися золотисті жаринки.

часом завідує відділом в газеті «Деснянська правда». Автор збірки поезій. Друкується, крім газети, в центральних журналах, альманахах.

Допливають купальські вінки
До світань ХХІ віку,
Де новітні двигтять вітряки,
Сіють атомне мливо без ліку,
Де над нами холодні зірки,
Де трава шаленіє від крику.
Ніби бачив ві сні те колись я...
Чим сплачу перед людством борги?
До купальських вінків придивися,
Не вінки — рятувальні круги.

Багато працює в цей час як поет, прозаїк **Анатолій Мельник**. Він писав до газети про нове і цікаве, що відбувалося в житті гоголівського вузу, про своїх друзів. Його нариси, оповідання, зарисовки, вірші часто з'являлися на сторінках газети.

З друкованим словом здружився А. Мельник, ще навчаючись в школі. Тоді ж з'явилися і перші його кореспонденції на сторінках коропської районної газети «Нові горизонти». Тоді ж почав відвідувати він і заняття районної літературної студії. Потім, перебуваючи в рядах Радянської Армії, дописував до військових газет.

У 1971 р. Анатолій Мельник вступив до Ніжинського педагогічного інституту. Маючи певний досвід в літературі, він почав активно виступати в пресі. Серед віршів, опублікованих в цей час, назвемо «Батьківщині», «Шукаю тебе», «Тіobelіски», «Хлопчики», «Вітер віє сніговієм» та інші.

Вітер віє сніговієм —
Біло, трепетно, бентежно...
Перший сніг в тебе на віях,
На вустах і на одежі.
Крізь сніжинок білі лілії
На зимовім полотні

Пролягли пунктирні лінії
Черевиків до весни.
І не стало, і розтала
Враз сніжинка на вустах,—
Чи спалив її цілунок,
Чи прийшла уже весна!..

У 70-х роках серед літераторів Ніжина виділяється ціла група талановитих поетес, які починали свій творчий шлях саме в нашому місті. Продовжували друкувати свої вірші Лідія Турова, в яких з тривогою говорять про рідне білоруське село, рідну оселю, про тих, хто там залишився доживати і про яких часто забувають. Тема малої батьківщини особливо гостро звучить в творах поетеси, хоч вона писала і про війну, ветеранів, про людей праці, молодь, сучасниць. Поряд з нею виступали студентки інституту Валентина Примостко, Лідія Кольга, Таїсія Шаповаленко, Любов Кириченко, Алла Ісаєнко, Леся Поліщук, Аня Шинкаренко та інші.

Подальше своє життя **Таїсія Василівна Шаповаленко** (1952) пов'язала з літературою, як і її однокурсники О. Нестеренко, В. Ященко, В. Сапон, О. Самійленко. В інституті вона читала вірші на засіданнях літстудії, друкувала в факультетській газеті. Не дуже часто давала свої поезії до місцевої газети. Але в її публікаціях уже відчувалась зрілість. Це були ліричні твори, проникнуті інтимними почуттями, роздумами про долю людини, свого сучасника.

ще дзвенить чистим дзвоном
 і в літо шовково
 опливає, спливає,
 Я гостю у друзів,
 але не в узбецьких краях,—
 у сусідній кімнаті.
 Тільки й там все узбецьке:
 немов Навої,
 у халаті строкатім
 Бахтіяр варить плов,
 бо, здається, без плову
 не можна прожити,
 ставить чай на вогонь:
 пригостати сьогодні
 увесь гуртожиток.
 Хтось струну зачепив на рубабі:
 вже і гості збираються,
 із портрета (висить на стіні) Беруні
 усміхається.
 А за вікнами вітер, мов кінь,
 натягає уздечку,
 і в чотири коси
 заплелися дівчата-узбечки,
 сяють в усмішці зуби,
 неначе бутони бавовни
 розквітли!..
 І на мить про конспекти забуто, і —
 сесію в січні.
 Бо сьогодні — день плову.
 Це день незвичайний.
 І справді.
 Глянь, мов квітка, цвіте Масайра
 у святковому платті.

Після закінчення в 1976 р. інституту Микола Луговик працював у редакціях газет та видавництва м. Києва. Він автор збірок «Вічне перо», «Скрипка для Орфея», книг для дітей «Врятоване пташенятко», «Заболів у Зубра зуб».

Микола Луговик — член Спілки письменників України, часто буває в Ніжині, виступає з віршами в різних аудиторіях, знайомить своїх читачів з новими поезіями. І як в юності, завжди хвилюється, бо це звіт перед тими, хто його знав ще з студентських літ, з перших кроків у літературі.

Потяг деяких молодих поетів до віршів для дітей — не випадковість. Педагогічний вуз давав про себе знати. Але якщо для одних це епізод творчого життя, то для **Василя Миколайовича Струтинського** (1946) — це важливий етап його творчого доробку.

Поет родом з Житомирщини, вчився заочно в Ніжинському педагогічному інституті, який закінчив у 1972 році, довгий час працював у нашій міськрайонній газеті «Під прапором Леніна». У 1971 році з'явився тут його вірші «Весна» «Малюнок», прозові етюди «Таня», «Голубий снігопад» та інші. Саме в цей час молодий поет багато працює над поезіями для дітей. В літературній сторінці «Джерело» в липні 1971 р. були надруковані вірші «По гриби», «Таємниця», «Джміль», «Кавун і павук». Потім з'явилися «Зимове», «Дюймовочка», «Віхола».

Сюжети віршів для дітей Василя Струтинського дохідливі малятам, мають свою специфічну образність, що дає можливість малим читачам з зацікавленістю сприймати твір:

Грім загув,
Мов барабан,
впали краплі
На паркан
Лунко, мов зернинки.

— Що то? Горошинки...
— Не горох,
Не виноград.
То на землю пада град.

Вірші для дітей у В. Струтинського різні за жанром. Це і ліричні мініатюри, вірші-жарти. Вони увійшли в чотири книги для дітей «Голуба вулиця», «Чарівний скрипаль», «Хочу я на трактор», «Як вітер застудився», що побачили світ у видавництві «Веселка».

Згодом В. Струтинський переїхав до Чернігова, працював там в газетах «Комсомольський гарт», «Деснянська правда», «Чернігівські відомості», деякий час перебував на творчій роботі. Це дало йому можливість підготувати нові книги для дітей. У 1992 році він видав книгу поезій та прози для малечі «Таємниця квітчаного міста».

Але В. Струтинський не обмежує себе творами, адресованими молодшим читачам. Є в його доробку і вірші для дорослих. Він цікавий лірик, який уміє тонко передати душевні переживання людини, її почуття.

В. Струтинський — журналіст пише також нариси, публіцистичні статті тощо. Він з теплом згадує час своєї праці в Ніжині, і це відчуваєш, знайомлячись з його поезією, особливо віршем «Глибинне»:

Що не кажіть,
А Ніжин примагнічує
Земним теплом,
А може, більш людським.
Иду над Остром
І спогади відлічую.
Тече вода...
Роки, мов з яблунь дим...
Магнітом пам'ять
Ніжин примагнічує.
Сни таємничі
Снились тут мені.
Тоді не знав,
Не думав я, що інакше
За дальною,
В іншій дальні.

Теплом любові
Ніжин примагнічує.
І альма-матер
Кличе на поріг,
І серце знов,
Як в юності, засвічує,
Нагадає,
Щоб світло те беріг.
Чуттям глибинним
Ніжин примагнічує,
Дум горобині
Кетяги трима.
Десь ритми міста
Швидші, може, втрічі є,
Для серця ж ритму
Кращого нема.

З 1969 по 1973 рік в інституті вчився **Володимир Григорович Григоренко** (1951), який живе в Ніжині і вчителює в Переяславській школі. Почав писати вірші ще під час навчання, друкував їх у стіннінках та міській і обласних газетах. Запам'ятались з того часу його поезії «Красная пресня», «Ровесникам» та інші.

У наступні роки Володимир Григоренко продовжує виступати в пресі. Помітним був його ріст як поета. Глибшими ставали теми його віршів, ширшим був діапазон художнього вираження. В сучасних поезіях проходить мотив покаяння, тривоги, болю. Хочеться вірити, що прояв

емоційності зникне і в віршах переважатиме сутність буття, в якому знаходяться прекрасні «сестри милосердя», чарівні жінки, перед якими поет в «долгу навечно», сильні вірою і тілом сучасники.

Я в долгу навечно перед женщиной,
Что меня для жизни породила
И любовью самой человеческою
Для Отчизны жить благословила.
Я в долгу и перед тою женщиной,
Что во мне любовь мою открыла
И своею верой долговечною,
Словно птицу, сердце окрылила.
И во мне слились, как реки, женщины,
Их река в душе моей едина.
Лишь она одаривает вечностью.
Лишь она, святая Украина.

Віктор Володимирович Попок (1953) також належить до цієї ж плеяди літераторів. Його шлях у літературу майже нічим не відрізняється від інших літестудійців. Почав писати ще на початку 70-х, навчаючись в інституті. Вірші «Селу», «З Анатолія Вярщинського», «Осінь» та інші були одними з перших, ще адресувалися широким колам читачів і побачили світ на шпальтах газети.

Після закінчення інституту Віктор Попок вчителював у Львівській та Чернігівській областях. Нині — старший редактор Чернігівського телерадіомовного об'єднання. Продовжує друкуватися в обласних газетах. Часто буває в Ніжині, бо любить місто своєї юності, його людей.

Я хочу в Ніжин, їду в Ніжин.
Туди, де срібний ритм дощів
Мені навіював ті ритми,
Якими я колись грішив.
Я хочу в Ніжин, їду в Ніжин,
Любові місто, місто зрад,

Де я колись так нагло вижив,
Закоханий у древній сад.
Я хочу в Ніжин, їду в Ніжин,
Тягар у серці. А проте,
Ви чуєте: я їду в Ніжин.
А інше, знаєте, пуста.

У збірнику «На пагорбах століть» Віктор Попок опублікував дев'ять своїх віршів. Поет звертається до класичних образів, епізодів історії, явищ природи, що дають йому можливість глибше розкрити почуття переживання, тривоги сучасника, у якого серце наповнене «гіркуватим трупком». Але поезії В. Попка завершуються надією на краще.

Що ми залишимо собі на чорний день?
Не шелест засмальцьованих червонців,
А цвіт весни, і запах чорнобривців,
І щирю магію нев'янутих пісень,
І слово матері, і щедрий батьків сад,
Кохані очі, що однині в світі,
Веселий сміх, яким сміються діти,
Високі істини незраджуваних правд,
Бентежне маєво урочистих знамен,
Розмову тиху і буденну втому,
І ті стежки, що нас ведуть додому,
Залишимо собі про чорний день.

Протягом 70-х років на сторінках місцевої газети з'явилися цікаві прозові твори. Запам'яталися оповідання М. Афанасьєва «Розгоралось полум'я», «Соняшники», В. Винника «Сім'я Барабашів», В. Коваленка «Навіки вічні», нариси та новели Н. Вітанової, В. Єрмоленка, Ю. Каганова, А. Бороденка, В. Турубари, П. Криленка, І. Просяника, О. Забарного, А. Шкуліпи, Л. Сотник, М. Скороспехова, фейлетони І. Кузьменка, І. Гаркуші та інш.

Звертає на себе увагу своїми нарисами, мініатюрами, етюдами студент історичного факультету **Віктор Власенко**. Його твори, невеликі за розміром, наповнені глибокими філософськими роздумами, які поєднуються з живописними картинами природи. Це вірші в прозі, і в них є щось від С. Васильченка, В. Стефаніка, І. Тургенева. Ось один з таких етюдів — «Троянди»:

«Червоні троянди в зеленім саду видавались палаючими серцями на тремтливих долонях вітру. Їх не зачіпали люди. Одні боялись навіть доторкнутись до них, щоб, бува, не загасити той вогонь печаллю загнубелі, щоб не облекти собі душу вмираючого радістю. Інші, заскочивши в сад, не чіпали троянд, бо квапились зірвати яблука...»

Віктор Власенко в своїх творах торкається і питань особистого щастя людини, а також трагічних, болісних сторінок її життя, хвилини радості зустрічей і хвилини печалі, сподівань. Саме про це його мініатюра «Розлука».

«Ти пішов від мене тієї ночі... Потім ми зустрілися знову. Знову були твої уста, твої очі, але... не було тебе. Ми розлучилися, бо вже не горіло колись підпалене падаючими зорями кохання.

Але я чекатиму тебе. Якщо ти прийдеш, нам не потрібно буде навіть слів. Якщо не прийдеш, мою душу зігріватиме надія, що шукаєш мене, і я чекатиму...»

У жовтні 1976 р. у Ніжнінн відзначив 40-річчя від дня закінчення вузу Юрій Збанацький. Він завжди охоче приїздив до студентів, зустрічався з ними, розповідав про літературне життя, про свої творчі плани. Це був своєрідний творчий звіт.

Не менш цікавою була в березні 1977 р. зустріч студентів з відомим російським письменником **Борисом Васильєвим**, автором повістей «А світанки тут тихі...», «Іванів катер», «Не стріляйте в білих лебедів», «В списках не значився» та інших. Особливою популярністю на той час користувався фільм «А світанки тут тихі...», який був відзначений Державною премією. На сценах театрів України йшли постановки за творами письменника. Тому звістка про цю зустріч була сприйнята колективом інституту з радістю.

На вечорі Борис Васильєв розповів про те, як він прийшов у літературу, чому частіше писав про війну. Учасників зустрічі цікавило усе: ставлення письменника до літературної критики, його думка про проблеми сучасної літератури, чи є прототипи героїв повісті «А світанки тут тихі...», чи подобаються екранізації його творів, які плани на майбутнє. Б. Васильєв розповів про свою роботу над історичним романом «Билиці та небилиці» (1977).

У кінці вечора були показані сцени з творів Б. Васильєва, підготов-

лені студентами драмколективу під керівництвом Євстаф'євої О. М. Цього ж року в інституті відбулися також зустрічі з поетом **Леонідом Вишеславським**, відомим письменником України, який пише російською мовою, багато перекладає.

У червні 1977 року пройшла декада чуваської літератури в Ніжині. З Чебоксар прибула велика делегація діячів культури, серед них і літератори: голова правління Спілки письменників Чуваської АРСР, літературознавець Микола Дедушкін, письменники Василь Давидов-Анатрі, Юрій Семенов, Олександр Галкін, Аркадій Лукін та інші.

Ніжинська газета надала для творів чуваських літераторів цілу сторінку, яка йшла під назвою «Джерело». Тут були надруковані їх вірші в перекладах А. Мойсієнка, В. Щербоноса, А. Шкуліпа присвятив цій події «Сонет дружби», А. Мойсієнко — «Я вклоняюсь тобі, Шубашкар!»

Літературне життя Ніжина 80-х років проходило більш-менш спокійно. Як і в попередні роки в визначені дні виходила літературна сторінка «Джерело» в місцевій газеті. Тут же продовжували з'являтися вірші тих літераторів, які жили в Ніжині, або не поривали своїх зв'язків з газетою. Були надруковані підбірки творів **Володимира Глуценка**, рядки віршів якого задушевно-мелодійні, щирі, ліричні, проникнуті глибокою любов'ю до рідного краю. («Радость в песне родников», «Покоем роща дышит», «Просьба», «Осенний вечер» та інші.); цикл віршів вчительки **Надії Семенченко** («Моя мама», «Отзвук», «Нежинский сад», «Ты помнишь?... «Поспешно стучат каблучки» та інші.) та **Миколи Мадана**, юнака з складною долею, але мужньою людини, що переборолася свій недуг, встала на ноги і ввійшла повноправно в життя. Його вірші проникнуті не стільки тривогою за майбутнє, скільки оптимізмом («Люблю», «Целина», «Бывает всякое» та інші).

У цей час друкує свої переклади з російської літератури С. Пінчук. Особливо цікава була його підбірка творів О. Блока.

Студенти інституту також публікують свої поезії не тільки в «Літ-студійці», а і в місцевій газеті. Знайомлять читачів з новими віршами О. Шульжинський, Г. Шинкаренко, Г. Товста, Н. Курач, О. Гадзінський, О. Хоменко.

Михайло Москаленко часто виступав з критичними розвідками про творчість своїх товаришів, письменників, життя яких пов'язано з Чернігівщиною. Інколи з'являються і його поетичні твори. Після закінчення інституту він працював у школі. Нині в редакції газети «Вісті Борзнянщини», пише історію рідного краю. Не забуває і про свою альма-матер.

Білий лебедю мій... Вже буланні копитами дзвонить.
Я від тебе у вирії беру і науку, й тепло.
Перед світлим обличчям твоїм посихлялися крони
І дванадцять колон твоє мудре леліють чоло.

Котрий раз у думках поспішатиму знову і знову —

Чи скрипучий мороз, чи весни голубинь запашна —

В альма-матер свою на відверту і щирю розмову,

Де господарем стала вчорашня (ой, час!) дітлашня.

Є в природи закон непреложний і вічний, як пісня:
Лебедята повернуться, крила зміцнивши в пугі.

Я до тебе вернусь знов зустріти зорю благовісну
Над Спокійним Остром, поклонитись твоїй щедроті.
Білий лебедю мій... Вже буланий копитами дзвонить.
Я від тебе у вирій беру і науку, й тепло.
Перед світлим обличчям твоїм поскилялися кронні
І дванадцять колон твоє мудре леліють чоло.

Представники старшого покоління Лідія Турова, Петро Пулинєць, Петро Галактіонов інколи також виступають на сторінках газети. Частіше всіх друкує свої твори Віталій Михайлович Пригоровський (1935). Його перші вірші з'явилися на сторінках «Радянського Ніжина» ще в 50-х роках, коли він вчився в інституті. Вірші початківця В. Пригоровського — це перші проби постичного вираження. Молодий автор проходить в Ніжині літературну школу, а тому не пориває з ним своїх зв'язків і після закінчення інституту. Його поезії, нариси з'являються в газеті і після того, як він у 1956 р. закінчив інститут, трудився на освітянській ниві, а потім старшим науковим працівником Сосницького музею Олександра Довженка. Запам'ятались читачам поезії «Жду першого цвіту», «Груднева дума», «З рядків до батька», «Незабутне» «Місто моєї юності», «Порада», «В кіно» та інші.

Місто моєї юності
Уненєж, Ніжати, Ніжин —
Місто моєї юності.
Тут я до часу ніжив
Мрії кохання врунєсті.
Тут обирав дорогу

На грім,
на вітри, на спеку.
Тут в інституті
Гоголь
Був моїм першим
лектором.

Любов до О. Довженка знайшла своє відображення в багаточисельних розвідках про творчість письменника і режисера, його зв'язки з визначними діячами культури. Ці статті він підписував псевдонімом В. Білокрил. Цим же псевдонімом він інколи помічає і нариси та новели. Вірші В. Пригоровського мають широку проблематику, вони стали більш глибокими, гострішими. В них роздуми про минуле і сьогочасне складне життя.

Протистою вітрам шаленим,
Холодним бурям у маю.
Громам і блискавкам вогненним
Протистою.
Протистою лихим базікам,
Півпсам, півдрузям за столом,
Що за півшелянга для сміху
Вас пригостять чужим вином.
Самозакоханим нівроку,
Огидливим, немов сльота,
Продажним, підлим і жорстоким,
Якщо в краю твоїм біда.
Отим заклятим словоблудам,
Що сіють смуту каламуть.
Що з діда-прадіда Іуди,
І їх інакше не зовуть.
Отим, що бісяться без міри.
Отим — лютішим за змію...
В моїй душі нема їм віри —
Протистою.

Протистою!

Місцева газета багато зробила для популяризації літературного життя в Ніжині, знайомства читачів з новими творами початківців і зрілих художників слова. І в цьому немала заслуга її редактора, члена Спілки журналістів України В. Пригоровського.

З 1965 року творче життя навколо газети починає носити більш професійний характер, ніж раніше, коли там була лише літературна студія. При газеті «Під прапором Леніна» з цього часу починає працювати факультет журналістики. Через кожні два роки здійснювався черговий випуск слухачів. У 1992 р. відбувся чотирнадцятий. Його випускники працюють у газетах, стали письменниками, вчителюють або лікують дітей, стоять за верстатом, ростять хліб, залишаючись позаштатними кореспондентами своїх районних, а то й обласних газет. Мало хто з перелічених тут молодих постів і прозаїків не був слухачем факультету журналістики.

Беззмінним його деканом був професійний журналіст, заступник редактора газети «Ніжинський вісник», член Спілки журналістів, лауреат премії імені Василя Блакитного **Юрій Аронович Каганов (1929)**. Більше тридцяти років він працює в місцевій газеті. За цей час надрукував багато цікавих матеріалів, які запам'яталась читачам. Це були не просто публіцистичні статті, які присвячувались якимось подіям. В них відчувалась рука майстра, художника слова. Вони проникнуті теплотою, ліризмом, намаганням втягнути читача в розмову про тих, хто захищав Батьківщину, хто віддавав всі свої сили, розум, щоб допомогти людям. Саме про це свідчать його нариси «Золотий ключик», «Зоря — її пісня», «В чотирьох стінах», «Наташа», «Праведники», «Особистість», фейлетони «Як я був молодим», «Чао!», «Ура! Я став мільйонером!» та інші. Автор вміє знайти виразні слова, які допомагають розкрити як героїку, так і не буденне в буденному.

Ю. Каганова цікавить не тільки минуле, а й сьогоденне життя сучасників. І журналіст прагне знайти в цьому житті таке, яке допомогло б розкрити характер героя твору, будь це спортсмен В. Ігнатенко, співачка Н. Даншина, ветеран війни чи рядова колгоспниця, робітниця.

Кожного року Ю. Каганов друкує одну-дві статті про нові постановки, здійснені нашим театром. І це не стільки рецензії, скільки роздуми журналіста про ще одну сторінку з важкого, але славного 60-річного життя колективу Ніжинського драматичного театру ім. М. Коцюбинського. Багато Ю. Каганов писав про людей праці, про визначних і рядових жителів міста, про нові роботи акторів, науковців, діячів культури. Його статті приваблюють тією зацікавленою розмовою, яку він веде з читачем про людину, які б риси були їй не притаманні. Перечитуючи давно написані статті і ті, що з'являються нині на шпальтах газети, відчуваєш те об'єднуюче, що робить їх саме «каганівськими». І це перш за все велика повага до свого героя, уміння розкрити в її праці, житті те, що вона часом не помічає й сама.

У Ніжині зростав і формувався письменник **Анатолій Григорович Шкуліпа (1950)**, який народився в Калюжинцях на Срібнянщині. Його дитинство і рання юність пройшли в селі Охіньки Прилуцького району, але після закінчення у 1976 р. Ніжинського педагогічного інституту,

він назавжди поєднав свою долю з нашим містом. Працюючи більше шести років в газеті «Під прапором Леніна», він надрукував тут багато віршів, нарисів, публіцистичних статей, оповідань, декілька поем, творів для дітей. Йшов процес пошуків і становлення, його мужання як митця. Вірші ставали більш місткими, художньо досконалими. Поезія А. Шкуліпи приваблює своєю ясністю, прозорістю, цікавими тропами.

І цьому сприяла атмосфера ніжинського педагогічного інституту. Його літературної студії, в якій формувався А. Шкуліпа як поет. Він «щедро всотував дух історії, дух Гоголя і Гребінки, Глібова і Богущевича, сплавлений з живими ритмами сучасності,— стверджує О. Сердюк у передмові до першого збірника А. Шкуліпи «Звернення до радості» (1983).— Той заряд живлющих традицій, відадених і сьогоденних, якісно трансформувався в нову напругу власного художнього почуття, зосередженого пошуку своєї теми, образу, мелодії».

У 1990 р. у видавництві «Радянський письменник» вийшла збірка поезій А. Шкуліпи «Право на взаємність», де він говорить про невіддільність природи і людини, праці і любові, чистоти почуттів і щоденної турботи про світ, у якому ми живемо. Майстерність молодого поета помітна не тільки у своєрідності розкриття сюжетних ліній, а й у виборі поетичних засобів, конкретно-реалістичній манері письма, у точності ритм, народнопісенності образів та вдалому використанні образів-символів.

Із глибини обпалених століть
Явився нам із сонця і роси
Упенез-сад у чарах верховіть,
Наш ніжний град у золоті краси.
Понад Остром, де верби в сніжній млі
І тишина промінить береги,
Як діамант української землі,

Іскриться рідний Ніжин навкруги,
Із наших душ, із нашого тепла,
Із наших рук голубкою зрина
У височинь, щоб вищою була,
Як наша честь, завжди на всіх
одна.

(«Наш ніжний град»).

Анатолія Шкуліпу хвилюють різні теми, але найближче йому тема сільського грудівника, його непростой долі. А тому поетична образність, словесний живопис пов'язані з предметами, взятими з сільського життя. Поет милується і «жовточубими соняшниками», у які, немов у бубни, «урочисто б'ють джмелі», співаючи свою «щасливу мелодію», і зеленим житом, що «тужавіє в колосі», розпустивши вусики, і «стебла голубить свої». А Шкуліпа вміє через опис природи виразити почуття людини, його тривогу і надії.

По снігах потьмянілих дощу перестук.
Ще теплінь не голубить озиму пшеницю.
Довгі хмари страхітні

(так схожі на щук)

Пробираються вперто у сонця світлицю.

Вітер віття з посохлих дерев наламав,

Розгубив на шляху оберемки педбалі.

І побрів через повинню збуджений став,

Надриваючи голос, ослаблий в печалі.

Все зіщулилось.

Труситься тіль по горбах.

зокрема, кореспондентом газети «Деснянська правда», друкував нариси, оповідання. У 1985 році вийшла його книга повістей та оповідань «Сніги цвітуть», яка тепло була зустрінута читачами та критикою. У 1987 році Йосипа Павліва прийняли до Спілки письменників СРСР.

Через два роки з'явилася нова його книга «Слідами соболят» (1989), в якій він розповів про нелегку роботу геологів, геодезистів, про їх мужність і стійкість, про дружбу і суворість випробувань, які випали на долю представників різних народів, що працювали на Крайній Півночі.

Літературне життя регіону стає повнішим і цікавішим, коли воно виходить за його межі, коли до нього підключаються нові творчі сили. Доповнюють його і ті, хто вважає Ніжнн своїм, хоч і живе в іншому місті, Києві чи Чернігові, хто бажає зустрітися з ніжинцями і донести до них нові свої твори. Такими «ніжинцями» можна назвати чернігівських постів Кузьму Журбу та Василя Буденного, Дмитра Іванова та Станіслава Реп'яха, в доробку яких немало творів про Ніжнн, про славне його минуле і сьогодення. У кожного із них свій Ніжнн, своє душевне сприйняття і поетичне вираження.

Станіслав Панасович Реп'ях (1938), відомий український письменник, лауреат декількох премій, автор більше п'ятнадцяти поетичних книг, збірників пісень та нарисів, відповідальний секретар Чернігівської організації Спілки письменників України з дня її заснування у 1976 році, часто буває у Ніжині, виступає перед читачами в різних аудиторіях, особливо в студентській. Його твори проникнуті глибоким ліризмом, задушевністю. Але в них завжди чітко виражена громадська позиція. С. Реп'ях немов би купається в розмаїтті образів, взятих з життя чарівної і милої йому Чернігівщини. Станіслав Панасович любить Ніжнн, його історію, ніжинців. Про це він частково розповів у своїх книгах «Літературні музеї Чернігівщини» (1983), де він говорить про музей М. В. Гоголя в Ніжинському педагогічному інституті та «Чернігівщина» (1985), а також у віршах «Міст на ніжинському вокзалі», «На току» (збірка «Поезії», 1983), циклі «Ніжинські етюди» (збірка «Добриня», 1990) тощо.

Про Ніжнн С. Реп'ях пише: «Він належить до тих міст, до котрих йдеш, як до рідної матері. Скільки б не прожив, скільки б доріг не сходив, почувашся дитиною перед знайомими змалку вулицями, перед таємничим шепотом тополінного листя, перед високим небом, яке дивиться у твої очі синьо і ніжно. Останній епітет історія вкарбувала в імення міста над Остром. І справді є щось у Ніжині до болю ніжне. Це, певно, його ставлення до синів і дочок своїх, що розійшлися по епохах і краях, примножуючи честь і славу рідного міста».

У 80-х роках також було чимало цікавих зустрічей з письменником Києва. У березні 1989 р. до Ніжинна завітала група письменників на чолі з головою Спілки письменників України **Юрієм Михайловичем Мушкетиком** (1929). Сам він родом з села Вертіївки. Бував у нашому місті часто як офіційно, а більше неофіційно. Цікава зустріч була у Ю. Мушкетика з ніжинцями і 6 жовтня 1986 р., коли він приїздив разом з поетом **Абрамом Кацнельсоном**, прозаїками **Костянтином Кудієвським** та **Раїсою Іванченко**.

Бували в Ніжині не один раз Петро Осадчук, Юрій Сердюк, Микола Сом, Василь Осадчий, Віталій Коваль, автор повісті «Електричка на Ніжин» (1977) Микола Стеблин, Степан та Андрій Крижанівські, Іван Власенко, Петро Куценко, Петро Кононенко (читав спецкурс для студентів з сучасної літератури). Микола Дмитренко (автор книги «Допит»), Володимир Мельник (родом з Ніжина), Олександр Руденко-Десняк, Микола Снігаївський, Борис Олійник, Володимир П'янов, Василь Козаченко.

Особливістю літературного життя Ніжина є те, що воно ніколи не переривається. В один час тут з'являються більш яскраві постаті, які збагачують своєю творчістю літературу всієї України, в інший — менш помітні, які відомі лише в своєму регіоні чи місті. В основному це залежить від тих, хто поповнює інститутську літературну студію, вступивши в Ніжинський педагогічний інститут, хто приходить на зміну літературній молоді, що закінчила вуз і розлетілася у різні куточки країни.

Але молоді завжди потрібен наставник, вдумливий, талановитий, уважний до перших їх кроків на творчому шляху. Таким нині є для них доцент кафедри української літератури **Олександр Григорович Астаф'єв** (1952). Сам він родом з Хабаровського краю, але майже все своє життя він провів на Західній Україні. Після закінчення Українського поліграфічного інституту ім. Федорова у Львові (1980) та аспірантури при Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН України (1985) він працює в Ніжинському педагогічному інституті.

Олександр Астаф'єв почав писати рано. Перша його збірка «Листвяний дзвін» вийшла у 1981 р. А в 1988 р. з'явилась друга книга віршів «Заручини». У більшості своїй сюди увійшли поезії, які написані у Ніжині. У березні 1992 р. поета прийняли до Спілки письменників України.

Вірші О. Астаф'єва присвячені гострим питанням сучасності. Але їх характеризує не тільки гостра злободенність, а і вміння автора сказати своє слово на вічні теми. Емоційна насиченість, спрямованість думки, багатство і самобутність виразних художніх засобів — ось що притаманне його поетичним творам.

Ніжин, інститут, студентство також стали героями його поезій.

Лицей

Там, де тіні дерев нешумливі і плавні
хтось на дзеркало вод незабутньо простер,
білий лебідь ліцею запливає у плавні,
кам'яні його крила м'яко б'ють об Остер.
Він самотній, як перст. З лебединої пісні
нам дісталась пір'їна — хоч на неї молись.
Ми сьогодні прийшли, але ми вже запізні.
Зграї білих лиців у вирій знялись.
Тільки чути їх клекіт. І пісню відльоту
хтось, немов для контрасту, іронічно заплів
ідеалки наші, мізерну роботу
і причаєні скарги наземних птахів.
І жакі смерекові, смішні й неугавні,

від трави захмеліли і рвуться до сфер.
Білий лобідь ліцею запливає у плавні.
Кам'яні його крила м'яко б'ють об Остер.

Олександр Астаф'єв, який активно працює в ніжинській «Просвіті», є членом редакційної колегії газет педагогічного інституту «Альма матер» та «Просвіта», приділяє велику увагу вивченню творчості літераторів та культурних діячів, які пов'язані з Ніжином і з якихось причин виїхали за кордон. Саме завдяки О. Астаф'єву ніжинці познайомились з творчістю письменників діаспори Ігоря Качуровського, Петра Одарченка, Ольги Мак. Він є автором цілої низки літературознавчих статей, перекладів, памфлетів у республіканській періодиці.

В інституті працює і бере активну участь в літературному житті **Олександр Вадимович Забарний** (1956). Він тут учився, друкував свої вірші та невеличкі статті про книги земляків, набрав свої сили як поет.

Перша книга О. Забарного «Пастелі Полісся» вийшла у 1992 р. в той час, коли її автор перейшов працювати з Прилуцького педучилища в інститут. Тут зібрані поезії, які побачили світ у міськрайонній газеті «Правда Прилуччини» та республіканській пресі.

Вірші О. Забарного захоплюють своєю ліричністю, тонким психологізмом, пісенністю. Основна тема — життя рідного Поліського краю, її людей, працюютих, дещо романтичних, закоханих в землю, свою історію.

Заквітчаний барвінком та льонами,
В колісці трав і в пісні солов'я
Живеш в душі, омріяний віками,
Поліський край, моя свята земля
(«Пісня»).

Серед викладачів інституту, що самі пишуть та допомагають літстудійцям, слід також назвати Федора Трохимовича Євсєєва, який друкує вірші російською і українською мовами, проникнуті філософськими роздумами про життя, долю людини, кохання, мистецтво, творчість, Олександра Євгеновича Гадзінського, твори якого з'являлися з 1978 року в журналі «Ранок», обласних та районних газетах та інш.

Літературна студія інституту поповнилась молоддю. Їх вірші, прозові твори можна зустріти в газеті «Літстудієць», «Ніжинський вісник». Деякі вірші Наталії Арендар, Людмили Гніп, Анатолія Дніпрового (Астаф'єва), Андрія Іванова, Вікторії Найдонової були рекомендовані в збірник «На пагорбах століть», який вийшов до 1000-річчя Ніжина. Тут також надруковані вірші Андрія Сєдих (Семена Пшегодського), автора збірників «Тени предчувствий» (1992), «Фрески неспешности» (1993), «Росинки волшебства» (1993), «Голубые созвездия» (1994), Володимира Глуценка, Івана Забіяки, Валентина Зозулі, Віктора Курочкіна, Михайла Марченка, Миколи Мельника, Миколи Нестеренка, автора книги «Довір'я», Валерія Полинїна, Лєсі Полїшук, Василя Решітька, Сергія Рибакка, Ольги Хоменко, Володимира Шевчуна та інших. До цих імен слід було б додати Ірину Дмитренко, Тамару Галактіоно-

ву, Володимира Мостового, Сергія В'язгіна, Івана Терещенка. Кожний з них вніс свій колір у розмаїття барв уквітчаного літературного поля Ніжина. По-різному звучать їх голоси, по-своєму переливається мелодія ритмів, але кожний із них славить землю, яку так полюбив і до якої проникся глибокою шаною. Будемо сподіватися, що хтось із них глибше розкриє свій талант і займе почесне місце в літературі всієї України, прославить рідне місто. Хочеться вірити, що і в наступні десятиріччя літературне життя Ніжина буде багатим і повнокровним, а нові твори письменників нашого краю допоможуть читачеві у цей скрутний час відчутти значимість художнього слова.

В нашій книзі ми перегорнули сторінки літературного життя за декілька століть. Назвали дуже багато імен, і, звичайно, не всіх. Пошук продовжується. Сподіваємося, що повніше розкрити багатогранне літературне життя Ніжина нам допоможе і читач, який відгукнеться на нашу роботу.

Здано до набору 29. 11. 94. Підписано до друку 1. 03. 95. Формат 70×90/16.
друкар. Гарнітура літературна. Друк високий. Умовн. друк. арк. 5,82. Тираж
Зам. 3129.

ОП «Білоцерківська друкарня», 256400, Біла Церква, б-р Олександрійський

2-50